

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

obor Sociální a kulturní ekologie

Bc. Šárka Stříbrská

Dobrovolná bezdětnost jako odpověď na
klimatickou krizi současného světa

Vedoucí práce:

Mgr. et Mgr. Arnošt Novák, Ph.D.

Diplomová práce

Praha 2021

Abstrakt

Tato kvalitativní práce se zabývá dobrovolnou bezdětností jakožto specifickou individuální strategií biografického řešení největší globální hrozby současného světa – klimatické krize. V práci se soustředím na způsoby internalizace a akcentace klimatické krize v konkrétních reprodukčních volbách vybraných informátorů a vycházím z dat vytvořených během polostrukturovaných rozhovorů s 12 informátory různých národností, které rozdělují do dvou kategorií. Pro první z nich, *kinovátory*, představuje dobrovolná bezdětnost způsob vymanění se z genealogického pohledu na lidské příbuzenství, jímž se, podobně jako Donna J. Haraway (2016), snaží smazat hranici mezi lidským a ne-lidským světem. Tito informátoři zažívají pocity hlubokého environmentálního žalu (Kevorkian, 2004) pramenící z vyznávaných hodnot antispeciesismu a na příčiny klimatické krize nahlízejí optikou antropocentrismu a na něj navázaných problémů, jako je přelidnění a jeho různá pojetí (viz např. Ehrlich, 1986 ve srov. s Haraway, 2016) či konzumerismus (Bell, 2004). Dobrovolná bezdětnost je pro *kinovátory* primárně přijetím individuální odpovědnosti za mitigaci klimatické krize a prostředkem k zachování vlastní vnitřní integrity. *Environmentální antinatalisté* vnímají dobrovolnou bezdětnost jako způsob adaptace na klimatickou krizi. Při svém rozhodování o bezdětnosti jsou vedeni etickým principem odpovědnosti za život budoucích generací a environmentální žal u nich přechází do žalu osobního. Klimatická krize je z pohledu environmentálních antinatalistů systémovým problémem, jehož řešení prostřednictvím individuální odpovědnosti (Maniates, 2002) není efektivní. Tito informátoři nevidí do budoucna naději na jakoukoliv změnu a dobrovolná bezdětnost jakožto individuální adaptace na klimatickou krizi je pro ně proto i prostředkem k vyrovnání se s pocity bezmoci.

Ačkoliv pro informátory z obou kategorií jsou v rozhodování pro bezdětnost důvody spojené s klimatickou krizí klíčové, nezastupitelnou roli hrají i další důvody, jako např. absence vztahu k dětem, strach z porodu či snaha o zachování osobní svobody. Přičemž stigmatizace dobrovolné bezdětnosti pramenící z genderované percepce rodičovství (Park, 2005) dopadá mezi mými informátory nejvíce na ženy.

Klíčová slova: antispeciesismus, antropocén, apokalyptismus, dobrovolná bezdětnost, chthulucén, environmentální antinatalismus, environmentální žal, individualizovaná společnost, klimatická krize

Abstract

This qualitative research focuses on the decision to stay childfree as a specific individual strategy for coping with the effects of climate crisis. The purpose of this study is to show ways in which the climate crisis is internalized and stressed within the decision to stay childfree. Data for this research were created through semi-structured interviews with 12 informants coming from all around the world. These informants were divided into two different categories. First of them, the *kinnovators*, perceive their decision to stay childfree as a way to erase the boundary between human and non-human worlds and therefore, similarly to Donna J. Haraway (2016), they perceive their childfreeness as an alternative to the popularly held belief of genalogical view on human kinship. These informants experience a great amount of environmental grief (Kevorkian, 2004) based on the values of antispeciesism and they see the main causes of climate crisis in the epoch of Anthropocene and therefore in the problems connected to human society – such as overpopulation (e.g. Ehrlich, 1986, compared to Haraway, 2016) or consumerism (Bell, 2004). Kinnoators perceive their decision to stay childfree as their individual responsibility and as a way to mitigate climate crisis, as well as a means to maintain their integrity. *Environmental antinatalists* perceive their decision to stay childfree as a kind of adaptation to the climate crisis. These informants feel strong individual responsibility for the wellbeing of future generations and their environmental grief mingles with their personal grief. Environmental antinatalists highlight systemic nature of climate crisis and they see individual responsibility (Maniates, 2002) as an ineffective way for solving climate crisis. Childfreeness is for them therefore also an individual way to cope with the feelings of helplessness.

Informants from both categories perceive reasons concerning climate crisis as playing a very important role in their decision to stay childfree, however they also mention other significant reasons, such as absence of positive relationship towards children, fear of labour or fear of loosing one's individual freedom. Furthermore, stigma connected to childfreeness and gendered perception of parenthood (Park, 2005) impacts mainly female informants.

Key words: antispeciesism, Anthropocene, apocalypticism, childfreeness, Chthulucene, climate crisis, environmental antinatalism, environmental grief, individualized society

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně, pouze za použití literatury uvedené v seznamu, a že práce nebyla využita k získání jiného titulu. Souhlasím s tím, aby byla práce zveřejněna.

V Praze, dne
Šárka Stříbrská

Poděkování

Děkuji Honzovi – kromě tolik dalšího za oporu, uklidňování, pochopení a v neposlední řadě za důkladné pročtení a kritické zhodnocení celé práce. Děkuji svým rodičům a Elišce, bez jejichž důvěry, lásky a podpory bych se nedostala tam, kde se teď nacházím.

Tato práce by nikdy nevznikla nebýt informátorek a informátorů z celého světa, které a kteří byli ochotni se se mnou o své zkušenosti dobrovolné bezdětnosti v klimatické krizi podělit. Jejich otevřenosti si velmi vážím a jim především proto patří velké poděkování. *Special acknowledgments go to my interviewees from all around the world. I wouldn't have been able to write this thesis without your sincere and kind participation.*

Děkuji Mgr. et Mgr. Arnoštovi Novákovi, Ph.D. za vedení této práce, zejména za pomoc při udávání směru práce v počátcích a za inspirativní podněty a cenné zpětné vazby v průběhu psaní. Dík patří také Mgr. Bobovi Kuříkovi, Ph.D. za to, že mne upozornil na důležité myšlenky Donny J. Haraway.

Obsah

OBSAH	11
ÚVOD	13
1 VZTAH REPRODUKTIVNÍ VOLBY A KLIMATICKÉ KRIZE V KONTEXTU SPOLEČENSKOVĚDNÍCH VÝZKUMŮ	15
1.1 POUŽITÁ TERMINOLOGIE.....	15
1.2 ZKOUMÁNÍ DOBROVOLNÉ BEZDĚTNOSTI.....	16
1.3 (A)MORÁLNOST PROKREACE.....	17
1.4 SHRNUÍ.....	19
2 KLIMATICKÁ KRIZE	20
2.1 KLIMATICKÁ KRIZE – VZNIK, DOPADY, ŘEŠENÍ.....	20
2.2 MEZE ANTROPOCÉNU? ČLOVĚK JAKO PŘÍČINA KLIMATICKÉ KRIZE.....	22
2.3 PŘELIDNĚNÍ, SPOTŘEBA A VÝROBA JAKO HNACÍ MECHANISMY KLIMATICKÉ KRIZE.....	25
3 INDIVIDUALIZOVANÁ A RIZIKOVÁ SPOLEČNOST	35
3.1 INDIVIDUALIZACE.....	35
3.2 INDIVIDUALIZOVANÁ RODINA	36
3.3 RIZIKO A NEJISTOTA	38
4 INDIVIDUÁLNÍ REAKCE NA KLIMATICKOU KRIZI	40
4.1 BIOGRAFICKÉ ŘEŠENÍ SYSTÉMOVÝCH ROZPORŮ	40
4.2 APOKALYPTICKÁ BUDOUCNOST.....	43
4.3 ENVIRONMENTÁLNÍ ŽAL.....	46
5 PŘEDMĚT VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	48
6 METODOLOGIE	49
6.1 VÝZKUMNÁ STRATEGIE A VÝCHODISKA PRÁCE	49
6.2 VÝBĚR VZORKU	50
6.3 DATA	52
6.4 ANALÝZA	54
6.5 POPIS, REFLEXE A EVALUACE VÝZKUMU	55
6.6 ETICKÉ OTÁZKY VÝZKUMU.....	59

7	DOBROVOLNÁ BEZDĚTNOST JAKO ODPOVĚĎ NA KLIMATICKOU KRIZI	61
7.1	KINOVÁTOŘI	61
7.2	ENVIRONMENTÁLNÍ ANTINATALISTÉ.....	69
8	NEENVIRONMENTÁLNÍ ASPEKTY DOBROVOLNÉ BEZDĚTNOSTI.....	77
8.1	KOMPLEXITA VRSTEV DOBROVOLNÉ BEZDĚTNOSTI A JEJICH ODKRÝVÁNÍ	77
8.2	DALŠÍ DŮVODY PRO DOBROVOLNOU BEZDĚTNOST	79
8.3	DOBROVOLNĚ BEZDĚTNÍ VE VZTAHU KE SVĚMU OKOLÍ	80
	ZÁVĚR	85
	DISKUZE	89
	BIBLIOGRAFIE.....	91
	PŘÍLOHY	103

Úvod

Jedním z určujících atributů dnešní individualizované doby je prudký nárůst nejistoty, v níž žijeme, a která nabývá mnoha různých podob (viz např. Bauman, 2005). V této práci se zaměřuji na nejistotu plynoucí z představy budoucnosti zmítané klimatickou krizí, jejíž negativní projevy můžeme už nyní pozorovat téměř na všech místech na světě (IPCC, 2014). Někteří vědci hovoří o „bodu zvratu“ v nedaleké budoucnosti, který souvisí s oteplením Země o 2°C, a po jehož překročení už nebude možný návrat zpět ke světu, na jaký jsme byli zvyklí (Mann, 2014). Další upozorňují, že nám dochází čas, co se týče zmírňování alespoň těch nejhorších dopadů klimatických změn (Rieder, 2016). Jiní se domnívají, že kritické meze již byly překročeny a lidstvu nezbývá, než se pokusit na nastalou situaci co nejlépe adaptovat (Adger et al., 2009; Bendell, 2018), neboť pravděpodobnost, že by se lidská společnost dokázala budoucímu kolapsu vyhnout, je velmi malá (Bologna et al., 2020).

Zdá se, že mít dítě je odpovědností, která svou naléhavostí nezapadá do „tekutého moderního života“ současné doby (Bauman, 2013: 53). A tváří v tvář morálně urgentnímu problému klimatické krize vyvstává pro mnohé kontroverzní otázka: Jaký smysl dává, mít děti ve světě, ve kterém člověk „pojímá budoucnost spíše jako hrozbu, než jako kotviště nebo zaslíbenou zemi?“ (Bauman, 2005: 68).

O tom, že si tuto otázku kladou stále častěji lidé vysoce industrializovaných zemí, v jejichž prokreačním rozhodování hrají klimatické změny čím dál větší roli, nás pravidelně informují nejrůznější světová média¹. Vize klimatické krize a jejích budoucích dopadů představuje zásadní faktor, který vchází do reproduktivního rozhodování zejména mladých lidí, jež začínají nad smyslem rodičovství více přemýšlet a důkladně zvažují všechna budoucí rizika a přínosy.

Tato práce se zabývá dobrovolnou bezdětností jakožto specifickou individuální odpovědí na klimatickou krizi současného světa. Cílem diplomové práce je ukázat, jakými způsoby vybrané informátorky a informátoři, kteří se rozhodli být kvůli klimatické krizi dobrovolně bezdětní, do těchto svých prokreačních voleb klimatickou krizí a s ní spojené environmentální problémy internalizují. V práci se zaměřuji také na neenvironmentální faktory, které se s rozhodováním o dobrovolné bezdětnosti u mých informátorek a informátorů pojí, a které, jak ukážu, nelze od environmentálních důvodů pro bezdětnost zcela oddělovat.

¹ Viz např. The Guardian (Cain, 2020; Carrington, 2017), The New York Times (Blum, 2020).

Ačkoliv byla o vymořujícím se vztahu mezi dobrovolnou bezdětností a klimatickou krizí publikována v posledních letech celá řada mediálních článků, ve společenskovědním diskurzu a na poli empirického výzkumu je studium tohoto tématu teprve v počátcích². Tato diplomová práce by tudíž mohla do zatím sporadických sociologických a environmentálních diskuzí ohledně reprodukčních voleb v souvislosti s klimatickou krizí přispět.

Práce se kromě jiného snaží ukázat, že klimatická krize není pouze „vnější okolností“, odehrávající se v životním prostředí, s nímž koexistujeme, ale stále silněji se dotýká také našich vnitřních individuálních životů, neboť přímo ovlivňuje hodnoty, jež vyznáváme. Proto někteří lidé, tak jako mé informátorky a informátoři, pociťují za nezbytné zahrnovat klimatickou krizi do tak intimního, a pro mnohé zásadního, rozhodnutí, jímž je prokreační volba. Tato proměna v rovině individuálně vyznávaných hodnot by neměla být ignorována, chceme-li na celospolečenské úrovni pochopit, jakým způsobem klimatická krize mění podoby fungování lidských životů, a zejména chceme-li usilovat o nové uchopení světa a způsobu naší existence v něm, jež se v éře klimatické krize jeví stále více jako nevyhnutelné (viz např. Bendel, 2018; Haraway, 2016).

První kapitola této práce zasazuje dobrovolnou bezdětnost v souvislosti s klimatickou krizí do kontextu dosavadních sociologických debat o vztahu prokreačních voleb a klimatické krize. Ve druhé kapitole jsou stručně představeny hlavní příčiny a dopady klimatické krize a dále sociologické fenomény, které jsou, či byly historicky různými autory a autorkami považovány za její hnací mechanismy. Třetí kapitola sleduje, jakým způsobem proměňují procesy modernizace a individualizace a na ně navázaná rizika a nejistoty představu rodinných hodnot, a tedy i směřování osobních reprodukčních biografií jednotlivců. Čtvrtá a poslední kapitola teoretické části se zabývá vybranými environmentálně-sociologickými přístupy a postoji, jež zastávají lidé, kteří se rozhodli být z důvodů klimatické krize dobrovolně bezdětní. Kapitoly pátá a šestá objasňují předmět výzkumu a metodologickou stránku práce. Poslední dvě kapitoly se zabývají analýzou a interpretací dat – tedy tím, co dobrovolná bezdětnost jako odpověď na klimatickou krizi znamená v kontextu specifických zkušeností mých informátorek a informátorů.

² V roce 2019 byla realizována ekopsychologická kvantitativní studie se zaměřením na potenciální vztah mezi proenvironmentálním chováním a postoji vůči reprodukci mezi kanadskými studenty (Davis, Arnocky, Stroink, 2019). První empirická sociologická studie, která se zaměřuje přímo na reprodukční volby v souvislosti s klimatickou krizí, byla publikována v listopadu 2020 autory Schneider-Mayerson a Leong.

1 Vztah reprodukční volby a klimatické krize v kontextu společenských vědních výzkumů

1.1 Použitá terminologie

Na tomto místě nejdříve vysvětlím a zdůvodním použití dvou základních pojmů, které prostupují celou práci. Následně se zaměřím na rešerši dosavadního společenského poznání, jež se týká vztahu reprodukčních voleb a klimatické krize.

Dobrovolná bezdětnost

Jak upozorňují autorky Hašková a Zamykalová (2006: 110), přechody mezi dětností a bezdětností, dobrovolnou a nedobrovolnou bývají často velmi jemné a nejisté. Referuji-li v této práci o *dobrovolné bezdětnosti*, mám vždy na mysli bezdětnost, již jedinec pociťuje jako svou volbu (Hašková, 2006: 13).

Zaměřuji se zde na pohledy lidí, kteří nechtějí v současné době přivést do tohoto světa svého biologického potomka – což nemusí nutně znamenat, že zůstanou bezdětní *trvale*, neboť v životě jednotlivce může být bezdětnost i jen dočasnou volbou a může se stát, že někteří z dobrovolně bezdětných časem přistoupí k adopci či pěstounské péči, což ostatně zmiňovali i někteří informátoři, s nimiž jsem mluvila. Dobrovolnou bezdětnost tedy vnímám primárně jako myšlenkový stav a formu přesvědčení, která u mých informátorek a informátorů vedla či vede k životu bez biologických potomků.

Cílem tohoto výzkumu nebylo snažit se odhalit, zda informátoři budou zastávat stejný postoj i za několik let, neboť abych mohla zjistit konzistentnost či diskrepance jejich postojů v čase, bylo by zapotřebí provést longitudinální studii, což není v časových možnostech diplomové práce. V práci jsem se naopak zaměřila na současný stav a důležitý pro mě byl fakt, že informátoři považují své rozhodnutí pro dobrovolnou biologickou bezdětnost za definitivní v přítomnosti.

Klimatická krize

Pro označení globálních změn klimatu v práci používám primárně pojem *klimatická krize*, namísto ve vědeckém diskurzu častěji užívaného termínu *antropogenní klimatická změna*. *Klimatická krize* v sobě totiž obsahuje mnohem větší naléhavost a upozorňuje nás na to – jak v květnu 2019 ve svém příspěvku na Twitteru podotkla švédská aktivistka Greta Thunberg (2019) – že v globální krizi se nacházíme už nyní a proto je nezbytné, abychom začali jednat a pokusili se vyřešit tuto krizi co nejdříve. Chtějí-li dodat svým slovům větší urgenci, hovoří ve svých projevech o klimatické krizi i světově uznávaní vědci a veřejní

činitelé, jako například generální tajemník OSN António Guterre (UN, 2018) s či přední fyzik a klimatolog Hans Joachim Schellnhuber (in Spratt, Dunlop, 2018). Tento pojem začala v nedávné době používat i některá světová média – například výkonná editorka britského deníku The Guardian Katharien Viner prohlásila, že pojem *klimatická změna* zní poněkud pasivně v době, kdy vědci mluví o jedné z největších katastrof v dějinách lidstva (2019).

Pojem *klimatická krize* zde tak používám na jedné straně proto, že plně souhlasím s názorem, že je nezbytné poukazovat na aktuálnost a závažnost situace globálních klimatických změn, na druhé straně i z toho důvodu, že z perspektivy informátorů, s nimiž jsem prováděla rozhovory, se pohybujeme v kontextu, kdy se jedná o klimatickou *krizi*. Tu mí informátoři vnímají jako obrovské současné nebezpečí, které ovlivňuje jejich reprodukční volby, a jehož řešení si nemůžeme dovolit dále odkládat.

1.2 Zkoumání dobrovolné bezdětnosti

Tématu dobrovolné bezdětnosti se v české i zahraniční literatuře věnuje celá řada kvalitativně i kvantitativně zaměřených sociologických studií, které se zabývají například individuálními motivacemi dobrovolně bezdětných (Agrillo, Nelini, 2008; Houseknecht, 1987; Park, 2005), sociodemografickými souvislostmi bezdětnosti (Hašková, 2006) či percepce dobrovolné bezdětnosti společenským diskurzem (Blackstone, 2019; Hašková, Zamykalová, 2006).

V pro-natalisticky orientovaných společnostech a kulturách téměř po celém světě je bezdětnost v protikladu k normě rodičovství nahlížena primárně optikou stigmatu (Carroll, 2012). Heterosexuální partnerství jsou stále silně genderově podmíněna, od žen společnost očekává naplnění role matky – rodičky (Beck, 2011: 173), od mužů zase zastání role živitele rodiny (Hašková, 2014: 153)³.

Páry, které se rozhodnou zůstat bezdětné, jsou tak často vnímány na morálně nižší úrovni, než páry, které mají alespoň jedno dítě (Ashburn-Nardo, 2017). Normativita rodičovství v protikladu k nenormativitě bezdětnosti je navíc ustavována a udržována také prostřednictvím internalizace diskurzů normy do samotných biografí dobrovolně bezdětných, kteří sami sebe často vnímají jako odchylku od normy, čímž normativitu rodičovství ještě více posilují (Hašková, Zamykalová, 2006: 116).

Pro své rozhodnutí mají dobrovolně bezdětní různé individuální důvody. Dnes již klasická studie Houseknecht (1987) identifikovala dva nejčastější motivy, které

³Blackstone a Stewart (2012) v této souvislosti zmiňují důležitost dalšího studia fenoménu bezdětnosti a rodičovství u neheterosexuálních párů, jimž nebyla v této oblasti doposud věnována dostatečná výzkumná pozornost.

zdůrazňovali bez velkých rozdílů shodně ženy i muži, a jimiž jsou: svoboda od odpovědnosti a větší příležitost k seberealizaci. Tedy hodnoty, které začínají být více akcentovány zejména s nástupem individualismu v moderní a postmoderní společnosti. Dalšími běžnými důvody pro dobrovolnou bezdětnost jsou například: absence mateřské/otcovské touhy po dítěti, averze k dětem, nedostatek ekonomických prostředků, vyznávání hodnot antinatalismu⁴ či environmentální problémy (Agrillo, Nelini, 2008).

Jak ukazuje ve svém výzkumu internetových diskuzí dobrovolně bezdětných Hana Víznerová (2006: 82), mezi často udávanými environmentálními důvody pro bezdětnost spadá problematika přelidnění. Ta začíná být v environmentálních hnutích a posléze i ve veřejném diskurzu zdůrazňována především od roku 1968, kdy byla Ehrlichovými poprvé vydána kniha *Population Bomb*, jíž se budu dále v práci věnovat podrobněji. Environmentální aspekty dobrovolné bezdětnosti jsou ve společenskovedních výzkumech dobrovolné bezdětnosti zmiňovány pouze jako jedny z mnoha dalších důvodů pro bezdětnost, nicméně nebyla jim doposud věnována samostatnější vědecká pozornost.

1.3 (A)morálnost prokrece

Studie, které se zaměřují na reprodukční chování jednotlivců v souvislosti s klimatickou krizí, přistupují k této problematice dvěma způsoby. Prvním z nich je nahlížení na snižování míry prokrece jako na mitigační mechanismus, prostřednictvím kterého může každý člověk zlepšit životní prostředí tím, že nepřivede na svět dalšího spotřebitele a producenta emisí (viz např. Kimberly, Wynes, 2017). Ve své slavné studii autoři Murtaugh a Schlax (2009) demonstrují, kolik dodatečných emisí CO₂ za svůj život vyprodukuje průměrný Američan, který se rozhodne mít dítě. V době realizace jejich výzkumu se jednalo o 9441 dodatečných tun CO₂, což je zhruba 5,7 krát více, než kolik vyprodukuje jeden obyvatel USA za celý svůj život. Někteří autoři tak v této souvislosti navrhují, aby byly dopady spojené s prokreací započítávány do ekologické stopy rodičů (MacIver, 2015 in Pinkert, Sticker, 2020).

Druhý přístup vychází ze sociální etiky a s mitigačním postojem úzce souvisí, neboť se na něj ve snaze podložit argumentaci svých stanovisek odvolává. Etický přístup se zaměřuje na (a)moralitu prokrece ve vztahu ke stavu životního prostředí. Například Young (2001) porovnává prokreaci a nadměrnou spotřebu a tvrdí, že se jedná o dvě morálně srovnatelné veličiny, k nimž nás vedou podobné pohnutky – kulturní očekávání, vylepšení statusu a zvýšení našeho sebevědomí a štěstí. Budeme-li tedy tvrdit, že nadměrná spotřeba

⁴ Antinatalismus je filosofický směr, který tvrdí, že život každého člověka je plný utrpení, a proto nestojí za to takový život započít (Benatar, 2013).

není v dnešním světě morálně přijatelná, musíme říci totéž o prokreaci (Ibid: 185). V konečném důsledku jsou navíc budoucí environmentální dopady u hypotetického páru, který má děti (u nichž lze do budoucna předpokládat další potomky) mnohem větší, než dopady nadměrné spotřeby u páru, který zůstane bezdětný (Ibid: 188). Dle Rachels (2014) spočívá amoralita prokreace obyvatel vysoce industrializovaných zemí v ekonomické náročnosti rodičovství a bylo by společensky prospěšnější (a morálnější), pokud by potenciální rodiče namísto výchovy dítěte použili statisíce dolarů na boj proti chudobě a darovali tyto peníze charitě.

Oba principy, mitigační i etický, zmiňují problematiku prokreace v souvislosti s klimatickou krizí v kontextu vysoce industrializovaných zemí, které nadměrně spotřebovávají přírodní zdroje, a které jsou životním stylem svých obyvatel zodpovědné za produkci většiny světových emisí CO₂ (např. Gore, 2015; Piketty, Chancel, 2015; Rieder, 2016). Oba přístupy kladou také shodně důraz na individuální odpovědnost, již by měl každý obyvatel těchto zemí za globální stav světa přijmout. Existuje-li nějaká individuální povinnost ve vztahu ke klimatické krizi, jedná se dle Riedera (2016) právě o povinnost obyvatel vysoce industrializovaných zemí redukovat míru své prokreace. Neboť porovnáme-li mezi sebou dopady jednotlivých lidských činností na životní prostředí, zjistíme, že nejvýznamnější z nich způsobuje právě prokreace (Wynes, Kimberly, 2017). Vezmeme-li navíc v potaz morální odpovědnost za kvalitu života potenciálního dítěte ve světě zmítaném klimatickou krizí, není dle Riedera etické mít více než jedno, maximálně dvě děti v páru (Rieder, 2016: 32). S tímto postojem souhlasí i mnozí další autoři – například Justin Morris (2015) ve svém článku apeluje na obyvatele vysoce industrializovaných zemí, aby upřednostnili adopci před biologickým rodičovstvím a Sarah Conly (2016) navrhuje, aby světové vlády těchto zemí skrze legislativní opatření kontrolovaly, že páry nemají více než jedno biologické dítě.

Jak zmíním ještě dále v práci, přístup přijímání individuální odpovědnosti za klimatickou krizi je některými autory označován za neefektivní uchopení tohoto globálního problému, neboť zastírá skutečné rozměry odpovědnosti za stav životního prostředí (viz např. Maniates, 2002). Mnozí autoři také poukazují na to, že kladení individuální odpovědnosti za klimatickou krizi na všechny obyvatele vysoce industrializovaných zemí bez rozdílu nebere v potaz strukturální nerovnosti, když předpokládá, že všichni obyvatelé těchto zemí mají stejně velkou spotřebu materiálních statků, a tedy i produkci emisí CO₂. Ačkoliv z globálního pohledu mají obyvatelé vysoce industrializovaných zemí vyšší uhlíkovou stopu, neboť žijí ve společnostech, jejichž ekonomika je závislá na využívání fosilních paliv, je nezbytné v podobných debatách neopomínat nerovnosti týkající se

konkrétního množství emitovaného CO₂, jež se u bohatých a chudých obyvatel těchto zemí signifikantně liší (Sayer, 2015).

1.4 Shrnutí

Výše jsem nastínila některé z dosavadních společenských výzkumů, jež se zabývají dobrovolnou bezdětností a prokreací ve vztahu ke klimatické krizi. Zmiňují-li sociologické studie environmentální faktory v souvislosti s dobrovolnou bezdětností či s redukcí počtu narozených dětí, uvádějí je buď jen jako jedny z mnoha dalších důvodů hrajících roli v prokreacím rozhodování jednotlivců, nebo je dávají do souvislosti s (a)moralností, jež provází rozhodnutí mít děti a s případnými legislativními opatřeními států na snižování míry reprodukce.

Doposud byla realizována jediná empirická sociologická studie, která se snaží porozumět motivům lidí, jež ve svých reprodukčních volbách zohledňují klimatickou krizi. Studie, kterou provedli Schneider-Mayerson a Leong (2020) kombinuje kvantitativní a kvalitativní výzkumnou strategii a byla uskutečněna v USA mezi 607 informátory, ve věku od 27 do 45 let. Výsledky jejich empirického výzkumu ukazují, že nadpoloviční většině informátorů (59,8%) záleží na uhlíkové stopě prokreace a drtivá většina informátorů (96,5%) uvedla, že pociťují vážné obavy z toho, jaký způsob života bude jejich existující, očekávané či potenciální dítě prožívat ve světě ovlivněném klimatickou krizí. Zapojení informátoři v otevřeném dotazníkovém šetření uváděli, že tyto i další důvody spojené s environmentálním stavem planety mají klíčový vliv na jejich reprodukční volby – ať už se jedná o úplnou bezdětnost nebo o omezení plánovaného počtu dětí.

Svým výzkumem na studii autorů Schneider-Mayerson a Leong tematicky navazuji⁵ a snažím se rozšířit vědecké pole dobrovolné bezdětnosti o perspektivu informátorů a informátorek, kteří jako primární důvod pro své rozhodnutí nemít biologické děti uvádějí klimatickou krizi a její současné a budoucí projevy.

⁵ Oproti výzkumu Schneider-Mayerson a Leong (2020) má však tato práce ryze kvalitativní charakter a neklade si žádný nárok na zobecňování svých výsledků.

2 Klimatická krize

V této kapitole se zaměřím nejdříve na popis klimatické krize – tedy vysvětlím, co to klimatická krize je, co je považováno za její hlavní příčiny a možná řešení, a jaké dopady klimatické krize lze už dnes pozorovat po celém světě. Následně se budu věnovat vybraným environmentálně-sociologickým fenoménům, které jsou pokládány za hnací mechanismy klimatické krize, a které vycházejí z antropocentrického předpokladu, že hlavní příčinou klimatické krize je člověk a způsob jeho existence ve světě.

2.1 Klimatická krize – vznik, dopady, řešení

Klimatická krize je způsobena globální antropogenní změnou klimatu a představuje komplexní a naléhavý fenomén dnešní doby. Spočívá v dlouhodobých změnách v charakteru klimatu, s nimiž souvisejí další závažné jevy ohrožující životní prostředí a druhy v něm žijící. Společně se ztrátou biodiverzity je klimatická krize považována za největší současné ohrožení životního prostředí v celosvětovém měřítku (Moldan, 2015: 270). Jedno z největších rizik klimatické krize spočívá v jejím propojení s jinými vážnými zásahy do životního prostředí. Těmi jsou např. toxický chemický průmysl, těžba, nukleární znečištění, ubývání nadzemních a podzemních jezer a řek, snižování biodiverzity ekosystémů, a masivní genocidy lidí a ostatních živočišných druhů (Haraway, 2016: 100). Synergie a kumulace těchto a dalších intervencí do životního prostředí v globalizovaném světě působí postupně kolaps u všech významných zemských systémů (Haraway, 2016).

Rámcová úmluva OSN definuje klimatickou krizi jako proměnu, jež je „vázána přímo nebo nepřímo na lidskou činnost“ (UN, 1992: 3). Vysoké koncentrace emisí CO₂ v atmosféře společně s dalšími skleníkovými plyny (jež tvoří např. metan, ozon a halogenované uhlovodíky) umocňují tzv. skleníkový efekt, který za normálních podmínek umožňuje existenci života na Zemi (Moldan, 2015). Skleníkové plyny jsou plyny přirozeně se vyskytující v atmosféře, které zamezují úniku části tepla vytvořeného slunečními paprsky ze Země zpět do vesmíru. Existence skleníkových plynů je tudíž velmi důležitá, neboť zajišťuje relativně stabilní teplotu na Zemi, která je vhodná pro život. Problém současné klimatické krize spočívá na jedné straně v příliš velké koncentraci skleníkových plynů v atmosféře, jež má za důsledek globální nárůst průměrné teploty na Zemi. Na druhé straně je problematická samotná povaha skleníkových plynů, neboť některé z nich jsou vysoce perzistentní – například oxid uhličitý zůstává v atmosféře 300 až 1000 let, což znamená, že změny v atmosféře, způsobené akumulací velkého množství tohoto plynu, přetrvávají po dlouhé generace (Buis, 2019).

Porovnáme-li přírodní a antropogenní příčiny, které stojí za vzrůstem koncentrací skleníkových plynů v ovzduší (zejména emisí CO₂), nelze pochybovat o tom, že vliv člověka na klimatický systém Země je mnohonásobně větší, než vlivy ostatních přírodních činitelů⁶ (Pittock, 2009). Mezi antropogenní činnosti, které se na produkci skleníkových plynů podílejí nejvyšší měrou, lze zařadit například spalování fosilních paliv, změny ve využívání půdy, průmyslové chovy hospodářských zvířat, odlesňování, či zpracování energie (Moldan, 2015). Miliardy tun CO₂ jsou každoročně uvolňovány do atmosféry díky existenci ropného, uhelného a plynárenského průmyslu v industriálně nejvyspělejších zemích světa a dle dat OSN nedochází k příliš velkým snahám o snižování jejich množství (UN, 2019). Navzdory tomu, že v laických i vědeckých kruzích respektované instituce jako IPCC zdůrazňují již dlouhou dobu, že klimatická krize představuje pro lidstvo vážný problém, vzrostlo od počátku 90. let vlivem lidské činnosti množství CO₂ v atmosféře o 12% (Gardiner, 2010: 87).

Autoři Will, Richardson, Rockström et al. (2015) upozorňují, že v důsledku lidské činnosti je na různých místech na světě postupně překračováno 9 planetárních mezí, které jsou klíčové pro zachování integrity biodiverzity na Zemi⁷. Jako příklad současných projevů překračování mezí klimatické krize uvádějí globální nárůst intenzity, frekvence a trvání vln veder, zvyšování množství přívalových dešťů, rozpínání suchých oblastí a tání masivních částí ledovců na Antarktidě a v Grónsku (Ibid: 3 – 5). Tyto jevy negativně ovlivňují životy organismů – mnohé suchozemské, sladkovodní i mořské druhy živočichů byly nuceny kvůli dopadům klimatické krize migrovat a zcela proměnit způsob svého života. Kromě hlubokých proměn ekosystémů ovlivňuje klimatická krize prokazatelně i sféru lidských životů – dochází ke snižování produkce potravin a dodávek vody, k poškozování infrastruktur a sídel, ke zvyšování míry úmrtnosti a celkově ke zhoršování lidského fyzického i psychického zdraví (IPCC, 2014: 4). Předpovědi navíc počítají se stále častějším výskytem extrémních výkyvů počasí (např. záplavy, bouře, dlouhá období sucha), jež povedou na mnohých místech na světě k úplnému zhroucení infrastruktur spojených s dodávkami vody, elektřiny či zdravotních služeb (Ibid: 6). Aby se lidstvo dokázalo vyvarovat hrozbám plynoucím se s klimatickou krizí, nesmí nárůst průměrné globální teploty na Zemi překročit 2°C oproti teplotám předindustriální doby (Hickey et al., 2016). Nedojde-li k podstatným redukcím emisí skleníkových plynů, s největší pravděpodobností bude

⁶ Mezi přírodní procesy produkující skleníkové plyny patří například sopečná činnost (Moldan, 2015).

⁷ Těmito mezemi jsou: klimatická změna, acidifikace oceánů, vyčerpání stratosférického ozonu, cyklus nitrogenu a fosforu, globální využívání vody, změna ve způsobu užívání půdy, snižování biodiverzity, zvyšování aerosolu v atmosféře a chemické znečištění (Will, Richardson, Rockström et al., 2015: 2).

kolem r. 2100 zemský povrch oteplen v průměru o 4°C (Ibid: 858). Úplné překročení mezí klimatické krize může do budoucna vést k vytvoření extrémních podmínek, v nichž nebude druh *homo sapiens* schopen přežít (Will, Richardson, Rockström et al., 2015). Přičemž nejzasaženějšími oblastmi jsou již dnes regiony a lidé, kteří jsou vůči dopadům klimatické krize nejzranitelnější a nejsou schopni se na nastalou situaci účinně adaptovat.⁸

Dva nejčastěji diskutované přístupy k možnému řešení dopadů klimatické krize jsou adaptační a mitigační opatření. Mitigace, neboli zmírňování důsledků klimatické krize, spočívá ve změnách činností, jež se pojí s produkcí skleníkových plynů. Mezi mitigační strategie tak patří například snižování míry spotřeby, přechod na obnovitelné zdroje energie, změny v dopravě, v zateplení budov a účinnější hospodaření s energií, recyklace a substituce materiálů, změny v zemědělství, apod. (Hickey et al., 2016: 848; Moldan, 2015: 288). Mezi adaptační strategie lze zařadit například rozšířené využívání dešťové vody, odsolování mořské vody, proměnu způsobu hospodaření s půdou, využívání nových plodin, posílení zdravotní péče a obecně veřejné zdravotní politiky, integraci následků klimatické krize do dopravních politik, snížení závislosti na jediném zdroji energie a přemísťování klimatických uprchlíků (Moldan, 2015: 289 - 290).

2.2 Meze antropocénu? Člověk jako příčina klimatické krize

Následující kapitoly jsou zaměřené na příčiny klimatické krize pojící se s lidským druhem. Nejprve je však na místě zmínit společenskovední diskuzi ohledně relevantnosti užívání samotného pojmu antropocén; zejména poté body, v nichž může být referováno o současné epoše prostřednictvím tohoto termínu problematické.

Lidský druh se stal jedním z nejvýznamnějších geomorfologických činitelů na Zemi, který poškozuje všechny globální životodárné biosférické systémy⁹ a tím vážně ohrožuje jejich resilienci¹⁰. Mnozí autoři proto hovoří o dnešní době jako o nové geologické epoše – *antropocénu* (např. Moldan, 2015; Stoermer, 2012 in Harraway, 2016: 44). Samotný termín antropocén je však velmi problematický a mezi vědci se vede například spor o jeho

⁸ Jedná se především o skupiny lidí, které jsou již nyní sociálně či geograficky znevýhodněny a diskriminovány např. na základě genderu, věku, etnické příslušnosti, barvy pleti, sociální třídy, kasty, ekonomického zázemí či invalidity (IPCC, 2014: 796). Do budoucna se navíc očekává, že dopady klimatické krize ještě více prohloubí rozdíly mezi tzv. bohatými a chudými zeměmi a vytvoří „novou chudobu“ (Ibid).

⁹ Ivan Rynda (2014: 10) do globálních životodárných biosférických systémů řadí: globální systém klimatu a hydrosféry, stratosférickou ozónovou vrstvu, globální cirkulační systém atmosféry, hydrologický cyklus a cirkulace oceánů a tvorbu a erozi půd.

¹⁰ Resilienci zde chápu v ekologickém smyslu slova, tedy jako schopnost ekosystému vracet se po stavech disturbance a stresu zpět do původního stavu (Holling, 1973).

historický začátek (Cílek, 2002), za něj někteří považují neolitickou revoluci před 10 000 lety, jiní zase počátek průmyslové revoluce v 18. století.

Například Hamilton (2016) však kritizuje tyto a jim podobné vědecké debaty o počátku antropocénu za to, že zlehčují současné vnímání klimatické krize. Pokud se totiž vědci snaží datovat antropocén od nějakého určitého bodu v minulosti, implicitně tím naznačují, že aktuální dopad člověka na Zemi v podobě klimatické krize je pouze přirozeným pokračováním vlivu, jež měli lidé odjakživa. Dle Hamiltona se ale nelze se současným stavem světa takto jednoduše smířit. Antropocén bychom podle něj proto neměli vnímat jako přirozeně nastoupivší geologickou epochu, ale jako obrovskou hrozbu pro Zemi, jíž se musíme snažit zamezit.

Donna J. Haraway (2016) na Hamiltonovu kritiku navazuje, když tvrdí, že si lidé pojem antropocén vytvořili v době, kdy potřebovali najít vhodný způsob pro teoretické uchopení jevu globalizace. Proto tento termín užívali a užívají převážně intelektuálové z ekonomicky nejbohatších oblastí a společností. Antropocén je již v samotném kořenu tohoto slova úzce zaměřen na člověka (na *určitého* člověka – zpravidla bílého, mužského a ekonomicky zajištěného obyvatele vysoce industrializovaných zemí), který na Zemi intervenuje, ale tento termín už nebere v potaz komplexní vztahy a souvislosti dalších obyvatel a organismů. Proto jej dle Haraway nelze použít k popisu jevů pojících se například s povahou klimatu, půdou, péčí o zemi, či životů původních obyvatel (Ibid: 44 – 49). Haraway používá pojem antropocén pouze sporadicky a namísto toho hovoří o současné epoše v termínech *kapitalocénu*, *plantážocénu* či *chthulocénu* (Ibid: 44 – 57), neboť tyto koncepty poukazují na nerovnosti a nespravedlnosti související s odpovědností za stav životního prostředí a bytostí v něm, jimiž se pojem antropocén nezabývá.

Zatímco zastánci termínu antropocén obviňují z ničení životního prostředí „člověka obecného“, který je touto optikou považován již ze své podstaty za destruktivní sílu, pojem kapitalocén se snaží pochopit společenský systém, v rámci něhož bylo masivní ničení životního prostředí a druhů v něm vůbec umožněno (Patel, 2018). Namísto kladení viny za stav životního prostředí na lidský druh jako takový, chtějí vybraní autoři skrze pojem kapitalocén porozumět historii kapitalistického systému – především nerovnostem, nespravedlnostem a násilím, které vedly k tomu, že vybraným skupinám aktérů umožnily obrovskou akumulaci kapitálu vedoucí k destrukci životního prostředí a zranitelných skupin lidských a dalších druhů v něm (Moore, 2017: 179).

Druhý z termínů, *plantážocén*, má sloužit k zachycení ničivé proměny „různých druhů člověkem obhospodařovaných farem, pastvin a lesů v extraktivní a uzavřené plantáže“ (Haraway, 2016: 206 in Kuřík, 2019: 2). Oba tyto koncepty poukazují na to, že bychom

dokázali pochopit současné environmentální problémy, musíme být schopni pracovat s historií modernity, technologií, kolonialismu a rasismu (Haraway, 2016).

Poslední ze zmiňovaných alternativ k antropocénu, chthulucénem, se Donna J. Haraway snaží smazat hranici mezi lidským a ne-lidským světem, s níž pojem antropocén implicitně pracuje. Ve světě chthulucénu nejsou nejdůležitějšími aktéry na Zemi lidé, neboť lidstvo je v něm ohroženo stejně velkou měrou jako všechny ostatní druhy (Haraway, 2016: 55). I proto si dle Haraway musíme uvědomit, že lidé koexistují s biotickými a abiotickými silami na Zemi a nikoliv „o nich“, nýbrž „společně s nimi“ utvářejí historii.

Hovoří-li Donna J. Haraway o antropocénu, pak jej nazývá jednoznačně spíše mezí, než epochou. Meze antropocénu dle ní spočívá v tom, že Země prochází nevratnými změnami a destrukcemi, které do konce 21. století ovlivní nejen lidský druh, ale také nesčetně dalších rostlinných a živočišných druhů (Ibid: 100). Oproti Hamiltonovi, který zastává názor, že musíme zamezit tomu, aby epocha antropocénu nastala, Haraway naopak tvrdí, že se musíme snažit o co nejrychlejší překročení mezí antropocénu, což nám umožní začít hledat nové a lepší způsoby soužití lidských a nelidských aktérů ve světě.

Vědecká debata o významu slova antropocén se vede i v českém prostředí. V nedávné době byla publikována sbírka *Antropocén* (Pokorný, Storch, et al., 2020), v níž je tento pojem nahlížen perspektivami dvaceti českých vědců a vědkyň. Jedním ze závěrů knihy je, že existence fenoménu antropocén by měla podpořit představu nového náhledu na svět, v němž „člověk sice dominuje, ale neřídí jej a je beznadějně zapleten do přírodních procesů“ (Pokorný, Storch, 2020). Vnímání antropocénu v tomto smyslu slova podněcuje k prolomování hranic tradičně vymezených vědeckých oborů. To může vést k zahájení dialogu mezi vědeckými disciplínami, jež umožní hledat přístupy pro holistické uchopení soužití člověka a přírody namísto tradičního stavění těchto dvou entit proti sobě (Ibid)¹¹.

Pojem antropocén v sobě skrývá mnoho rovin a významů a jejich důkladný rozbor by vydal na samostatnou diplomovou práci. Výše zmíněná diskuze měla za cíl přiblížit alespoň některé z nich a zamezit tak přílišnému zjednodušování při použití tohoto termínu. Následující kapitoly lze označit za antropocentrické v tom smyslu, že v jejich hledáčku je člověk a specifické problémy – přelidnění, výroba a spotřeba zboží – které se dle vybraných autorů a autorek pojí se zásadním vlivem lidské společnosti na životní prostředí. Ač není mým záměrem vnímat člověka jako měřítko veškerých věcí a stavět jej do protikladu vůči přírodě, není pochyb o tom, že co se týče hledání příčin klimatické krize, na člověka se

¹¹ Tomuto názoru odporuje například Bruno Latour (2020: 96), který považuje už samotné pojmy antropocén a antropocentrismus za nepřijatelné právě z toho důvodu, že implicitně pracují s předpokladem dichotomie člověk – příroda jakožto dvou zcela oddělených sfér, mezi kterými musíme volit.

zaměřit musíme. Neboť nebýt jeho, nedosáhla by klimatická krize takových rozměrů, jichž jsme dnes svědkem (De Matteis, 2019).

2.3 Přelidnění, spotřeba a výroba jako hnací mechanismy klimatické krize

V této kapitole se budu věnovat konceptům, které jsou vybranými autory a autorkami označovány za hnací mechanismy klimatické krize, jež mohou jednotlivci na individuální úrovni ovlivnit – jedná se o problematiku přelidnění a nadměrnou spotřebu. Zároveň se zaměřím na postoje, podle nichž je nahlížení na příčiny environmentálních problémů a klimatické krize výlučně z těchto dvou pozic problematické.

2.3.1 Teorie přelidnění

Otázka velikosti lidské populace je historicky považována za jednu z primárních příčin environmentálních problémů, ačkoliv je zároveň doprovázena četnou kritikou. Jak ukazuje ve svém výzkumu Hana Víznerová (2006), problematika přelidnění je častou environmentální motivací dobrovolně bezdětných. V následujících sekcích zmíním základní východiska teorie přelidnění, její kritiku a současné přístupy k této problematice. V analytické části poté ukážu, jakým způsobem internalizují do svých reprodukčních voleb téma přelidnění vybraní informátoři a informátorky, s nimiž jsem hovořila.

2.3.1.1. Thomas Malthus a Paul Ehrlich

S teorií přelidnění, podle níž je jednou z hlavních příčin environmentálních problémů rapidní nárůst lidské populace, přišel jako první ekonom a pastor Thomas Malthus, který v roce 1798 publikoval *Essay on the Principle of Population*. Ve svém eseji tvrdí, že populace roste geometricky, zatímco množství dostupných zdrojů na Zemi narůstá aritmeticky (Malthus, 1998: 4). Malthus se snažil vědecky podloženými argumenty dokázat, že produkce potravin nemůže udržet krok s vytrvalým populačním růstem, neboť existují konečné limity Země poskytovat zdroje. Tudíž je nevyhnutelné, že neustálý populační růst časem na environmentální limity narazí a povede k chudobě, hladu a nedostatku zdrojů (Bell, 2004: 78).

Dle Malthuse existují přirozené vnější a vnitřní příčiny, které historicky bránily exponenciálnímu růstu lidské populace. Mezi vnější faktory lze zařadit např. válku, epidemie či hladomory, mezi vnitřní příčiny poté racionální a morální sebekontrolu vedoucí k abstinenci od sexuálního života (Loužek, 2016: 10). V minulosti nebyla podle Malthuse problematika velikosti lidské populace tolik naléhavým problémem právě proto, že byla z velké části brzděna vnějšími příčinami.

Teorie přelidnění se stala hybatelem environmentálních diskurzů od 60. let 20. století, kdy se ve společenských vědách začal rozvíjet směr malthusiánství (Loužek, 2016). Malthusiánské hnutí bylo nejsilnější v 60. a 70. letech z části jistě proto, že v této době docházelo k historicky nejrychlejšímu nárůstu lidské populace¹². Například Robertson (2012) tvrdí, že rychle se zvětšující množství lidí na Zemi bylo jedním z hlavních důvodů, proč se ústředním tématem environmentálních hnutí v poválečných USA v 60. letech stala právě populace.

Jedním z nositelů myšlenky malthusiánství v této době byl Paul Ehrlich, který v roce 1968 napsal společně se svou ženou Anne Ehrlich kontroverzně přijímanou knihu *The Population Bomb*. Ehrlichovi zde předpovídají katastrofy v blízké budoucnosti spojené s hladem a s nedostatkem potravinových zdrojů, jimž lze zabránit jedině skrze přijetí okamžitých legislativních opatření na regulaci lidské populace (Ehrlich, 1968: 3)¹³.

Za primárního původce problému přelidnění autoři označují obyvatele industriálně nejméně vyspělých zemí, v nichž je dle tohoto pojetí příliš rychlý růst populace jedním z důvodů chudoby a hladomorů. Ačkoliv Ehrlichovi částečně přiznávají, že většinu přírodních zdrojů spotřebovávají a většinu environmentálního znečištění produkují obyvatelé „bohatých zemí“, skutečné nebezpečí spočívá dle nich v tom, že se stále větší počet obyvatel „chudých zemí“ bude snažit vyrovnat kvalitou svého životního stylu zemím nejvíce industrializovaným (Ibid: 4). Společně s požadavky na lepší způsob života budou narůstat také požadavky na větší míru spotřeby, což není z dlouhodobého hlediska udržitelný stav a životní prostředí bude proto nutně degradovat. Dle autorů je nejúčinnějším řešením problémů jak „bohatých“ (nedostatek environmentálních zdrojů), tak „chudých“ (chudoba a hlad) zemí okamžitá a nekompromisní populační kontrola. Pokud totiž nepřistoupíme k řešení populačního problému skrze regulaci porodnosti, bude podle nich zbývat už jen jediné řešení, totiž zvýšení míry úmrtnosti (Ibid: 17).

2.3.1.2. Kritika teorie přelidnění

Teorie přelidnění byla a je terčem mnoha kritik. A to přesto, že její základní obrysy jsou nezpochybnitelné – totiž, že lidstvo žije v prostoru, který je omezený, a který poskytuje konečné množství zdrojů pro konzumaci (viz např. Bell, 2004; Boulding, 2003; Meadows et al., 2004). Bell (2004) rozlišuje tři typy kritik malthusiánské teorie: technologickou, demografickou a kritiku nerovnosti.

¹² Jak ukazují data UN, mezi lety 1950 a 1987 se velikost lidské populace téměř zdvojnásobila (UN, 2021).

¹³ Jedna z kritik Ehrlichových mívá na příliš velký alarmismus jejich předpovědí, které se nakonec nenaplnily (viz např. Bookchin, 2010; Gardner, 2010).

Technologická kritika spočívá v příliš velké víře v technologické inovace, díky níž je snadné dostat se do bodu, ve kterém se budeme snažit řešit problémy pomocí technologií až v momentě, kdy tyto problémy nastanou, namísto toho, abychom jim předcházeli – silný technologický optimismus proto zlehčuje environmentální a sociální problémy (Simon in Bell, 2004: 93). Tímto způsobem se navíc dokážou adaptovat zejména vysoce industrializované a ekonomicky bohaté země, které takovými technologiemi disponují či disponovat mohou, zatímco ostatní země zůstanou vůči negativním projevům spojeným se zhoršováním stavu životního prostředí mnohem zranitelnější (Bell, 2004).

Další forma kritiky teorie přelidnění dle Bella souvisí s kritikou teorie demografického přechodu. Tato teorie předpokládá, že všechny země postupně projdou vývojem spojeným s proměnou reprodukčního chování z vyšší míry porodnosti a úmrtnosti na nižší, a s tím souvisejícími kvalitativní změnami ve způsobu života a ve vnímání rodinných hodnot (Kirk, 1996). Teorie demografického přechodu souvisí úzce s teorií modernizace, s níž přišel v 60. letech 20. století ekonom Rostow (1960). Každá země musí dle Rostowa projít pěti fázemi vývoje, které ji dovedou od tradiční zemědělské ekonomiky k ekonomice moderní, industriální a urbanizované. Představa jednotného způsobu demografického přechodu, stejně jako představa jediné cesty k modernizaci, je však silně etnocentrická, neboť nebere v potaz fakt, že země industriálně vyspělé mají diametrálně odlišné výchozí podmínky, než země označované za rozvojové (Bell, 2004). Aby byl proto demografický přechod úspěšný, musí být tyto rozdílné výchozí podmínky důkladně reflektovány. Dle Bookchina (2010) je obtížnější dosáhnout kvalitativní proměny života v industriálně nejméně vyspělých zemích světa také proto, že v těchto zemích jsou obvykle veškeré snahy o sociální změny tvrdě potlačovány tuzemskými či zahraničními autoritami.

Kritici malthusiánství z hlediska nerovnosti tvrdí, že hlad a chudoba v industriálně nejméně vyspělých zemích světa způsobují populační růst, nikoliv naopak, jak prohlašoval Malthus a jeho následovníci. Dle Lappé a Schurman (1993) vedou chudoba, hlad a environmentální degradace k růstu populace, neboť snižují schopnost obyvatel industriálně nejméně vyspělých zemí světa mít kontrolu nad svými životy. Lidé v těchto zemích se proto snaží získat kontrolu skrze potomky, kteří pro ně do budoucna představují ekonomické zajištění. Tato kritika souvisí s Wallersteinovou teorií systémů, podle které jsou bohatství a moc na Zemi rozprostřeny nerovnoměrně mezi tzv. jádrovými a periferními oblastmi světa (Eckhardt, 2005). Jádrovými oblastmi jsou ekonomicky bohaté a politicky mocné společnosti vysoce industrializovaných zemí, které vykořisťují země na periferii, a do nichž také proto trvale plyne nejvíce kapitálu a technologií. Míra rozvoje je tudíž na světě nerovnovážně rozprostřena. Z této perspektivy jsou hladomory a chudoba nikoliv

důsledkem nedostatku jídla, jak tvrdili stoupenci malthusiánství, nýbrž důsledkem nemožnosti se k jídlu dostat (Sen in Bell, 2004: 89).

Společným jmenovatelem výše zmiňovaných kritik je snaha o holistický pohled na populační růst – ten bychom měli chápat vždy v kontextech produkce, spotřeby a sociálních nerovností (Bell, 2004: 103). Nelze svalovat vinu za degradaci životního prostředí na populační růst v industriálně nejméně vyspělých zemích světa, když jsme svědky klimatické krize, jež je způsobena z velké míry konzumním způsobem života zemí industriálně nejvyspělejších¹⁴. Zároveň není možné hovořit o problému populace pouze za pomoci grafů, jež redukuje lidi na čísla a dávají je do přímých souvislostí s množstvím dostupných zdrojů (Bookchin, 2010; Haraway, 2016). Debata o přelidnění, odehrává-li se pouze v rovině čísel a nebere-li v potaz kvalitativní aspekty třídních a sociálních nerovností uvnitř jednotlivých zemí i napříč zeměmi, napomáhá udržovat status quo, aniž by usilovala o jeho proměnu. Pokud chtějí tedy následovníci Malthuse řešit problémy spojené s nerovnostmi výlučně skrze regulaci populace, zcela tím ignorují otázku po původu nerovností a jejich možných řešení.

2.3.1.3. Současné pohledy na přelidnění

Ačkoliv teorie přelidnění byla v jistých ohledech překonána, ve společenskovedních a environmentálních diskurzích se objevují snahy o znovuoživení debaty o velikosti lidské populace v souvislosti s klimatickou krizí. Někteří autoři považují za nepřijatelné, aby téma přelidnění zůstávalo ve světě zmítaném klimatickou krizí zcela tabu.

Jedna z hlavních příčin tabuizace problému velikosti lidské populace v mediálním i vědeckém prostředí v posledních 25 letech vychází z výše zmiňované kritiky nerovnosti a z morálně problematických aspektů přelidnění (Campbell, 2007). Mnozí vědci a aktivisté tak o tématu přelidnění raději ve veřejném diskurzu nemluví vůbec, neboť se bojí, že budou označeni za rasisty, imperialisty či nacionalisty (Haraway, 2016: 5). Tyto pocity jsou jistě oprávněné, ale jen do určité míry (Ibid). Při vědomí sociálních a ekonomických nerovností musíme hledat způsoby, jimiž lze adresovat urgenci pojící se s rapidním nárůstem lidské populace od roku 1950¹⁵ a objevovat nové možnosti diskuze o tomto problému, aniž bychom se vyhnuli zjednodušujícím pohledům redukcujícím individuální zkušenosti lidí na čísla a data, tvrdí Haraway (2016). Dva z hlavních diskurzů, kolem nichž se točí současné

¹⁴ Například dle dat Světové banky (2021) činilo v roce 2016 množství vypuštěných emisí CO₂ v přepočtu na jednoho člověka v USA 15,5 tun CO₂, zatímco v Etiopii se jednalo o pouhých 0,1 tun CO₂.

¹⁵ Předpokládá se, že do roku 2100 bude při nezměněném tempu růstu obyvatel na Zemi asi 11 miliard lidí (UN, 2021).

debaty o populaci – *population shaming a population scepticism*¹⁶ – nejsou totiž podle Coole (2013) podloženy dostatkem důkazů pro to, aby dokázaly zcela potlačit debatu o přelidnění a aby znemožňovaly do této debaty zahrnout potenciální přínosy, které může přinést existence menšího množství lidí na Zemi.

Bongaarts a O'Neill (2018) tvrdí, že rapidní nárůst lidské populace je jedním z nezanedbatelných determinantů emisí skleníkových plynů a jedním z vlivů, které zvyšují míru zranitelnosti určitých skupin lidí vůči projevům klimatických změn. Zpomalení nárůstu lidské populace a demografické změny mohou podle nich přispět v dlouhodobém horizontu ke snížení emisí skleníkových plynů až o 40% (Ibid: 568). S tímto závěrem souhlasí i Hickey et al. (2016), kteří tvrdí, že hrozba klimatické změny je tak velká, že ospravedlňuje populační inženýrství, tedy záměrnou manipulaci velikostí a skladbou lidských populací (Ibid: 846). Množství skleníkových plynů v atmosféře totiž nezávisí pouze na způsobu života (jenž se pojí např. s vysokou mírou spotřeby), ale i na množství lidí, kteří takový způsob života vedou či by jej mohli vést. Jako příklad udávají Hickey et al. (Ibid: 849) statistiky z USA a z EU, kde dochází k nárůstu lidské populace a ke zvyšování míry skleníkových plynů v atmosféře v přímém poměru 1:1.

Při sledování podobných dat je však nezbytné reflektovat nerovnosti, pojící se s odpovědností za vypouštěné emise CO₂, neboť ne každý obyvatel Evropské Unie či USA si může dovolit mít tak velkou míru své spotřeby, jež by se dokázala projevit na celkovém zvýšení emisí CO₂. Jak upozorňuje Pacala (in Sayer, 2015: 303), 7% celkové světové populace tvořené nejbohatšími lidmi produkuje 50% veškerých světových emisí skleníkových plynů. Oproti tomu nejchudších 50% obyvatel na Zemi je příliš chudých na to, aby se mohli podílet na ekonomickém růstu natolik, že by jimi produkované emise představovaly problém.

Další z příčin současné „neviditelnosti“ problému přelidnění je dle Campbell (2007) fakt, že dopady konzumních vzorců na životní prostředí jsou více viditelné, než dopady spojené s přelidněním. Redukce populace industriálně vyspělých zemí skrze nastavování populačních politik by však měla mít významný dopad na zmírnění klimatické krize také proto, že pro většinu lidí bude jednodušší snížit množství vypouštěných skleníkových plynů skrze snížení míry porodnosti, spíše než skrze proměnu spotřebního chování (Hickey et al., 2016: 870). Oproti jiným opatřením přijatým za účelem zmírňování důsledků klimatických změn, jež se zaměřují často na krátkodobé snížení emisí skleníkových plynů, by se však

¹⁶ Oba tyto diskurzy souvisejí s ignorováním či přímo s odmítnutím akcentace problematiky velikosti lidské populace.

dopady zpomalení populačního růstu na zmírnění klimatické krize neprojeví okamžitě, nýbrž až kumulativně v průběhu 21. století.

Ačkoliv je nesporné, že na mnoha místech na světě způsobuje nadměrný konzum a čerpání zdrojů velkou environmentální degradaci, na jiných místech je příčinou environmentálního stresu a nedostatku přírodních zdrojů naopak růst velikosti lidské populace (Campbell, 2007)¹⁷. Většina zastánců politik zaměřených na „family planning“ programy, které se snaží snižovat míru chudoby a hladu v industriálně nejméně vyspělých zemích světa, zdůrazňuje benefity těchto politik zejména v oblasti zdraví a emancipace žen (Bongaarts et al., 2018). Ne vždy však působí opatření přijatá na snižování míry porodnosti pouze prospěšně, jak ukazuje Wilson (2015) na příkladu negativních dopadů zavádění populačních politik v Indii. V Indii je nejčastějším způsobem antikoncepce sterilizace žen a v roce 2014 bylo mnoho žen (převážně z nejchudších vrstev společnosti) nuceno podstoupit sterilizaci, aby tamní vláda dokázala splnit cíle populační politiky, k nimž se zavázala na Londýnském summitu plánování rodiny v roce 2012.

Jako jeden ze způsobů, jímž lze směřovat populační politiku ke snižování míry porodnosti, odstraňování chudoby a posilování práv a postavení žen (Bell, 2004), ale bez inženýrství a intervencí založených na donucování, navrhuje Donna J. Haraway následování hesla „Make Kin, Not Babies!“ (Haraway, 2016: 102). Tímto heslem je myšleno především vymanění se z přísně antropocentrického pohledu na „kin“ – příbuzenství – jehož obvyklý význam vychází z genealogických vazeb mezi lidmi. Na příbuzenství bychom měli dle Haraway nahlížet multidruhově a měli bychom usilovat o vytváření příbuzenství ne pouze skrze rození dalších dětí, ale i prostřednictvím péče o všechny druhy na Zemi – ať již lidské či ne-lidské. Jedině tak můžeme být součástí rozmanitého světa, v němž se bude zvyšovat blahobyt všech. Takový svět ale není možný v momentě, bude-li na Zemi žít 11 miliard lidí, kteří budou svou existencí uzurpovat životní prostor a přírodní zdroje ostatním druhům.

Abychom zabránili negativním dopadům masivního přelidnění, je podle Haraway potřeba přeorientovat (primárně a urgentně v ekonomicky nejbohatších zemích světa s vysokou mírou spotřeby) narativ pojící se s prokreací směrem k destigmatizaci bezdětnosti a k podpoře politik, jež budou šířit i jiné typy příbuzenství, než ty založené striktně na natalismu. Jako příklady těchto politik udává Haraway (2016: 209) antirasistickou migraci, tedy rovnost k environmentální a sociální podpoře pro původní obyvatele stejně jako pro imigranty (co se týče bydlení, vzdělání, zdravotní péče, sexuální

¹⁷ Jako příklad uvádí Campbell (2007 str. 240) rychlý růst populace v povodí řeky Nil v Egyptě, Etiopii a v Súdánu. Očekává se, že populace těchto zemí se do roku 2050 zdvojnásobí, zatímco množství vody v řece Nil naopak poklesne a bude tak docházet k postupnému vyčerpávání a degradaci tohoto vodního zdroje.

svobody, apod.), rozšiřování adoptivního rodičovství či kreativní utváření doposud neobvyklých vazeb a příbuzenství mezi lidskými a nelidskými aktéry.

2.3.2 *Výroba a spotřeba zboží*

Spotřeba materiálů a produkce odpadů je dnes asi stonásobně vyšší, než byla v pravěku (Hák, 2015: 37). Z politické perspektivy je zvyšování spotřeby materiálních statků žádoucí, neboť neustálý ekonomický růst je přetrvávajícím paradigmatem, na němž spočívá politická legitimita států (Jackson, 2009 in Akenji, 2014: 16). Ekonomický růst je stěžejní politickou a kulturní hodnotou většiny národů, jelikož jej doprovází představa, že je schopen zajistit blahobyt pro všechny (Bell, 2004). Z environmentálního hlediska však představuje jednu z nejzákladnějších hnacích sil zátěže životního prostředí, vedoucí k vysoké produkci odpadů, chemizaci prostředí a k velké spotřebě energie (Moldan, 2015: 72).

Jedním z ústředních problémů ekonomiky v globalizovaném světě je prostorová a sociální vzdálenost mezi spotřebiteli a výrobcí (Conca, 2002). Ta vede k tomu, že spotřebitelům, kteří činí svá finální rozhodnutí, zůstávají obvykle skryty procesy, jež rozhodují o způsobech získávání primárních zdrojů do výroby (Princen, 2002). Vzdálenost také ovlivňuje množství odpadů, které producenti i konzumenti produkují. Čím méně jsou například spotřebitelé schopni nahlédnout budoucí způsoby nakládání s odpady, jež vyprodukují, tím více odpadů budou vytvářet, neboť odpovědnost za zpracování odpadů nepřisuzují sobě, ale lidem, kteří s jejich odpady nakládají (Clapp, 2002). Místa pro skladování odpadů navíc postupně ubývá, proto jsou odpady z nejvíce industrializovaných zemí převáženy na stále větší vzdálenosti, až nakonec končí v zemích s nejnižší mírou spotřeby (Ibid).

Ekonomika se prolíná s ekologií, neboť její fungování je založeno na využívání přírodních zdrojů (Tucker, 2002). Pro hledání ekonomických příčin environmentálních problémů je proto nutné zabývat se jak oblastí spotřeby, tak výroby, čemuž se budu věnovat v následujících dvou sekcích.

2.3.2.1. Sféra spotřeby

Nadměrná spotřeba industriálně nejvyspělejších zemí světa je pravidelně označována za primárního původce environmentální degradace. Otázku, proč ekonomicky zajištění lidé konzumují více statků, než kolik potřebují k uspokojení svých základních materiálních potřeb, se snažil zodpovědět sociolog a ekonom Thorstein Veblen. Ten v roce 1898 poprvé publikoval svou teorii zahálčivé třídy, v níž tvrdí, že primárním účelem nadměrné spotřeby je demonstrace statusu a moci mezi lidmi (Veblen, 1999). Ve stále více individualizované

společnosti se totiž konzumerismus stává jednoduchým nástrojem projevu naší identity (Ibid: 73). Veblen rozlišuje tři způsoby, jimiž lidé svůj status demonstrují: okázalou spotřebu, tedy záměrnou snahu dávat na odiv velmi drahé věci; okázalou zahálku, kterou představuje neproduktivní trávení volného času a okázalé plýtvání – ať již jídlem, či zbožím „na jedno použití“. Všechny tyto strategie slouží navíc k demonstraci vymanění se z přímé závislosti na životním prostředí (Bell, 2004).

Sociální psycholog Paul Wachtel (2017) doplňuje, že spotřeba lidí není motivována pouze snahou o dosažení určitého statusu ve společnosti, ale slouží také k navazování vztahů s ostatními lidmi a k budování komunity. Zboží nám v tomto smyslu dodává pocit sounáležitosti a stáváme se díky němu například součástí určitých subkultur, k nimž chceme patřit. Prostřednictvím zboží se také do velké míry vykupujeme z vlastní osamělosti a snažíme si koupit či vynahrudit sociální vztahy (Bell, 2004).

Aby ukázal kulturní podmíněnost nadměrné spotřeby, zkoumal antropolog Marshall Sahlins (1972) na počátku 80. let pojetí bohatství u lovecko-sběračských společností. Svým výzkumem došel k závěru, že ve společnostech, na něž „západní“ země nahlížely jako na chudé, není bohatství spjato s penězi, nýbrž s dostatkem zdrojů. Lidé v těchto společnostech sice nevlastnili příliš materiálních statků, neboť jim to kromě jiného neumožňoval nomádský způsob života, nicméně sami na sebe nenahlíželi jako na chudé. Jejich bohatství dle Sahlinse spočívalo v tom, že dokázali uspokojit materiální potřeby všech svých členů relativně snadno, přičemž jim z pohledu „moderního“ pracujícího člověka zbývalo hodně času na posilování sociálních interakcí, vztahů mezi příslušníky skupiny a rozvíjení volnočasových aktivit. Sahlins proto došel k závěru, že chudoba je sociálním statutem a produktem hierarchizované společnosti (Ibid: 37).

Přístup, podle něhož je spotřeba primárním původcem environmentálních problémů, je založen na předpokladu neoliberální ekonomie, podle kterého výrobci pouze reagují na poptávku svých zákazníků toužících po stále větším materiálním uspokojení (Bell, 2004). Spotřebitelská touha tak pouze odráží hodnotové nastavení vysoce industrializovaných společností, označovaných za konzumní (Lipovetsky, 2007). Zastánci tohoto postoje se tudíž domnívají, že pokud by každý člověk dokázal snížit míru své spotřeby, výrobci by byli nuceni na změnu poptávky reagovat snížením či změnou způsobu výroby, což by se ve výsledku projevilo i na stavu životního prostředí (Maniates, 2002). Problém tohoto přístupu však spočívá v tom, že odpovědnost za stav životního prostředí zde začíná i končí u spotřebitele a nebere v potaz strukturu společnosti, v rámci níž spotřebitelé své volby činí (Ibid).

2.3.2.2. Sféra výroby

Na problematiku nerovností a přenášení odpovědnosti mezi výrobní a spotřební sférou reaguje teorie běžícího pásu, již vyvinul v roce 1980 Allan Schnaiberg (1980). Dle Schnaiberga je hnací silou environmentálních změn nikoliv sféra poptávky, ale sféra nabídky. Prvotní je dle něj výroba, neboť mezi oblastí výroby a zdroji, které si výrobci berou z životního prostředí, existuje přímý vztah (Gould et al., 2003). Domněnka, že skrze spotřebu můžeme ovlivnit výrobu, je podle této teorie mylná, neboť si v rámci spotřeby vybíráme vždy už mezi produkty, které byly vyprodukovány. Nemáme proto žádný přímý vliv na způsob jejich výroby a na sociální a environmentální dopady, jaké tato výroba působí.

Běžící pás výroby funguje na základě neustálé maximalizace zisku. Aby byli výrobci schopni konkurovat ostatním producentům na trhu, nepřetržitě investují část zisku zpět do výroby – především do vývoje účinnějších technologií (Bell, 2004). Tím, že jsou téměř ve všech průmyslových odvětvích výrobci vystaveni velké míře konkurence, orientují se primárně na zisk a životní prostředí je obvykle zcela ignorováno.

Dle teorie běžícího pásu hraje hlavní roli v degradaci životního prostředí v současné době globalizace výroby, kdy je většina produkce ekonomicky vyspělých zemí přesouvána do industriálně nejméně vyspělých zemí světa (Islam, Hossain, 2015). V těchto zemích je výrobcům k dispozici levnější pracovní síla a obvykle měkčí environmentální regulace. Negativní důsledky globalizace výroby dopadají jak na sociální životy obyvatel těchto zemí, kteří musí velmi často pracovat za nižší než minimální mzdu,¹⁸ tak na jejich životní prostředí, které je znečišťováno odpady z produkce (Clapp, 2002). Ekonomická globalizace tedy přispívá k růstu globálních nerovností, kdy vzhledem k nerovnoměrnému rozdělení ekonomického bohatství na Zemi jsou oblasti „na periferii“ ve značně znevýhodněné pozici oproti „jádrovým oblastem“ (Eckhardt, 2005)¹⁹.

Zastánci teorie běžícího pásu výroby se snaží řešit environmentální problémy pomocí zákonů a proměny celých infrastruktur. Bell (2004) zdůrazňuje, že sféru výroby a spotřeby však nelze zcela oddělovat, neboť se navzájem podmiňují. Běžící pás výroby potřebuje ke svému fungování spotřebitele, kteří budou vyrobené zboží konzumovat. A společnost založená na hodnotách konzumerismu zároveň potřebuje ke svému uspokojení nabídku zboží, jež může spotřebovávat. Proto, chceme-li pochopit a eventuálně proměnit dopady

¹⁸ Jak ukazují např. data z webu The World Counts, pracovníci v továrnách na oblečení v Bangladéši si vydělají za hodinu práce 3 centy (2021).

¹⁹ Jak ukazují např. data OSN (2019) mezi lety 1980 – 2016 se zvýšil příjem 1% globální nejbohatší elity o 27%, zatímco u 50% nejchudších se za stejnou dobu zvýšil pouze o 12%.

globální ekonomiky na životní prostředí, je nutné zaměřit se na principy fungování obou těchto sfér.

3 Individualizovaná a riziková společnost

Doposud jsem se zabývala klimatickou krizí a specifickými problémy souvisejícími s lidskou společností, jež vybrané autorky a autoři považují za příčiny klimatické krize a na ní navázaných problémů. Nyní se zaměřím na procesy modernizace²⁰ a individualizace, které jsou charakteristické pro soudobé společnosti vysoce industrializovaných zemí. Budu se soustředit na způsoby, jimiž tyto procesy působí na určité aspekty současné společnosti – především na proměnu rodinných hodnot a na rizika produkovaná modernitou a z nich vycházející pocity nejistoty, které ovlivňují směřování osobních biografí jednotlivců, a tedy i jejich reprodukční volby.

3.1 Individualizace

Typickými procesy moderní společnosti jsou individualizace a diferenciací od subsystémů, tedy postupné vymaňování jedince z komunitních společenství, na nichž byl dříve do velké míry závislý, a na jejichž místo nastupují abstraktní struktury a generalizované společenské vztahy (Keller, 2007: 15). Dle Hany Librové (2010) je individualizace sociologicky tradičně definována přechodem od zemědělské společnosti ke společnosti průmyslové. Prostřednictvím procesů individualizace dochází od 18. století na jedné straně postupně ke zvyšování svobody jednotlivců, kteří se vyvazují ze zmiňovaných subsystémů, na druhé straně však tito jedinci ztrácejí oporu, jež „spočívala v tradičních solidárních vazbách“ (Librová, 2010: 127). Každopádně je v moderní společnosti individualizace neoddelitelnou součástí našich životů, jak říká Zygmunt Bauman (2005: 16), je naším osudem a není možné se jí neúčastnit, neboť jsme individualizováni od malička.

Proces individualizace se na jedné straně pojí s představou nekonečných možností rozprostírajících se před každým jednotlivcem, s emancipací, osvobozením a vyvazováním se z tradičních společenských struktur. Moderní jedinec nahlízející na individualizaci touto optikou diskurzu osvobození začíná „zpochybňovat normy, které jej/ji svazují, a namísto toho klade důraz na jeho/její vlastní svobodnou volbu.“ (Hašková, 2006: 38). Jan Keller popisuje toto pojetí individualizačních procesů jako „symbiózu aktéra a systému“, z níž mají oba dva prospěch (Keller, 2007: 20). Zejména díky expertním systémům, tedy technologickým inovacím, dochází v moderně prostřednictvím procesů digitalizace a

²⁰ Pojem *modernizace* zde chápu jako celospolečenskou změnu probíhající ve všech sférách a na všech úrovních lidských společenství: „vlny technologické racionalizace a změny v práci a organizaci (...), změny sociálních charakteristik a standardních biografí, životních stylů a forem lásky, struktur vlivu a moci, forem politického útlaku a politické participace, způsobů pojmání skutečnosti a norem poznání.“ (Beck, 2011: 25).

globalizace v mnohých ohledech ke zlepšování a zjednodušování životů jednotlivců (Giddens, 1998 in Keller, 2007), čímž je zároveň posilována idea víry v neustálý vědecký pokrok.

V opozici k výše zmíněnému individualizačnímu diskurzu osvobození stojí diskurz disciplinace či kontroly (Beck, 2011) zaměřující se na rizika, nebezpečí a nejistoty pojící se s modernitou. Moderní tendence totiž nejsou nutně pozitivní a už vůbec nejsou stejným způsobem výhodné pro všechny – ba naopak – mohou ještě více prohlubovat již existující sociální nerovnosti ve společnosti. Dle Jana Kellera (2007) je svoboda individuů pouze zdánlivá a slouží k reprodukci kapitalistického systému, jemuž jde především o maximalizaci zisku, nikoliv o zajištění stejného blahobytu pro všechny. Keller tento přístup nazývá instrumentální racionalitou, jež prosazuje stále účinnější způsoby výroby, výkonu moci a aplikace technického a expertního vědění (Ibid: 24). K maximalizaci zisku některých individuů však dochází na úkor všech ostatních, což vede opět „ke vzniku nových mocenských asymetrií“ (Ibid: 25). Vezmeme-li v potaz fakt, že lidé mohou jednat vždy pouze v rámci podmínek, jež „stanovují meze lidských voleb“ (Bauman, 2005: 17), je individualizace osvobozujícím procesem pouze pro společenské skupiny pocházející z ekonomicky zajištěných a sociálně silných vrstev společnosti, protože právě tyto skupiny se dokážou modernizačním změnám nejpružněji přizpůsobit.

3.2 Individualizovaná rodina

Individualizace dopadá na jednotlivce různými způsoby a zasahuje rozdílně také do všech oblastí lidských životů. Jednu se zásadních proměn prodělaly v důsledku individualizace tradičně ustavené instituce rodiny a manželství. Anthony Giddens (2000) je dnes proto nazývá *skořápkovými institucemi* – jejich název sice přetrvál, ale obsah se oproti předmoderní době zásadním způsobem proměnil.

Zatímco tradičně byla rodina vnímána jako hospodářská jednotka a primárním účelem rodičovství byla ekonomická výhoda, kterou děti pro rodiče představovaly, vlivem modernizace se začínají tyto ustavené charakteristiky rodiny proměňovat a rozvolňovat (Beck, Beck-Gernsheim, 1995 in Vohlídalová, 2005). V dnešní době je dítě spíše ekonomickou zátěží a jeho hodnota leží v emocionální rovině, ve vztahu mezi ním a jeho rodiči. Z dítěte se postupně stal předmět citové spotřeby a primárním cílem prokreace v moderní společnosti naplnění smyslu života – radost a potěšení, které dítě rodičům přinese (Bauman, 2013). Na tomto předpokladu je postavena i teorie hodnoty dětí, s níž přišli na počátku 80. let Hoffman a Hoffman (Boschman, 2007) a která tvrdí, že hodnota dítěte je odvozována především od jeho schopnosti naplnit potřeby svých rodičů. Zatímco

dříve hrály v rodině důležitou úlohu vazby mezi rodiči a dětmi, dnes se dle Giddense (2000) stává jádrem rodiny partnerství a vztah.

De Singly (1999 in Hašková, 2006) namítá, že emocionální základy moderní rodiny jsou méně stabilní, než někdejší základy ekonomické. Jedním z důsledků proměn instituce rodiny je odkládání rodičovství, neboť nestabilní základy partnerských svazků „neposkytují důvěru k jejich trvání, a tak ani jistoty k dlouhodobé investici do rodičovství.“ (Hašková, 2006: 38).

Individualizovaní jedinci zároveň zjišťují, že naplnění a smyslu života mohou dosáhnout i jinými způsoby než výlučně skrze vlastní děti, které pro ně představují „překážku individualizačního procesu“ (Beck, 2011: 193). Na jedné straně vyvázání z tradiční rodiny jde totiž ruku v ruce s nutností naprostého podřízení se imperativu trhu práce, jež předpokládá produktivitu a seberealizaci každého skrze zaměstnání – což se však ve většině společenských systémů neslučuje s obecnými představami o způsobu založení rodiny (Beck, Beck-Gernsheim, 1995 in Vohlídalová, 2005: 49). Je-li domyšlen tržní model, jedna ze základních charakteristik moderní doby, do důsledků, nemůže existovat žádná rodina, neboť „každý musí být samostatný, svobodný, aby mohl vyhovět požadavkům trhu a zajistit si tak ekonomickou existenci“ (Beck, 2011: 190). Zmíněný rozpor mezi individualizací charakterizovanou možností svobodné volby na jedné straně a povinností individuí plně podřídit svůj osobní život trhu práce na straně druhé naznačuje, že rozhodnutí zda mít dítě nemusí být dnes snadné ani pro ty, kteří by o ně za jiných okolností stáli.

Nezanedbatelnou roli v moderní proměně rodiny sehrává emancipace žen v oblasti práce a vzdělání. Děti a mateřství pro ženy už nemusejí být „přirozeným osudem, nýbrž – zásadně – dětmi chtěnými a chtěným mateřstvím“ (Beck, 2011: 183). Ženy se mohou zcela nově samy rozhodnout o tom, zda a případně kolik budou chtít mít děti. „Ženská sexualita je současně osvobozena od ‚údelu mateřství‘ a může být sebevědomě odhalována a rozvíjena i proti normám zformulovaným muži.“ (Ibid). Nutno podotknout, že ženy mají sice objektivně vzato v demokratických společnostech svobody ohledně své sexuality a těla zaručeny, na druhou stranu jsou neustále sledovány přísným okem společnosti dohlízejícím na to, zda se jejich reprodukční volby pohybují v mezích normality (viz např. Hašková, Zamykalová, 2006). V rámci disciplinizačního diskurzu individualizace tak musí ženy vždy volit mezi dítětem a profesní kariérou, a tedy zároveň mezi přijetím či odsouzením ze strany společnosti. Ulrich Beck (2011: 184) v tomto smyslu hovoří o divergentních podmínkách, jež provází životy žen v moderní společnosti, které se na jedné straně snaží emancipovat

v rámci trhu práce, na straně druhé, rozhodnou-li se pro mateřství, je to zároveň vždy odmítnutí jejich ekonomické nezávislosti a kariéry.

Hana Librová (2010) upozorňuje na to, že individualizační procesy a s nimi spojené moderní proměny rodiny mají negativní environmentální dopady, jež spočívají ve štěpení původně větších domácností na nukleární rodiny či single domácnosti. To „s sebou nese růst počtu předmětů dlouhodobé spotřeby, růst spotřeby energie a celkovou plýtvavost hospodaření“ (Ibid: 143), neboť provoz menších domácností je energeticky a materiálně mnohem náročnější, než provoz jedné domácnosti v rámci tzv. tradiční rodiny, v níž žilo běžně i několik generací pod jednou střechou.

3.3 Riziko a nejistota

Procesy modernizace a individualizace produkují zcela nové druhy rizik, jimž musejí jednotlivci čelit, a které se pojí s nedostatkem jistoty a ukotvenosti v globalizovaném a fluidním světě. Dle autorů Douglas a Wildavsky (1983) představuje pojem riziko moderní prostředek pro vypořádání se s nejistotou a je tudíž neoddělitelnou součástí soudobé kultury.

Rizikům modernity²¹ se věnuje podrobně sociolog Ulrich Beck (2011) ve své knize *Riziková společnost*, jež byla poprvé vydána roku 1986. Beck zde tvrdí, že rizika 20. století vznikají jako vedlejší produkt vědeckého pokroku a industrializačních procesů. Oproti době předindustriální jsou tato rizika globální povahy, neviditelnější, a tedy i mnohem zákeřnější a nebezpečnější. Rizika jsou zároveň důmyslně implementována do společenských systémů, neboť nemalý počet průmyslových odvětví si na výrobě produktů specializujících se na zmírňování rizik buduje kariéru. Naomi Klein v této souvislosti hovoří o *kapitalismu katastrof*, který přetváří environmentální a sociální kolapsy ve zdroj profitu (Klein, 2007 in Buell, 2010). V tomto smyslu je tudíž existence a záměrné udržování určitého množství rizik důležitá pro hospodářský růst států.

Klimatická krize je typickým rizikem současnosti. Groves (2010) tvrdí, že bychom se měli snažit najít způsoby, prostřednictvím kterých budeme schopni žít s nejistotou, a rozlišuje tři základní aspekty nejistoty související s klimatickou krizí. Prvním z nich je nejistota pojící se s technologiemi využívajícími fosilní paliva, jichž je klimatická krize vedlejším a nezamýšleným efektem. Dále neexistuje dle autora způsob, jímž by bylo možné s jistotou vědecky namodelovat přesné budoucí dopady klimatické krize, na základě kterých

²¹ Rizika jsou dle Becka (2011) ohrožení zasahující do všech sfér lidských životů. Příkladem typického moderního rizika byl v době napsání Beckovy knihy pesticid DDT – ztělesnění neviditelnosti a zároveň nebezpečí, které se může nacházet kdekoli: ve vzduchu, vodě či potravinách. Dále například katastrofa jaderné elektrárny Černobyl v roce 1986 a její nepředvídatelné a dalekosáhlé důsledky.

bychom mohli dělat rozhodnutí v současnosti. Třetím zdrojem nejistoty je neviditelnost šíření škodlivých látek a neviditelnost kumulativních a synergických reakcí, které vznikají kontaktem technologií a přírody. Důsledkem jsou mnohé nezamýšlené dopady napříč přírodním, sociálním a politickým světem, neboť technologie si začínají žít svým vlastním životem, který lidé nemusejí mít vždy zcela pod kontrolou.

Protože často není možné ukázat na jednoho viníka, dochází k tříštění odpovědnosti za produkovaná rizika, což vede k tomu, že většina jednotlivců se odpovědnosti nakonec vzdává úplně a obviňuje ostatní. Rizika však dopadnou dle Becka (2011) dříve či později na všechny – tedy jak na ty, kteří je vyprodukovali, tak i na ty, kteří se jejich vzniku snažili zabránit. Ačkoliv mocní a bohatí mohou díky vzdělání či ekonomickému zajištění rizikům částečně uniknout, ani oni nebudou podle Becka jejich budoucím dopadům zcela ušetřeni.

Kromě existence rizik je zdrojem individuálních pocitů nejistoty²² a neukotvenosti ve světě velké množství voleb, před nimiž individualizovaní jedinci stojí. Obrovský počet možností, mezi kterými se musí dennodenně rozhodovat bez jakékoliv záruky, že zvolí správně, je natolik zahlcující, že jej antropolog Eriksen (2010) nazývá kulturní bulimií – ze svobody volby se zde stává její nutnost. Možností k výběru je navíc tolik, přitom neexistuje dostatek ukazatelů, které by jednotlivcům pomohly určit správnost jejich rozhodnutí (Bauman, 2005). Není divu, že se postupně individuální pocity nejistoty kumulují a narůstá frustrace jednotlivců, kteří pátrají po způsobech, jimiž by ukotvili sebe sama ve světě, jehož struktury se každým okamžikem mění.

²² Zygmunt Bauman (2005: 58) dává přednost německému pojmu *Unsicherheit*, jež v sobě dle něj kloubí všechny tři klíčové významy pojící se s dopady individualizace: nejistotu, nespolehlivost a nebezpečí.

4 Individuální reakce na klimatickou krizi

„V rizikové společnosti ztrácí minulost svoji determinující moc nad přítomností. Na její místo nastupuje jako ‚příčina‘ přítomných prožitků a dnešního jednání budoucnost, a tudíž něco neexistujícího, vykonstruovaného, fiktivního.“ (Beck, 2011: 44). Pocit obrovské nejistoty ohledně environmentálního stavu světa v jednotlivcích posiluje obavy jak o vlastní existenci, tak o existenci budoucích generací. V této kapitole teoreticky popíšu vybrané environmentálně sociologické koncepty – přístupy a postoje, které zastávají lidé, kteří se rozhodli nepřivést do rizikové společnosti nové lidské jedince. V empirické části práce je poté zasadím do kontextu výpovědí informátorek a informátorů a jejich důvodů pro dobrovolnou bezdětnost.

4.1 Biografické řešení systémových rozporů

K pocitům nedostatku moci nad přítomností a nad vlastním životem přispívá zdánlivě protichůdný předpoklad moderní společnosti, že „všechny bryndy, do kterých člověk může spadnout, si připravil sám, a že všechny kaluže, do kterých může šlápnout, napršely z nešťastných chyb, které napáchal.“ (Bauman, 2005: 19). Ulrich Beck (2011: 218) proto hovoří o vzniku kvalitativně odlišných forem osobních rizik, mezi něž spadají i tyto nové způsoby „připisování viny“, které v konečném důsledku opět prohlubují nerovnosti ve společnosti.

V rámci individualizačních procesů je jedinci připisována až tíživá odpovědnost za způsob života, který vede, přičemž není přihlíženo k širším institucionálním či osobním podmínkám, za nichž člověk svá životní rozhodnutí činí. Opět se zde vracíme k mentalitě osvobozujícího diskurzu individualizace, který předpokládá, že otevřené možnosti moderního světa jsou pro všechny stejně dostupné. Jednotlivec je tímto způsobem nucen pojímat sám sebe jako střed veškerého jednání při vědomí toho, že za všechno, co vykoná, si může sám, a že v konečném důsledku bude muset „zaplatit“ i za ta rozhodnutí, která neučinil (Ibid: 217).

Velká míra odpovědnosti za vlastní život je doprovázena pocitem individuální odpovědnosti za veškeré společenské problémy, jež je dle Becka (2011) však pouze iluzorní. Beck zde hovoří o *biografickém řešení systémových rozporů*. Systémové rozpory jsou problémy na úrovni celé společnosti, které jsou příliš komplexní, složité a abstraktní na to, aby jednotlivci dokázali nahlédnout a eventuálně vyřešit jejich podstatu. Mezi životem jedince a systémovými institucionálními problémy existuje propast, již se lidé snaží překlenout prostřednictvím proměny osobních biografí, tedy změn ve svých individuálních životech. Problém je, že systémové rozpory představují limity našeho jednání, protože

rozhodují o tom, zda a jaké biografické řešení je uskutečnitelné. Pocit, že lidé dokážou vyřešit systémové rozpory skrze své individuální volby a činy, je proto dle Becka mylný. Vezmeme-li za příklad systémového rozporu klimatickou krizi, tak na jedné straně stojí její skutečné a velmi komplexní příčiny – trvale neudržitelné fungování kapitalistické společnosti založené na maximalizaci zisku (Moore, 2017). Na druhé straně se většina jednotlivců snaží řešit tento problém individuálně – například koupí environmentálně šetrnějšího zboží či snižováním osobní míry spotřeby, čímž stále jednájí v rámci problému samotného (kapitalistického systému), ale ke skutečnému řešení nedochází (viz např. Maniates, 2002).

Individuální řešení problémů je nám intuitivně bližší, ale v momentě, kdy nahlédneme jejich komplexnost, a dojde nám, že svými každodenními volbami je dokážeme jen sotva vyřešit, mohou počáteční entuziasmus vystřídat pocity apatie a lhostejnosti vedoucí až k nečinnosti. Hrozí proto, že jednatel tak sice začne řešit problémy na individuální úrovni, ale také je na této úrovni řešit přestane.

Řešení environmentálních problémů na úrovni jedince je z pozice environmentalistů obvykle nahlíženo kriticky. Dle Hany Librové (2010) je tomu tak ze dvou důvodů: zaprvé se jedná o historický předpoklad, kdy již od počátku vzniku environmentálních hnutí v 60. a 70. letech 20. století byl individualismus spojován s environmentálně škodlivými dopady kapitalistického systému; zadruhé představuje individualismus přímý protiklad k holistickému přemýšlení přírodě.

Autoři Schneider Mayerson a Leong (2020) dodávají, že debata mezi vědci a environmentalisty ohledně významu individuálních činů jakožto odpovědí na klimatickou krizi, je silně polarizována. Na jedné straně této debaty stojí zastánci individuálních reakcí na klimatickou krizi (ti zmiňují například důležitost veganské stravy, využívání energie z obnovitelných zdrojů, života bez automobilu či menšího počtu dětí v rodinách), kteří věří v pozitivní efekt přelévání. Na straně druhé lze slyšet názory, podle nichž osvojení si určitých eticky a environmentálně motivovaných individuálních praktik v jedné oblasti snižuje pravděpodobnost, že se jednotlivci budou snažit takto směřovat i své další individuální činy (Ibid: 13). Autoři Maki et al. (2019) ve své meta-analýze studií zaměřujících se na efekt přelévání došli k závěru, že obecně je tento efekt mezi pro-environmentálním jednáním, v němž se jedinec angažuje jako první (např. úspora energie v domácnosti) a pro-environmentálním jednáním, které by mohlo následovat (např. úspora vody v domácnosti), poměrně malý. Efekt přelévání je nejsilnější v případech, že je jednatel veden silnou vnitřní osobní motivací či v případech, že jsou si dva typy pro-environmentálního jednání velmi podobné. Obecně má však efekt přelévání dle autorů na konkrétní výsledné

jednání individuí malý dopad a zpravidla nevede k potenciální politické angažovanosti. Elke Weber (2006 in Gardiner, 2010: 90) dodává, že rozhodování ohledně pro-environmentálního jednání závisí na množství obav, jež lidé pocítují z environmentální budoucnosti. Některým lidem bude tudíž pro snížení jejich obav zcela stačit vědomí, že pro záchranu planety udělali alespoň něco, a proto nebudou motivováni k dalším environmentálně příznivým činům.

Environmentální sociolog Michael Maniates (2002) používá v souvislosti se snahou o individuální řešení environmentálních problémů koncept *individualizace odpovědnosti*. Tímto spojením definuje přenášení odpovědnosti ze systémových funkcí na konzumenty, jehož typickým příkladem je zelený konzumerismus, v rámci kterého je přenášení odpovědnosti za stav životního prostředí z výrobců na spotřebitele nejzřetelnější (Akenji, 2014). Potíž individualizace odpovědnosti tkví zejména v tom, že jejím prostřednictvím nedochází ke změnám ve fungování kapitalistického systému, ale vlivem tzv. rebound efektu²³ pouze k další reprodukci tohoto systému (Maniates, 2002). Ze spotřebitele se zde stává „obětní beránek“ (Akenji, 2014) – na jedné straně má pocit, že své volby na trhu činí zcela svobodně, na druhé straně je do této role tlačěn výrobci a ve svých volbách se musí omezit vždy pouze na zboží nabízené na trhu. Důsledkem tohoto přístupu je, že jednotlivci vnímají sami sebe prvotně jako spotřebitele a až poté jako občany. Dle Kellera (2007) je tento postoj jen dalším z důsledků fragmentované a individualizované společnosti, v níž je snazší představit si sebe sama jako spotřebitele, než jako občana bojujícího za společný zájem komunity. Kromě mylného připisování odpovědnosti konzumentům zastírá tento princip také důležité dimenze moci a viny, když říká, že všichni máme stejnou odpovědnost za stav životního prostředí a můžeme se tedy stejným dílem podílet na záchraně planety (Maniates, 2002).

Dwyer (2013) nahlíží na problematiku individualizace odpovědnosti z etického pohledu a zkoumá morální aspekty dvou individuálních způsobů, jimiž lze reagovat na klimatickou krizi. Snaha o snižování osobní uhlíkové stopy z pozice konzumenta zabírá dle Dwyera příliš mnoho času a myšlenek a vzhledem k existenci rebound efektu není ve výsledku velmi efektivní. Druhým přístupem je občanský aktivismus vycházející z uvědomění, že životy jednotlivců jsou utvářeny ve spleti strukturálních nerovností, a že každý občan ekonomicky vyspělé země se podílí na utváření ekonomických struktur s vysokou mírou uhlíkové stopy, jejichž dopady ovlivní ty nejvíce zranitelné (Ibid: 13). Proto

²³ Rebound efekt se projevuje v rámci domácnosti například tak, že uspořené množství energie či peněz domácnosti je následně vloženo do ještě větší míry spotřeby (Akenji, 2014).

jsou podle Dwyera jednotlivci z etického hlediska povinni vnímat sami sebe v první řadě jako občany a až druhotně jako konzumenty.

S nutností posilovat rozvoj občanských kompetencí souhlasí také Sinnott-Armstrong (2010), který dodává, že odpovědnost za dopady klimatických změn je politickou odpovědností vlád industriálně nejvyspělejších a ekonomicky nejbohatších států světa. Klimatická krize totiž není něčím, co by způsobovali jednotlivci, a co by jednotlivci mohli také sami ovlivnit. Skutečná individuální morální odpovědnost spočívá podle něj ve vyvíjení tlaku na vlády. Ty by měly nalézt způsoby, jimiž lze mitigovat dopady klimatických změn a jimiž se lze na tyto budoucí dopady adaptovat (Sinnott-Armstrong, 2010: 344). Hana Librová dodává, že spojí-li se občan demokratické země s dalšími podobně smýšlejícími jedinci, je „schopen příznivě změnit lokální environmentální situaci, omezit zásahy do přírody na místní úrovni, případně ovlivnit i drobné kroky legislativní a politické nápravy (Librová, 2010: 148). Zároveň bychom dle Librové neměli podceňovat ani symbolickou a hodnotovou rovinu individuálních snah o environmentálně příznivý životní styl.

4.2 Apokalyptická budoucnost

Individuální reakce na klimatickou krizi závisí do velké míry na způsobu, jímž jednotlivci zasazují představu klimatické krize do rámců svých každodenních zkušeností. Jedním z nich je apokalyptické nahlížení na environmentální budoucnost, kterému se budu věnovat v této kapitole.

Termín apokalypsa je obvykle spojován se specifickým žánrem křesťanské a židovské literatury (Skrimshire, 2010). Řecké slovo *apokalypsis* znamená zjevení – jedná se o zjevení transcendentní reality, kterou dá lidem ve vizi nahlédnout posel obdařen nadpřirozenými silami (Moo, 2015: 942). V současném světě se stal koncept apokalypsa synonymem k pojmům jako krize, konec, proměna, destrukce či obnova budoucnosti (Skrimshire, 2010: 4). Tento termín je skloňován také v environmentální sféře a v souvislosti s klimatickou krizí, již je obvykle připisován lineární charakter. Mnoho vědců tak přichází s představou apokalyptického konce způsobeného klimatickou krizí v blízké budoucnosti – například přední klimatolog Hans Schellnhuber (in Spratt, Dunlop, 2018) tvrdí, že velmi brzy nastane bod, v němž se bude muset lidstvo rozhodnout, zda přijme okamžitá a bezprecedentní opatření, která by mohla zabránit budoucím radikálním a nezvratným změnám, či zda se smíří s tím, že už je příliš pozdě a ponese za to odpovídající následky.

Jem Bendell v roce 2018 publikoval článek *Deep Adaptation*, v němž tvrdí, že v horizontu nejbližších deseti let dojde nevyhnutelně vlivem klimatické krize k sociálnímu kolapsu. Lidstvo se proto podle něj bude brzy nacházet v bodu zlomu, v němž bude čelit

otázce svého přežití. Bendell ve svém článku vykresluje konkrétní dopady klimatické krize na individuální životy jednotlivců následovně:

“But when I say starvation, destruction, migration, disease and war, I mean in your own life. With the power down, soon you wouldn't have water coming out of your tap. You will depend on your neighbours for food and some warmth. You will become malnourished. You won't know whether to stay or go. You will fear being violently killed before starving to death.”

(Bendell, 2018: 12)

Dle Buella (2010) se představa environmentální apokalypsy objevuje poprvé v 60. letech a navazuje na předchozí vizi nukleární apokalypsy. Od počátku 60. let 20. století se v rámci environmentálních hnutí objevují první předpovědi naznačující, že hospodářský a populační růst narazí na své limity (viz například pesimistické vize hladomorů a válek P. Ehrlicha). Poté, co se většina z těchto předpovědí nenaplnila, propuká v 90. letech vlna odklonu od environmentálního apokalyptismu, jež je doprovázena technooptimismem a orientací na pokrok.

Buell tvrdí, že v současné době se nacházíme ve druhé největší éře environmentálního obrození od 60. let, nicméně apokalyptický diskurz se zásadním způsobem proměnil. Apokalypsu si již nepředstavujeme jako jednu náhlou budoucí událost, ale jako postupné zhoršování současného stavu, který se v budoucnu stane neúnosným. Apokalypsa v tomto smyslu spočívá ve stále větším noření se do nejistoty a rizik a zejména diskurzy akcentující environmentální žal vykreslují dle Buella velmi konkrétní obrazy budoucí zkázy. Oproti někdejší představě nukleární apokalypsy jsou obrysy environmentální apokalypsy rozmazanější a její důsledky jsou daleko méně dohlédnutelné. Kermode (in: Skrimshire, 2010: 223) označuje tento stav za *filozofii permanentní krize* – konec a katastrofa už dnes nereprezentují pomyslný horizont, ke kterému život směřuje, ale mohou nastat v jakémkoliv okamžiku a kdekoliv na světě. Dle Buella (2010) se dnes z apokalypsy stal způsob života, což může mít za následek buď apatii, nebo naopak rozvoj společnosti, jež bude informovanější, otevřenější a vnímavější k probíhajícím změnám.

Jedna z nejčastějších kritik apokalyptického rámování klimatické krize zdůrazňuje, že tento způsob referování o klimatických změnách oslabuje motivace lidí ke změnám individuálního jednání a politiků k přijetí mitigačních opatření (Moo, 2015). Například Hulme (2006) tvrdí, že jelikož se nám zdá budoucnost příliš vzdálená a projevy apokalypsy v současnosti jsou pomalé a téměř neviditelné, je snadné uvíznout v apatii současnosti a nechat se ukonejšit pocitem, že jsou individuální činy zbytečné, neboť v průběhu našeho života jejich výsledky nebudeme schopni zahlédnout. Skrimshire (2010) se podobně

domnívá, že nedohlédnutelnost a nekonečnost katastrofy současné klimatické krize, jež nazývá imanentní apokalypsou, v jednotlivcích posiluje pocity apatie.

Moo (2015) s těmito názory nesouhlasí a tvrdí, že představy apokalypsy jako katastrofy a konce světa tak, jak jej známe, mohou hrát v rámování klimatické změny naopak konstruktivní roli, neboť obracejí naši pozornost směrem k přítomnosti. Díky příběhům o potenciálních katastrofách si dokážeme uvědomovat krásu našeho současného světa a „ptát se sami sebe zase a znovu, čeho si vážíme, co milujeme a nechceme ztratit“ (Ibid: 947). Představa apokalypsy nám dává z této perspektivy možnost přehodnotit a nově nahlédnout naše vnímání momentálního stavu světa a vyznávaných hodnot a využít tuto vizi k užitečným a kreativním činnostem v přítomnosti. Také Groves (2010) se domnívá, že výchozím bodem ke změně může být porozumění současným etickým motivacím lidí. Dle něj nás právě hodnoty, o které pečujeme, poutají k budoucnosti. Péče o hodnoty by měla být proto jedním z klíčových konceptů, který bychom měli do přemýšlení o klimatické krizi zahrnout.

Bendell (2018) vidí naději na zvládnutí sociálního kolapsu způsobeného klimatickými změnami v konceptu *hluboké adaptace*, v rámci níž je nutné promýšlet tři základní sféry týkající se oblastí hodnot a způsobů koexistence lidstva a přírody. Abychom byli schopni adaptace na klimatickou krizi, musíme si v první řadě uvědomit, jaké hodnoty a s nimi související praktiky stojí za to zachovat a jakým způsobem můžeme jejich zachování zajistit (jako jeden z příkladů udává existenci plantáží, které jsou náročné na udržování a v protikladu k nim smíšené lesy, jež dokážou zadržet hodně vlhkosti). Následujícím krokem bude vzdát se hodnot a způsobů chování, které by mohly klimatickou krizi ještě zhoršit (například opustit představu ekonomického růstu, nejdestruktivnější typy spotřeby a výroby, apod.). Třetí a poslední důležitou sférou je přemýšlet nad praktikami a hodnotami, které zanikly, ale které by stálo za to obnovit. Bendell zde zmiňuje zejména znovuoobnovení přímých zkušeností s půdou či záměrné zdivočování přírody.

Podobný názor vyjadřuje i Donna J. Haraway (2016), která rozšiřuje otázku o zachování, opouštění a obnovování hodnot do dimenze nelidského světa. Haraway nepochybuje o tom, že nás v blízké budoucnosti čekají značné ztráty, ale ty by podle ní neměly být překážkou ke snaze o nové uchopení světa, v němž budou mít své stejně hodnotné místo všechny živé i neživé druhy, historie či náboženství. Jedním ze způsobů, jak žít v současné komplikované době, kterou Haraway nazývá chthulucénem, je opustit předpoklad, že věci mají smysl pouze tehdy, když se daří, a vytvořit vhodné podmínky pro nové biologicko-kulturně-politicko-technologické přeuspořádání světa, které se neobejde bez nevratných ztrát (Ibid: 101). Jak již bylo zmíněno v podkapitole 2.3.1.3, počátkem takové transformace může být snaha o vytváření příbuzenských vztahů se všemi živými

bytostmi na světě a přemýšlení mimo pro lidstvo zažité kategorie genealogického pohledu na příbuzenství.

4.3 Environmentální žal

S apokalyptickou představou environmentální budoucnosti se úzce pojí environmentální žal, jež pociťují mnozí jednotlivci, kterým není destrukce životního prostředí lhostejná. Kris Kevorkian popisuje environmentální žal jako reakci na úbytek ekosystémů, který je způsoben přírodními či lidskými zásahy (Kevorkian, 2004: 2) a Hana Librová dodává, že environmentální žal je „podmíněn láskou k živým tvorům či ke krajině.“ (Librová a žáci 2016: 79). Dle Joanny Macy (1995) pociťuje environmentální žal ve větší či menší míře každý člověk, protože všichni lidé jsou si implicitně vědomi své sounáležitosti s živým celkem, jímž planeta Země je. Tento typ žalu přitom nenastává pouze v reakci na ztráty v minulosti, ale pojí se i s obavami ze současných a budoucích ztrát (Kevorkian, 2004: 2). Macy (1995) dále tvrdí, že environmentální žal se začíná objevovat v průběhu 20. století společně s rostoucí mírou nejistoty, již jednotlivci při pohledu do budoucna začali pociťovat. Poprvé od předchozích staletí si totiž přestali být lidé stoprocentně jisti existencí budoucích generací (Ibid: 1).

Environmentální žal byl po dlouhou dobu ze strany společnosti stigmatizován a nebyl považován za skutečný způsob truchlení. Dle Hany Librové nahlíží společnost dodnes na environmentální žal jako na něco deviantního a abnormálního a proto jej, na rozdíl od osobního žalu, neakceptuje (Librová a žáci, 2016: 82). Kevorkian (2004: 1) v této souvislosti zmiňuje tzv. odpoutanou formu žalu, již jednotlivci pociťuje za ztráty, které společnost neuznává. Dle Crapse (2020: 3) je tomu tak proto, že většina lidí si žal spojuje s truchlením nad lidskými ztrátami, tudíž jiné typy ztrát jsou z této „říše truchlení“ automaticky vyčleněny.

Macy (1995) rozlišuje 3 způsoby, prostřednictvím nichž se lidé na individuální úrovni snaží potlačovat pocity environmentálního žalu. Prvním je nedůvěra v to, že k environmentální proměně planety skutečně dochází. Tato nedůvěra pramení do velké míry z neviditelnosti rizik, o níž hovoří Ulrich Beck (2011), a díky které nejsme ani v rámci klimatické krize schopni zcela jasně označit všechny její konkrétní příčiny a dopady. Druhým způsobem potlačení environmentálního žalu je odmítnutí vyplývající z toho, že nedokážeme zachytit všechny systémové souvislosti a vztahy mezi živým a neživým světem a dopady lidského jednání na ně. Poslední formou je tzv. dvojitý život, v rámci něhož si jednotlivci své negativní pocity ohledně environmentální degradace nepřipouštějí jednoduše proto, že se zaměřují na každodenní záležitosti svého osobního života a snaží se pokračovat ve svých životech „jako by se nic nedělo“.

Dle Macy musíme proto usilovat o to, aby byl environmentální žal vnímán vážně jak z hlediska společenského diskurzu, tak i v rámci individuálních psychoterapeutických praxí (Macy, 1995: 2). Až v momentu, kdy si pocity environmentálního žalu přiznáme na individuální i celospolečenské úrovni a dovolíme si je prožít a pojmenovat, můžeme přetavit tyto emoce v užitečné a kreativní činnosti ve prospěch životního prostředí. Jedině poté bude také existovat naděje, že společnost přestane environmentální problémy ignorovat (Ibid).

Stef Craps (2020) tvrdí, že v současné době je environmentální žal stále rozšířenějším pocitem a začíná se více objevovat také ve veřejném diskurzu. To dle něj souvisí na jedné straně s mediálně proklamovanými alarmujícími vědeckými předpověďmi, jež se týkají současných i budoucích negativních dopadů klimatické krize; na druhé straně s neschopností politických lídrů industriálně nejvyspělejších zemí světa přijmout včasné a efektivní opatření, prostřednictvím nichž by bylo možné klimatickou krizi a její dopady zmírnit (Ibid: 2). Ačkoliv dle Crapse stále tápeme v tom, jakým způsobem environmentální žal a na něj navázané pocity ve společnosti akcentovat a uchopit, lze najít důkazy o tom, že dosavadní stigmatizace negativních emocí pojících se s environmentální degradací začíná z veřejného diskurzu pomalu ustupovat. O tom svědčí například fakt, že v listopadu 2019 podepsalo více než 40 zástupců světových psychologických asociací na konferenci v Lisabonu rezoluci, v níž uznávají, že klimatická krize představuje vážnou hrozbu pro psychické zdraví jednotlivců (Ibid: 3).

5 Předmět výzkumu a výzkumné otázky

Nadcházející kapitoly opouštějí ryze teoretickou rovinu a zaměřují se na předmět výzkumu, metodologickou stránkou práce a empirickou část, jež zasazuje výše zmiňované teoretické koncepty do specifických výpovědí mých informátorek a informátorů.

Předmětem výzkumu jsou informátorky a informátoři, kteří jako primární důvod pro dobrovolnou bezdětnost uvádějí klimatickou krizi a její současné a budoucí projevy. V práci se zaměřuji na způsoby, jimiž tito informátoři a informátorky internalizují klimatickou krizi do své specifické reprodukční volby a jimiž akcentují důvody pro dobrovolnou bezdětnost. Na základě výzkumného problému byly stanoveny následující výzkumné otázky, které jsem tematicky rozdělila do dvou okruhů:

1) Dobrovolná bezdětnost ve vztahu ke klimatické krizi

Jakou roli hraje u volby dobrovolné bezdětnosti informátorů a informátorek klimatická krize? Jaké konkrétní příčiny klimatické krize informátoři akcentují?

Jakým způsobem nahlízejí informátoři svou roli v klimatické krizi a proč ve snaze vypořádat se s klimatickou krizí volí právě strategii dobrovolné bezdětnosti? Přiklánějí se k mitigačním či adaptačním strategiím biografického řešení systémového rozporu klimatické krize?

Jaký vliv mají na rozhodnutí informátorů pro dobrovolnou bezdětnost jejich představy o budoucnosti ovlivněné klimatickou krizí?

2) Neenvironmentální aspekty dobrovolné bezdětnosti

Jakými dalšími způsoby zdůvodňují informátoři své rozhodnutí pro dobrovolnou bezdětnost?

Jakým způsobem se informátoři vztahují k dětem, k biologickému rodičovství a k alternativním formám rodičovství?

Jak se informátoři v souvislosti se svým rozhodnutím pro bezdětnost vztahují ke svému okolí? Jakým způsobem se do jejich biografii promítají internalizace norem rodičovství a postoje okolí a jak jejich rozhodnutí pro dobrovolnou bezdětnost ovlivňuje interakci s okolím?

6 Metodologie

6.1 Výzkumná strategie a východiska práce

Pro výzkum dobrovolné bezdětnosti ve vztahu ke klimatické krizi jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii, a to z několika důvodů. Jak jsem již zmiňovala, v době psaní této práce byla doposud realizována jediná empirická studie (Schneider-Mayerson, Leong, 2020), která se zaměřuje na pochopení důvodů jednotlivců, v jejichž reprodukčních volbách hraje klíčovou roli klimatická krize a její současné a budoucí projevy. Zmíněná studie však nemá ryze kvalitativní povahu a neobjevila jsem žádný empirický kvalitativní výzkum, který by se tomuto tématu věnoval. Dále cílem mého výzkumu bylo porozumět danému sociologickému fenoménu – proč někteří lidé volí v souvislosti s klimatickou krizí dobrovolnou bezdětnost – nikoliv získat kvantifikovaná data, která by mohla být zobecněna na populaci či její část.

Kvalitativní výzkum je ze své povahy induktivní a vychází z paradigmatu interpretativní sociologie, která usiluje o porozumění sociálních světů jednotlivců skrze interpretace jejich aktérů (Bryman, 2012). Výzkumník si předem nestanovuje žádné hypotézy, ale až z dat, která sbírá, analyzuje a nalézá v nich pravidelnosti či rozpory, dochází v souladu se svými teoretickými východisky k závěrům, případně k nové teorii.

S kvalitativní výzkumnou strategií se úzce pojí také feministická perspektiva na způsob provádění výzkumu. Feministická teorie dlouhodobě kritizovala kvantitativní výzkumné metody za to, že svými generalizujícími závěry ignorují či zcela potlačují hlasy žen a dalších marginalizovaných společenských skupin (Mies, 1993 in Bryman, 2012: 410). Proto žádá po výzkumnících vysokou míru reflexe a sebereflexe – ti by se například měli vždy ptát po způsobech, jimiž jsou znalosti ve výzkumu produkovány, kdo a za jakým účelem je produkuje (Westermarland, 2001). Ve feministickém přístupu je důraz kladen jak na situovanost výzkumníků, tak informátorů, čímž je zpochybňována tradičními pozitivistickými vědami tolik akcentovaná snaha o dosažení ryze objektivního poznání. Donna J. Harraway (1991 in Westermarland, 2001) v této souvislosti navrhuje kompletní redefinici pojmu *objektivita* a jeho nahrazení pojmem *situovaná znalost*, neboť ten mnohem lépe vystihuje fakt, že nic takového jako *univerzální znalost* neexistuje a jako výzkumníci bychom o ni neměli usilovat. V rámci procesu kvalitativního výzkumu se tak vždy snažíme o pochopení subjektivních světů jednotlivců skrze „nahlížení na svět jejich očima“ (Bryman, 2012: 401) a neztrácíme ze zřetele souvislosti, ve kterých se pohybujeme my i informátoři.

Je to totiž právě zasazení zkoumaného fenoménu do specifického kontextu, co nám pomáhá pochopit sociální realitu jiných lidí a volby, které ve svých životech činí.

6.2 Výběr vzorku

Vzorek mého výzkumu byl konstruován částečně účelově a částečně metodou sněhové koule (Bryman, 2012). Účelový výběr vzorku – tedy to, co sociolog Bryman označuje jako *generic purposive sampling* (Ibid: 423) – spočíval ve vyhledávání informátorů na základě předem stanovených výzkumných otázek. Informátory jsem až na tři výjimky vyhledávala skrze sociální síť Facebook. Do několika českých i zahraničních facebookových skupin, které se zabývají klimatickou krizí, environmentálními tématy, nebo propojují environmentální tematiku s antinatalismem, jsem vyvěsila příspěvek s popisem mého výzkumu a s žádostí o rozhovor²⁴. Součástí žádosti bylo mj. ujištění, že všechny rozhovory budou pro účely práce anonymizovány.

Nejvíce informátorů se mi ozvalo ze skupiny (v té době ještě hnutí)²⁵ Birthstrike, jež propojovala ženy a muže z celého světa, kteří se rozhodli nemít děti kvůli strachu z environmentální budoucnosti – z životních podmínek, v nichž by jejich potenciální potomek musel přežít. Nakonec se mi podařilo realizovat rozhovory s pěti členkami skupiny, které pocházely z těchto zemí: USA, Kanada, Řecko, Velká Británie a Nový Zéland. Přístup k dalším informátorům jsem získala zmiňovanou metodou sněhové koule, kdy mi jedna z informátorek doporučila kontakt na dva informátory, z nichž jeden byl řecké a druhý portugalské národnosti. Z českého prostředí jsem provedla rozhovory celkem s pěti informátorkami. Dvě z nich reagovaly na mou výzvu v českých facebookových skupinách s environmentální tematikou, dvě jsem již před realizací výzkumu znala osobně a kontakt na poslední informátorku jsem získala na doporučení kolegy v práci. Celkem jsem tedy vedla rozhovory s deseti ženami a dvěma muži²⁶. Nejmladší informátorce bylo 25 let, nejstarší 58 let a rozhovory trvaly od 30 do 120 minut.

²⁴ Konkrétní znění příspěvku je součástí Přílohy č. 1.

²⁵ Skupina Birthstrike ukončila svou činnost jako hnutí ke dni 1. 9. 2020. Zakladatelky hnutí jako důvod ke svému rozhodnutí v interním prohlášení z 16. 8. 2020, uvedly zejména mylné vnímání skupiny a hnutí jak ze strany některých členů, tak ze strany veřejnosti, jež často spojovala hnutí Birthstrike s problematikou přelidnění a dávala je do souvislosti se snahou o redukci populace. Zakladatelky hnutí dále uvádějí, že vnímají jako důležité zaměřovat se do budoucna na klimatickou spravedlnost. Facebooková skupina Birthstrike byla proto přetransformována na skupinu „Grieving Parenthood in the Climate Crisis: Channelling Loss into Climate Justice“. Protože prohlášení o ukončení činnosti hnutí bylo určeno pouze interním členům skupiny a nikoliv ke zveřejnění, není v této práci přímo citováno.

²⁶ Seznam všech mých informátorek a informátorů a jejich základní charakteristiky jsou součástí Přílohy č. 2.

Domnívám se, že konečná velikost vzorku byla pro výzkum dostačující, neboť již při realizaci desátého rozhovoru jsem si uvědomila, že témata v odpovědích informátorů se začínají opakovat, a začala jsem přemýšlet o možné saturaci daty (Bryman, 2012). Abych si byla nicméně jistá, že množství získaných dat je pro účely této práce dostatečné, rozhodla jsem se provést ještě další dva rozhovory a až poté proces získávání primárních dat ukončit.

Kvalitativní výzkumy motivů dobrovolné bezdětnosti stanovují za účelem zajištění dostatečné validity jako jedno z kritérií výběru vzorku obvykle minimální věk alespoň 30 let; dalším častým kritériem je, aby informátoři byli v době realizace rozhovoru v dlouhodobém partnerském vztahu (např. Boschman, 2007; Park, 2005). Pro tvorbu vzorku v této práci jsem nicméně stanovila pouze jediné měřítko – a tím bylo rozhodnutí informátorů pro dobrovolnou bezdětnost z důvodu klimatické krize. Výběr jsem předem neomezovala dalšími kritérii jako je věk²⁷, partnerský vztah, gender či národnost, neboť jsem před realizací výzkumu nevěděla s jistotou, s kolika informátory se mi skutečně podaří navázat kontakt a nechtěla jsem ještě více umenšovat potenciální velikost výzkumného vzorku. Zároveň se domnívám, že specifikace vzorku na základě dalších charakteristik nebyla v tomto případě nutná – například co se státní příslušnosti týče, tak fenomén dobrovolné bezdětnosti v kontextu klimatické krize má globální povahu, což potvrdil i fakt, že informátoři, s nimiž jsem nakonec provedla rozhovory, pocházeli z několika kontinentů a z různých zemí. Ačkoliv nepopírám, že věk a (ne)přítomnost partnerského vztahu může v budoucnu v případě některých informátorů vést k přehodnocení jejich reprodukční volby, pro účely tohoto výzkumu jsem se rozhodla nezabývat spekulacemi, zda informátoři budou ve svých postojích konzistentní i za několik let, neboť na takové závěry nemám k dispozici dostatek empirického materiálu. Cílem práce navíc není vytvářet reprezentativní statistiky, na základě nichž se lze pokusit charakterizovat dnešní společnost či její část – to by nebylo možné ani vzhledem k velikosti výzkumného vzorku. Jak popisuji v kapitole 5, šlo mi o pochopení důvodů mých informátorů pro dobrovolnou bezdětnost v souvislosti s klimatickou krizí v současné době a důležité pro mne bylo, že informátoři pociťují své rozhodnutí za definitivní v přítomnosti.

Domnívám se, že výsledná heterogenita vzorku z hlediska věkových, národních, genderových a dalších charakteristik byla pro můj výzkum přínosná, neboť mi umožnila poznat podobnosti a rozdíly individuálních perspektiv a zkušeností aktérů pocházejících z rozličných prostředí. Relativní homogenita vzorku je dána už samotným charakterem

²⁷ Vzhledem k tématu výzkumu a k typu facebookových supin, do nichž jsem příspěvky s žádostí o rozhovor přidávala, jsem nicméně automaticky předpokládala dosáhnutí věku minimálně 15 let u všech potenciálních informátorek a informátorů.

skupin na sociálních sítích, z nichž pocházela většina mých informátorů. Do výzkumu se mi touto cestou proto nutně nepodařilo zapojit např. více informátorů, kteří zastávají podobné postoje, ale nejsou členy vybraných facebookových skupin, nepocítí ují potřebu být součástí těchto skupin či jsou zcela neaktivní na sociálních sítích.

6.3 Data

6.3.1 Primární data

Zdrojem primárních dat výzkumu byli informátoři, kteří se rozhodli zůstat kvůli klimatické krizi dobrovolně bezdětní. Jako hlavní metodu ke sběru dat jsem použila polostrukturovaný rozhovor, konkrétně rozhovor chápající (Kaufmann, 2010), jež jsem zvolila, abych byla schopna přiblížit se co nejvíce myšlenkovým světům informátorů. Chápající rozhovor je založen na empatii, aktivním poslechu a snaze nabourat pomyslnou hierarchii výzkumník – dotazovaný. Výzkumník by měl během takového interview nechat zcela stranou své hodnotové systémy a přesvědčení, a měl by vyjadřovat zájem o pochopení hodnotového světa informátora a kategorií, v nichž informátor přemýšlí, neboť úlohou výzkumníka je rozumět, nikoliv soudit (Bryman, 2012; Disman, 2011: 307). Metoda chápajícího rozhovoru se zakládá na reflexivním přístupu, podle kterého bychom si měli například skrze otázku „Kdo a proč říká tyto věty?“ (Kaufmann, 2010: 50) během samotného rozhovoru, ale i v průběhu analýzy a kódování dat neustále připomínat, jak důležitou roli hraje v kvalitativním výzkumu situovanost.

Strukturu a témata rozhovorů jsem stanovila předem na základě výzkumných otázek. Mezi náměty polostrukturovaných rozhovorů patřily např. počátky přemýšlení o dobrovolné bezdětnosti ve vztahu ke klimatické krizi, reakce okolí, vztah k dětem, příčiny a řešení klimatické krize a představy o budoucnosti²⁸. Po realizaci a reflexi prvních rozhovorů jsem znění a zejména pořadí některých témat a otázek upravila. Během každého rozhovoru jsem se snažila od předem připravených témat a podtémat příliš neodbíhat a pokládat otázky tak, abych informátorovi či informátorce nesugerovala již předem odpověď. Klíčovou dovedností výzkumníka v průběhu interview je dle Brymana (2012) flexibilita, o niž jsem usilovala – svými otázkami jsem se snažila plynule navazovat na odpovědi informátorů a netrvala jsem na striktním dodržení pořadí připravených témat. Zároveň jsem měla neustále na paměti cíl výzkumu, k němuž byly všechny otázky v rámci rozhovoru z mé strany směřovány. Pokud se však informátoři rozpovídali o tématech, která sice na první pohled s předmětem výzkumu nesouvisela, nicméně u nichž jsem vycítila, že jsou pro ně velmi důležitá, nepřerušovala jsem je a naopak jsem se ještě více doptávala.

²⁸ Všechna témata a podtémata, která byla součástí rozhovorů, lze najít v Příloze č. 3.

Informátorům jsem takto dávala najevo, že mne skutečně zajímá to, co říkají, a tato strategie se mi osvědčila, neboť později při analýze rozhovorů jsem zjistila, že právě ona zdánlivě nesouvisející témata se v mnohých případech ukázala jako klíčová pro pochopení volby životní strategie dobrovolné bezdětnosti daného informátora či informátorky. Částečně se mi tak potvrdilo tvrzení Jeana Clauda Kaufmanna, že „nejzávažnější doznání se často najdou mezi řádky“ (Kaufmann, 2010: 80).

Citace z rozhovorů, které se objevují v analytické části této práce, byly pro lepší čitelnost a srozumitelnost upraveny do spisovného jazyka a editovány od nadbytečných slovních výplní (jako např. „hmm“ a „vlastně“ v českém či „you know“ v anglickém jazyce), nespisovných výrazů a přeřeknutí, které nebyly využitelné pro analýzu. Citace z rozhovorů prováděných v anglickém jazyce jsem pro zachování autenticity ponechala původním znění.

6.3.2 Sekundární data

Jeden typ dat, která se vážou k předmětu výzkumu, a která byla vytvořena nezávisle na výzkumné činnosti (Bryman, 2012: 543), tvoří data získaná z pozorování na sociálních sítích. Za účelem zajištění dostatečné validity výzkumu jsem po provedení každého rozhovoru dohledávala aktivitu jednotlivých informátorů ve facebookových skupinách, v nichž jsem se s informátory zkontaktovala²⁹ a na veřejně přístupných osobních profilech. Jednalo se zejména o komentáře v diskuzích a sdílené příspěvky.

Dalším významným zdrojem sekundárních dat byly výzkumy a odborné články týkající se tématu dobrovolné bezdětnosti ve vztahu ke klimatické krizi. Dlouho se mi nedařilo najít studii, jejíž výzkumný design by mohl být pro můj výzkum inspirací. Až v polovině listopadu 2020 byla publikována první empirická studie na toto téma – výzkum Schneider-Mayerson a Leong (2020), jež se zabývá individuálními reproduktivními volbami ve vztahu ke klimatické krizi u obyvatel USA. Autoři studie vycházejí z podobných paradigmat, které ve svém výzkumu také zohledňuji, a díky této studii se mi tak podařilo upřesnit formulace některých výzkumných otázek a ujasnit si další směřování výzkumu.

Posledním zdrojem sekundárních dat byly mediální články a videa referující o dobrovolné bezdětnosti v kontextu klimatické krize. Ty jsem využívala zejména v přípravné fázi výzkumu, s cílem přiblížit se co nejvíce předmětu mého výzkumu. Články v médiích (například rozhovory s dobrovolně bezdětnými) mi také pomohly formulovat některé z otázek polostrukturovaných rozhovorů.

²⁹ Při pozorování internetových diskuzí jsem se chovala jako „lurker“ (Sanders, 2005 in: Bryman, 2012: 680) – do diskuzí jsem aktivně nijak nezasahovala, nýbrž jsem pouze pozorovala dění.

6.4 Analýza

Všechny rozhovory jsem nahrávala na nahrávací zařízení a poté bezprostředně (obvykle do několika dnů po skončení rozhovoru) přepsala doslovnou a místy komentovanou transkripcí³⁰ (Bryman, 2012), neboť přesný přepis nahrávky z rozhovoru je dle Hlad'a (2008) v kvalitativním výzkumu klíčový pro zajištění reliability. Díky takto vizualizovaným datům jsem se mohla lépe soustředit na detaily v rozhovorech – například se vracet opakovaně na místa, která mi napoprvé nedávala smysl, či která si vzájemně odporovala. Zároveň jsem byla schopna lépe reflektovat svou roli výzkumníka v rozhovoru – tak jsem například objevila některé momenty, v nichž jsem již svou otázkou informátorovi sugerovala odpověď a v následujících rozhovorech jsem se snažila podobné situace eliminovat.

Už během přepisu rozhovorů se začínala objevovat první důležitá témata, na něž jsem se později více soustředila při analýze. Jak zmiňují autoři Miles a Huberman (1994), proces analýzy dat je úzce propojen s procesy zobrazování dat a jejich interpretace. Tyto kroky od sebe v průběhu analýzy nelze oddělit, podobně jako nelze v kvalitativním výzkumu striktně oddělit teoretickou, empirickou a analytickou část, neboť analýza prostupuje celým výzkumným projektem (Bryman, 2012), během něhož se výzkumník pokouší nahlížet data „novým, pozoruhodným, přesvědčivým a sociologicky (...) relevantním způsobem.“ (Konopásek 1997).

Vizualizovaná primární data jsem zpracovávala prostřednictvím rámcové analýzy a kódování, což mi umožnilo se v datech lépe zorientovat. Při vytváření kódů jsem se zaměřovala na opakující se fráze, rozpory, detaily či metafory v rozhovorech, na základě nichž jsem ve vybraných segmentech textu identifikovala stěžejní témata a následně jednotlivé kódy (Bryman, 2012: 577; Kauffman, 2010: 51). Nejprve jsem definovala kódy popisné, po dalším pročitání rozhovorů kódy interpretativní a oba typy kódů jsem následně sdružovala do tematických skupin. Použité kódy vycházely primárně z výzkumných otázek, neboť mi šlo o pochopení důvodů spojených s klimatickou krizí, které vedly mé informátory a informátorky k rozhodnutí pro dobrovolnou bezdětnost. Později jsem některé z kódů nahradila vybranými teoretickými koncepty, s nimiž jsem měla v úmyslu pracovat dále v analýze. Jednotlivé kódy a jejich významy jsem po celou dobu analýzy zapisovala do codebooku³¹ (Ando, Cousins, Young, 2014), kam jsem postupně ke kódům připojovala i citace či další postřehy z rozhovorů s informátory, což mi umožnilo sledovat vztahy mezi

³⁰ Ukázky ze dvou rozhovorů jsou součástí Přílohy č. 4 a Přílohy č. 5.

³¹ Codebook měl formu tabulky, v níž jsem ke každému informátorovi zapisovala použité kódy. Ukázku Codebooku lze vidět v Příloze č. 6.

kódy a některé z nich postupně nahrazovat obecnějšími koncepty. Na základě podobností a odlišností mezi kódy jsem poté vytvořila základní typologii informátorů, s níž pracuji v empirické části práce.

Sekundární data jsem analyzovala prostřednictvím obsahové analýzy (Bryman, 2012; Disman, 2011). Při analýze sekundárních dat jsem se zaměřovala již na konkrétní témata pojící se s předmětem mého výzkumu, která jsem označovala příslušnými kódy a následně propojila s primárními daty.

6.5 Popis, reflexe a evaluace výzkumu

6.5.1 Zajištění validity výzkumu

Proces vytváření primárních dat trval celkem tři měsíce – první rozhovor byl realizován na začátku září 2020 a poslední v listopadu 2020. Rozhovory probíhaly převážně v on-line prostředí, což bylo zapříčiněno na jedné straně faktem, že většina informátorů pocházela z různých zemí a bylo by časově i ekonomicky velmi nákladné, pokud bych se měla se všemi z nich setkat osobně. Nejspíš by mi to v dané době nebylo ani fyzicky umožněno, neboť zanedlouho po začátku realizace empirické části výzkumu propukla druhá vlna epidemie viru COVID-19, v České republice následována vládními opatřeními, která omezovala mj. setkávání cizích osob. Z hlediska bezpečnosti jsem tak nepovažovala po celý podzim za vhodné setkat se ani s informátorkami, které pocházely z Česka. Pouze první dva rozhovory s českými informátorkami na počátku září proběhly osobně. Ostatní rozhovory byly realizovány přes vybrané internetové aplikace a jeden rozhovor s novozélandskou informátorkou proběhl z důvodu příliš velkého časového posunu skrze emailovou konverzaci.

Vzhledem k citlivosti tématu jsem se snažila vyjít formou rozhovoru informátorům maximálně vstřícně, a proto jsem v případě on-line rozhovorů například vždy respektovala jejich rozhodnutí, zda chtějí volat s videem nebo nikoli. Na začátku každého rozhovoru jsem informátory seznámila s účelem výzkumu, ujistila jsem je o anonymizaci jimi poskytnutých informací a požádala je o svolení k nahrávání rozhovoru. Bezprostředně po skončení rozhovoru jsem si zapsala své dojmy z rozhovoru a základní údaje o informátorovi. Při přepisu a analýze rozhovorů jsem některé z informátorek zkontaktovala znovu a doptávala jsem se na podrobnosti u odpovědí, které mi nebyly zcela jasné. Tyto dodatečné konverzace však byly obvykle stručné a proběhly ve všech případech písemnou formou.

Jak upozorňuje Bryman (2012: 488), provádíme-li výzkumný rozhovor v on-line podobě, připravujeme se o přínosy nonverbální komunikace, které nám během osobního

rozhovoru mohou pomoci lépe pochopit a interpretovat vše, co dotazovaný říká. Ani v případě, že se jedná o telefonát s videem, nelze takovou zkušenost srovnávat s osobním setkáním. Bryman však zároveň zmiňuje, že telefonický rozhovor skýtá i některé výhody a může se ukázat jako vhodně zvoleným způsobem realizace rozhovoru zejména u citlivějších témat, kdy fyzická absence výzkumníka vede ke snížení nervozity dotazovaných, a tudíž ke zvýšení míry jejich otevřenosti. Relativně vysoká míra otevřenosti informátorů, s nimiž jsem během výzkumu prováděla rozhovory, mne samotnou pozitivně překvapila. Domnívám se, že k ní kromě zmiňované absence stresu a nervozity přispělo i to, že si dotazovaní mohli pro rozhovor prováděný v on-line světě sami zvolit prostředí, v němž se cítí bezpečně.

Rozhovor jako takový je vhodně zvolenou výzkumnou metodou v případě, že nás zajímá subjektivní porozumění dotazovaného sociální realitě; zároveň se však prostřednictvím rozhovoru dozvíme vždy pouze takové informace, které nám chce informátor sám sdělit (Bryman, 2012). Aby si tudíž byl výzkumník jist, že získaná data jsou pravdivá, používá se v kvalitativním výzkumu metoda triangulace, v rámci které jsou porovnávány jednotlivé typy informací o zkoumaném fenoménu (Chenail, 1998: 29).

Abych dokázala rozlišit mezi deklarovanými a projevovanými preferencemi informátorů a zajistila dostatečnou validitu výzkumu, doplnila jsem data z rozhovorů o analýzu sekundárních dat získaných ze sociálních sítí. Vzhledem k tomu, že informátoři pocházeli z celého světa a výzkum byl prováděn převážně v on-line prostředí, vyhodnotila jsem tento způsob triangulace dat jako nejvhodnější. Ne všichni informátoři jsou na sociálních sítích sice stejně aktivní, nicméně v případě těch, kteří nějakou aktivitu vykazovali, jsem neobjevila žádné větší diskrepance mezi postoji deklarovanými v rozhovoru a těmi, které projevovali na sociálních sítích. Některé informátorky dokonce používaly v internetových diskuzích téměř doslovně stejné argumenty, jimiž obhajovaly svá tvrzení i při interview – například sdílely odkazy na videa, podcasty či weby s environmentální a reprodukční tematikou, které doporučovaly i mně během rozhovoru.

6.5.2 Důležité momenty výzkumu

Při vedení rozhovorů jsem se snažila zaujímat reflexivní postoj (Guillemin, Gillam, 2004); zejména během prvních interview se mi nicméně dařilo reflektovat své kroky až zpětně při poslechu a přepisování rozhovorů. Objevila jsem tak například momenty, v nichž jsem se nechala unést svým zájmem o téma stigmatizace bezdětnosti, což se projevilo odchýlením rozhovoru od směřování k předmětu výzkumu. V dalších rozhovorech se mi dařilo už více reflektovat podobné situace okamžitě, díky čemuž jsem mohla pružně a nenásilně měnit směr interview ještě v jeho průběhu.

Abych narušila případnou nerovnováhu mezi mnou jakožto výzkumníkem a informátory, řídila jsem se doporučením Kauffmana (2010) a informátorům během rozhovoru svěřovala také informace o sobě a o mém názoru na dobrovolnou bezdětnost v souvislosti s klimatickou krizí. Zpočátku jsem měla tendenci začít o svém postoji mluvit sama od sebe; později jsem se však obávala, že by mé názory mohly ovlivnit výpovědi informátorů a proto jsem v dalších rozhovorech vždy čekala, až se mně informátoři na motivaci k výzkumu zeptají sami. Poté jsem upřímně odpovídala, že jedním z hlavních podnětů pro výzkum dobrovolné bezdětnosti pro mě byla snaha vyznat se ve svých vlastních pocitech ohledně mateřství. Myslím, že momenty, v nichž zejména informátorky pochopily, že je za jejich postoje nijak nesoudím, a že s nimi některé z jejich obav naopak sdílím, hrály v rozhovoru důležitou roli, a měly velký vliv na to, jak moc se mi nakonec informátorky svěřily. Například rozhovor s informátorkou z Kanady měl až terapeutický nádech, neboť tato informátorka se mi několikrát svěřila, jak úlevné pro ni je promluvit si o tomto tématu s někým, u koho má pocit, že ji za její rozhodnutí nesoudí.

Díky výzkumu jsem si nakonec přiznala to, co jsem tušila již dříve – tedy že bych vlastní dítě měla ráda. Na jednu stranu bylo toto uvědomění uklidňující, ale momentálně, téměř na konci výzkumu, ve mně při pomyslení na budoucnost zůstávají pocity úzkosti. Nedokážu se už nezabývat tím, jaký život může ve světě s klimatickou krizí a s neustávající pandemií moje potenciální dítě mít a vím, že budoucí rozhodnutí zda je na tento svět přivést nebo nikoliv nebude, stejně jako pro některé z mých informátorek, jednoduché.

Na odpovědi informátorů v rozhovorech jsem se pokoušela reagovat přiměřeně a empaticky, neboť jak zmiňují Guillemin a Gillam (2004), reflexe výzkumníka v sobě zahrnuje i mnoho etických funkcí. Jeden podstatný etický moment v mém výzkumu nastal v on-line rozhovoru s informátorkou, která se mi už na začátku interview svěřila s tím, že byla v minulosti znásilněna. V momentě, kdy mi tuto informaci sdělovala, kolísalo internetové spojení a poté, co jsme se opět spojily, jsem si nebyla jistá, zda se mám k tématu vrátit. Jednalo se navíc o telefonické interview bez videa a já jsem tak plně pocítila limity telefonického rozhovoru. Protože jsem nedokázala rozpoznat, jak moc je informátorce příjemné o této zkušenosti hovořit, rozhodla jsem se dále nevyptávat. Ještě dlouho po skončení rozhovoru jsem však přemýšlela nad tím, zda má reakce v danou chvíli byla vhodná, nebo zda by se informátorka cítila lépe, pokud bych o toto téma projevila více zájmu.

Dalším významným momentem výzkumu pro mne bylo uvědomění, že předem stanovené výzkumné otázky nejsou rigidní, ale mohou se proměňovat v závislosti na získaných datech. Do terénu jsem vstupovala s předpokladem, že pro informátory, s nimiž

provádím rozhovory, je klimatická krize jediným faktorem ovlivňujícím jejich reprodukční volby směrem k bezdětnosti. Původně jsem neměla důvod myslet si něco jiného, neboť většina z informátorů se na sociálních sítích a v reakci na mou výzvu k rozhovoru takto prezentovala. Ať již implicitně či explicitně posléze z rozhovorů nicméně vyplynulo, že ne u všech informátorů hrají environmentální důvody v prokreačních volbách primární roli – a že se naopak často jedná o důvody dodatečné. Informátoři, kteří mají pro dobrovolnou bezdětnost ryze environmentální důvody, tvořili nakonec v mém výzkumném vzorku minoritu. V závislosti na tomto zjištění jsem proměnila některé z původně vytyčených výzkumných otázek a při analýze jsem se více zaměřila i na jiné než environmentální faktory, které prokreační volby informátorů formují. Zároveň jsem si začala klást otázku po možné motivaci, jež vede informátory k tomu, že jako hlavní důvody pro dobrovolnou bezdětnost veřejně deklarují právě důvody spojené s klimatickou krizí.

Jak upozorňují autoři Schneider-Mayerson a Leong (2020) a Hašková (2006), limity studií postavených na motivacích aktérů pro dobrovolnou bezdětnost spočívají v absenci vysoké míry reliability. Schneider-Mayerson a Leong dále s odkazem na etickou studii Overall (2012 in Schneider-Mayerson, Leong, 2020: 14) tvrdí, že environmentální faktory jako příčiny dobrovolné bezdětnosti mohou informátoři volit i proto, že si jiné příčiny svých specifických reprodukčních voleb racionálně neuvědomují, tudíž své rozhodnutí vysvětlují až zpětně a s odkazem na aktuálně probíhající klimatickou krizi.

Rozhovory jsem provedla s deseti ženami a se dvěma muži, neboť na mou výzvu na Facebooku reagovaly převážně ženy. S několika málo muži, kteří na příspěvek odpověděli, nakonec rozhovor neproběhl z důvodu vyprchání zájmu z jejich strany a dva mužské hlasy se mi do výzkumu podařilo získat jen díky aktivitě jedné z informátorek, která mi domluvila rozhovor se svými známými.

To, že se mi s ochotou realizovat rozhovor na téma dobrovolné bezdětnosti v kontextu klimatické krize ozvaly převážně ženy, nemusí být příliš překvapivé. Jak zmiňují výzkumy zabývající se dobrovolnou bezdětností (např. Hašková, Zamykalová, 2006 či Park, 2005), jsou to právě ženy, které jsou v souvislosti s bezdětností, ať už dobrovolnou či nedobrovolnou, ze strany společnosti nejvíce stigmatizovány (viz. kapitola 3.2). Jistou formu této stigmatizace jsem zažila v momentech, kdy jsem se o tématu diplomové práce zmiňovala lidem ve svém okolí a mimo mou sociální bublinu. Častými reakcemi bylo vyjádření naprostého údivu a v jednom případě dokonce explicitního odsouzení dobrovolné bezdětných žen z důvodů klimatické krize.

Role matky je odedávna úzce spojována se ženou a s jasně definovanými atributy, jež od žen společnost očekává – nejčastěji zmiňované jsou biologické předpoklady k mateřství, k němuž ženy údajně poutá „tělo, instinktivní pudy a city“ (Hašková, Zamykalová, 2006: 30).

Ve společnosti dominující narativ *žena–matka* vede k tomu, že ženy jsou ve vztahu k rodičovství sledovány (např. statisticky, lékařsky a mediálně) mnohem více než muži, a stávají se tak hlavními oběťmi normativních diskurzů (Ibid: 118). Zároveň jsou to však právě ženy, které se proti těmto zvyklostem aktivně vymezují a snaží se normalizovat bezdětnost.

Skutečnost, že je bezdětnost větším tématem pro ženy než pro muže, potvrzují i data z mého výzkumu. Téměř ve všech rozhovorech, které jsem provedla se ženami, se, ač v rozličných kontextech a perspektivách, objevil kritický pohled na normativní genderové stereotypy spojované s rodičovstvím a s mateřstvím. Přesto, že jsem problematiku rozdílného postavení muže a ženy ve vztahu k prokreačním volbám do polostrukturovaných rozhovorů původně zařadit neplánovala, stala se nevyhnutelným vyústěním téměř každého rozhovoru. Podobně jako autorky Hašková a Zamykalová (2006) se tudíž domnívám, že jelikož jsou bezdětné ženy podrobovány přísnému soudu společenského diskurzu, není překvapivé, že jsou to také právě ony, kdo má větší motivaci zbavit bezdětnost stigmatizujících nálepek a přetavit ji v novou normu, jež je osvobodí od povinnosti své reprodukční volby neustále obhajovat.

6.6 Etické otázky výzkumu

Vzhledem k citlivosti tématu diplomové práce jsem vnímala etické aspekty výzkumu jako velmi důležité. V první řadě mi záleželo na tom, aby měli informátoři pocit, že se pro účast ve výzkumu rozhodli zcela dobrovolně – proto byl rozhovor realizován jen s těmi informátory, kteří se k příspěvku vyvěšenému na facebookových stránkách sami přihlásili. Takto jsem měla jistotu, že informátoři, kteří na příspěvek reagovali, mají na participaci ve výzkumu skutečný zájem, což se poté u některých z nich odrazilo i v míře entusiasmu, s nímž se rozhovoru účastnili.

Před začátkem každého rozhovoru jsem informátory nejdříve seznámila s předmětem a účelem výzkumu a s jejich rolí v něm. Ujistila jsem je, že veškeré jimi poskytnuté informace budou anonymizovány, a že k nim nebude mít přístup nikdo jiný než já. Všechny přepisy rozhovorů jsem poté uchovávala po celou dobu výzkumu pod pseudonymy v zaheslovaném osobním počítači. Informátoři byli dále na počátku rozhovoru ujištěni, že mohou kdykoliv z výzkumu odstoupit a požádat mně o vymazání veškerých dat, jež jsou s nimi spojena, či neodpovědět na otázku, kterou by považovali za příliš intimní či nepříjemnou. Ačkoliv podobná situace nakonec v žádném z dvanácti rozhovorů nenastala, byla jsem rozhodnuta taková stanoviska informátorů plně respektovat. Vzhledem k formě rozhovorů, které probíhaly z převážné části v on-line prostředí, byl informovaný souhlas mezi mnou a informátory sjednán ústní formou.

Sekundární data, která jsem získala z on-line diskuzí ve facebookových skupinách a na profilech jednotlivých informátorů, jsem použila pouze za účelem triangulace a v práci se z těchto dat neobjevují žádné přímé citace. Není jednoduché stanovit bod, do něhož je výzkum na internetu bez informovaného souhlasu účastníků diskuzí eticky přijatelný, a za nímž už by měl výzkumník zvážit žádost o informovaný souhlas se zpracováním dat. Hranice mezi veřejnou a soukromou sférou se na internetu rozostřuje a výzkumník nemůže mít nikdy úplnou jistotu, kdo má k informacím přístup (Bryman, 2012: 679). Eysenbach a Till (2005) proto tvrdí, že získání informovaného souhlasu při výzkumu v internetových diskuzích bychom měli zvážit v případě, že skupiny, v nichž plánujeme sbírat data, jsou soukromé; nicméně dodává, že záleží také na předmětu a velikosti skupiny.

Facebookové skupiny, z nichž jsem čerpala dodatečná data, měly sice charakter privátních skupin, nicméně předmětem mého zkoumání v nich byli pouze informátoři, s nimiž jsem již předem provedla rozhovor, a kteří si tak byli mé identity výzkumníka a přítomnosti ve skupině vědomi. Snažila jsem se o to, aby má částečně skrytá přítomnost ve skupinách nepoškodila informátory ani ostatní členy skupiny a kromě názvu skupiny Birthstrike se v práci neobjevují žádná konkrétní pojmenování, prostřednictvím kterých by bylo možné identifikovat účastníky skupin. Data jsem získávala také z veřejně přístupných facebookových profilů mých informátorů. Vzhledem k tomu, že i tato data byla použita výhradně za účelem triangulace a v práci se neobjevují reference na příspěvky z osobních profilů buď vůbec, nebo v pozměněném znění, domnívám se v souladu s Eysenbachem a Tillem (Ibid), že získání informovaného souhlasu v tomto případě nebylo nutné.

7 Dobrovolná bezdětnost jako odpověď na klimatickou krizi

V této kapitole se zaměřuji na environmentální aspekty související s probíhající klimatickou krizí, které jsou významné pro rozhodování o dobrovolné bezdětnosti u mých informátorek a informátorů. Informátorky a informátory zde rozřazuji na základě opakovaně se vyskytujících a zdůrazňovaných témat a motivů v rozhovorech do dvou hlavních kategorií – *kinovátoři* a *environmentální antinatalisté*³². U každé z kategorií sleduji způsob, jímž informátoři vnímají klimatickou krizi a svou roli v ní. Také mne zajímá, jakou podobu má v pojetí jednotlivých informátorů dobrovolná bezdětnost jakožto biografické řešení systémového rozporu klimatické krize – zda se jedná převážně o formu adaptace či snahu o mitigaci. Dalším významným sledovaným tématem je vztah informátorů k biologickému rodičovství, které u některých mých informátorek souvisí s mírou obtížnosti pojící se s rozhodnutím pro bezdětnost. V neposlední řadě se ve výpovědích informátorů zaměřuji na způsob vnímání environmentální budoucnosti a míru a formu pocíťovaného environmentálního žalu.

Témata v kategoriích, do nichž jednotlivé informátory přiřazuji, se částečně překrývají, doplňují či posilují a kategorie se navzájem prolínají tak, jak se prolínají deklarované důvody pro dobrovolnou bezdětnost ve výpovědích jednotlivých informátorek a informátorů. Jsem si vědoma toho, že rozdělit informátory, kteří jsou navíc poměrně heterogenní skupinou, pouze do dvou kategorií, může být vnímáno jako silně zjednodušující a generalizující. Ač tedy předkládané kategorie vypovídají mnohé o tom, jakým způsobem daní informátoři na sebe sama a roli svého rozhodnutí pro bezdětnost v rámci klimatické krize nahlíží, je zároveň žádoucí vnímat tyto kategorie jako schematické a fluidní; nikoliv neměnné.

7.1 Kinovátoři

Pojem *kinovátor* jsem si vypůjčila od Lizzie Skurnick, která tímto termínem označuje člověka utvářejícího rodinná pouta netradičními způsoby, jež se neomezují na heteronormativní partnerství a genealogická příbuzenství typická pro západní společnosti (Skurnick, 2015 in Haraway, 2016: 208). Ve vztahu k mým informátorům, které do kategorie kinovátorů řadím, chápu tento pojem v interpretaci Donny J. Haraway a jejího pohledu na příbuzenství – kin – jenž klade důraz na inovativní utváření vztahů mezi lidskými i nelidskými druhy, které bychom měli podle Haraway rozvíjet, chceme-li ve světě

³² Oba tyto pojmy budou u každé z kategorií informátorů vysvětleny.

chthulucénu pečovat o dobrý život. Kin zde znamená příbuzenství v nejširším smyslu slova – tedy mezi všemi bytostmi na Zemi, z nichž lidé tvoří pouze jednu část důmyslně propojené asambláže (Haraway, 2016: 103). Ve světě zmítaném klimatickou krizí se z této perspektivy jeví biologické rodičovství mezi lidmi jako typ příbuzenské vazby, který by měl být stále vzácnější (Ibid).

Předpokladem k rozvoji inovativních příbuzenských vazeb mezi lidskými a nelidskými aktéry je vnímání rovnoprávnosti veškerého života tak, jak ji zastává filosof Peter Singer (in Kohák, 2011: 44). Tento přístup, označován pojmem *antispeciesism*, se zakládá na absenci diskriminace na základě živočišného druhu, ale lze jej rozšířit i na výlučně lidské atributy pojící se s diskriminací – jako je barva pleti, gender, sexuální orientace, náboženství, národnost či historie.

7.1.1 Bezdětnost jako cesta k utváření „kin“

Mé informátorky z řad kinovátorů kladou ve svých výpovědích velký důraz na holistické pojetí života na Zemi a na rovnoprávný přístup ke všem živým druhům, k nimž pocítují velmi silné citové vazby. Kinovátorky nevnímají rozdíl mezi lidským a zvířecím potomkem ani mezi adoptivním a biologickým rodičovstvím, jelikož na příbuzenství nahlízejí jako na způsob soužití a utváření vazeb v rámci přátelské komunity. Kinovátorkám nezáleží na předávání vlastních genů dalším generacím; tento tak častý argument pro prokreaci zcela ignorují či přímo odmítají. Absence vlastní biologické rodiny pro ně nepředstavuje deficit a něco, o co jsou ochuzeny, neboť pocity přináležení neomezují pouze na okruh příbuzných, s nimiž jsou spojeny svou DNA:

“I don't see humans as the pinnacle at the top, and everything else here to serve humans. I see every life form as equally important and valuable, and precious, which is why it's not hard for me not to have children, because I can care for animals or enjoy nature and be part of the environment. And that to me is equally as fulfilling as having a child. And what brings me joy is nature and the animals in nature.”

Hannah (53 let)

Kinovátoři cítí, že přišel čas odklonit se od biologických vazeb mezi lidmi a hledat udržitelnější a etičtější formy soužití jako je adopce, pěstounství či péče o opuštěná zvířata. Ve svých názorech jsou kinovátoři rozhodní a pevní, neboť jsou přesvědčeni o morální správnosti své volby pro bezdětnost. Péče o opuštěná zvířata, stejně jako o děti, je v jejich očích ve světě ovlivněném klimatickou krizí morální povinností všech, kteří uvažují o rodičovství:

“As long as there are stray animals in the streets, we have to adopt them. Breeding has to stop. So it's the same for humans, as long as there are orphan places with kids, noone should procreate.”

(Margaret, 34 let)

“A lot of people want to have a child that looks like them. And from my point of view, I think that those things are not necessary. Your child does not necessarily need to be photocopy of yourself. And there are so many children out there looking for a family, wanting a chance at life of having their own family. And if nobody adopts, then who is going to take care of these children?”

(George, 29 let)

Silný vztah ke zvířatům i k lidem a potřeba o ně určitým způsobem pečovat či s nimi interagovat se promítá také do specifických činností, jimž se ve svém volném čase nebo v zaměstnání kinovátoři věnují. Tito informátoři se často angažují v aktivitách, které mají prosociální charakter nebo jsou jiným způsobem zaměřeny mimo sebe sama. Leone po celý život pracovala jako sestra na psychiatrii, Simona a George se věnují environmentálnímu vzdělávání, Hannah doučuje žáky s poruchami učení, Margaret je veganskou a antinatalistickou aktivistkou a dobrovolnicí v útulku. Pro kinovátoře je prioritou starat se o zvířata či lidi, kteří to potřebují a šířit osvětu o environmentálním stavu světa prostřednictvím vzdělávání či aktivismu. Díky takovým činnostem mají tito informátoři pocit, že svou energii a čas využívají smysluplně, a že jejich činy mají větší dosah, než pokud by stejné množství energie a času věnovali výchově nového člověka. Ačkoliv tedy sami podněcují ostatní k adopci, pro většinu z kinovátořů adoptivní rodičovství, stejně jako rodičovství biologické, nepředstavuje reálnou volbu:

„A asi v tuhle chvíli mi přijde, že dává větší smysl, abych dělala něco pro tu změnu nebo se věnovala tomu vzdělávání, než vyvíjela nějaký úsilí plodit další dítě. Je to takový kontraproduktivní. Vlastně to pro mě není žádná hodnota, jestli to dává smysl.“

(Simona, 25 let)

“And I think that a kid needs 100% of your dedication and I don't want to stop doing all these things, stop taking care of, or stop having sanctuaries and stop my activism. Because I educate so many people and I don't want to stop all this just for one person. I would find it very unfair.”

(Margaret, 34 let)

7.1.2 Bezdětnost jako projev odpovědnosti vůči okolnímu světu a sobě sama

Dobrovolnou bezdětnost vnímají kinovátoři jako způsob života, jenž jim umožňuje aktivně přispívat ke zlepšení stavu světa, za nějž pocítují silnou odpovědnost. V pojetí kinovátorů má individualizovaná odpovědnost, o níž hovoří Michael Maniates (2002), významný etický přesah a je proto nutné vnímat ji ve dvou rovinách.

Na jedné straně se většina kinovátorek prostřednictvím bezdětnosti jakožto biografického řešení systémového rozporu klimatické krize snaží mitigovat negativní vlivy na životní prostředí, neboť z jejich pohledu odmítnutí prokreace přispívá ke snižování osobní uhlíkové stopy a množství lidí na světě. Ve svých výpovědích používají tyto informátorky fráze typu: *"I'd feel bad about creating another person."* (Hannah, 53 let) a *"The best thing we can do to minimize the CO₂ footprint is not procreate."* (Margaret, 34 let).

Kinovátorky se snaží žít pro-environmentálním životním stylem, kladou důraz na šetrnost, skromnost a ohled na životní prostředí; často se také občansky angažují. Pokud si však uvědomí, jak velké individuální úsilí vynakládají a zároveň jak malé reálné dopady jejich osobní činy na stav životního prostředí skutečně mají, dostavuje se u nich pocit frustrace. Ta je poté v očích některých kinovátorek spojena s kritikou ostatních individuí, která se z jejich pohledu nesnaží proti klimatické krizi dostatečně bojovat, a mezi něž spadají i biologičtí rodiče. Jak ukazuje výzkum Víznerové (2006: 83), někteří z dobrovolně bezdětných akcentující environmentální faktory pro bezdětnost pohlížejí na biologické rodiče negativně. Ač většina mých informátorů z řad kinovátorů projevovала ve vztahu k biologickým rodičům respekt nebo se o nich vyjadřovala neutrálně, ve dvou případech se nesouhlasný postoj s rozhodnutím mít biologické děti projevily explicitně:

"I'm very proud of my decision. And I feel I have fought for this planet. I protest, I write letters, I recycle, I don't have children. We have solar panels. I've spent my whole life trying to help. To what?! Because there are people who have children, and they don't even think about the planet and are still having babies. And I think: 'What are you doing?!' Or they're not really fighting to change things."

(Leone, 58 let)

"I feel that it's an environmental crime to procreate. I totally respect people who want to become parents but they can adopt instead."

(Margaret, 34 let)

Kinovátoři se snaží prostřednictvím aktivismu či vzdělání působit na ostatní lidi a ovlivňovat jejich motivace a potenciální morální volby, jež se pojí s ochranou životního prostředí. Ač kinovátoři věří ve smysluplnost a pozitivní vliv svých činností, jsou pro ně tyto

zároveň prostředkem k zachování vlastní vnitřní integrity a čistého svědomí. Travis Rieder (2016) v této souvislosti zmiňuje, že individualizovaná odpovědnost je především morální volbou, která podněcuje náš pocit povinnosti jednat nebo se nějakého jednání zdržet bez ohledu na to, zda tím budeme mít signifikantní vliv na daný problém. Kinovátorky by nedokázaly činit volby či se věnovat aktivitám, jež by byly v přímém rozporu s jejich přesvědčením: „*Přijde mi to prostě, jako když nejíš maso z enviro důvodů, tak tohle je pro mě na to podobná reakce.*“ (Simona, 25 let). Pokud by měly děti, stejně jako pokud by jedly zvířata, došlo by tím ve vztahu ke klimatické krizi k narušení jejich osobní identity.

Ve snaze zůstat věrni sami sobě, svým pocitům, přesvědčením a etické orientaci, uplatňují tak kinovátoři individualizovanou odpovědnost dvojím směrem – vůči sobě sama a svému svědomí a vůči okolnímu světu. V obou případech je tato odpovědnost vedena vysoce morálním principem, vycházejícím z pocitů sounáležitosti s veškerými živými bytostmi na světě:

“I just do what I do because I think that it's my duty, as long as I'm alive to help, whoever I can help. Because we are very unfortunate living in this time on Earth.”

(Margaret, 34 let)

7.1.3 Problém lidského druhu

Předpoklad rovnosti všech druhů na Zemi platí u kinovátorů v případě člověka jen částečně. Lidskému druhu neprojevují některé kinovátorky tak velkou úctu jako ostatním druhům neboť toho, vzhledem ke své imanentně destruktivní povaze, která nás dovedla až do klimatické krize, není v jejich očích hoděn. Tyto informátorky nahlízejí na člověka antropocentrickou optikou a za největší z příčin destrukce životního prostředí považují *člověka obecného* (Patel, 2018). Při kritice člověka a jeho způsobu existence ve světě se tyto kinovátorky často odvolávají na míru utrpení, již lidé na světě svými intervencemi působí. Výpovědi, z nichž je mnohdy cítit zloba, zoufalství a bezmoc, jsou doprovázeny expresivními výrazy, které podtrhují, jak moc jsou tyto informátorky lidmi zklamané:

“If the human species cannot figure this out, then we don't deserve to be here, in my opinion. We're supposed to be the smartest animal and we are not behaving like the smartest animal. I care honestly more about animals than I do about people (laugh).”

(Leone, 58 let)

"I believe that unfortunately our species is destroying everything. So I don't want our species to exist. I want our species to get extinct. And I know that sounds radical. And I know that it's sad, but it is what I feel."

(Margaret, 34 let)

Kinovátorky také velmi kritizují hodnoty vyznávané moderní individualizovanou společností, které z jejich pohledu posilují ničivý způsob působení lidstva ve světě – především nadměrný konzumerismus. Opět je zde přítom implicitně přítomna antropocentrická kritika lidského druhu jako takového, v jehož DNA je zakódována touha hromadit a dobývat, jež se projevuje právě prostřednictvím spotřebitelského chování:

"We keep taking and taking and taking from the Earth! Even though we know that we are destroying it, and by destroying it, we're destroying ourselves. But we can't stop consuming. (...) I think all humans and maybe other species as well are just driven to have as much as they can to accumulate as much as they can. Maybe it's a natural thing, in case of hardship that we will have more than we need. And all of the consumerist society and the capitalist society is built upon providing things that people will want. And unless they stopped providing it, we won't stop wanting it."

(Hannah, 53 let)

Ve svém holistickém pohledu na vše živé obviňují kinovátoři moderní společnost za její odpojení od přírody, které vnímají jako jednu z příčin současného stavu světa a klimatické krize. Znovuobnovení individuálních přímých kontaktů a zkušeností s přírodou, o němž hovoří Jem Bendell (2018), představuje pro některé kinovátory do budoucna naději na proměnu společensky vyznávaných hodnot, a tedy i na potenciální pozitivní proměnu stavu životního prostředí:

"I think there's a big sense of disconnection that we're currently living. And the project that I'm doing here in Lyon, 'Farm To Table', is going to be displayed for university students around the US, who probably have never been to a farm. And especially an organic farm, especially this whole concept of being closer to the nature and understanding that we are part of it, and we need to take care of it. I do think that this kind of awareness is going to help."

(George, 29 let)

Za další častou příčinu klimatické krize související s lidským druhem uvádějí mnozí z kinovátorů přelidnění. Margaret, Leone i George se shodují na tom, že přelidnění je

problémem, který by měl být ve veřejném diskurzu akcentován, nicméně každý z nich přistupuje k této problematice odlišným způsobem.

Aktivistka Margaret na přelidnění nahlíží klasickou malthusiánskou optikou “we are too many” (Malthus, 1998), jež nebere v potaz strukturální nerovnosti napříč zeměmi. Margaret, členka někdejší skupiny Birthstrike, proto ve svých facebookových komentářích kritizovala ukončení činnosti této skupiny, k němuž zakladatelky hnutí přistoupily v obranné reakci na spojování hnutí s populační politikou a se snahou o populační kontrolu. K redukci populace podle Margaret může (a mělo by) dojít drastickými a okamžitými zásahy, které s jistou nadsázkou přirovnává k zákonu přirozeného výběru, jemuž podléhají ostatní organismy:

“And normally, when you have too many animals of one species, they go and they hunt to bring the balance back to the nature. So why don't we hunt humans? (laughing) Because we are so many, you know...”

(Margaret, 34 let)

Leone vnímá přelidnění společně s vysoce konzumním způsobem života jako problém v kontextu industriálně nejvyspělejších zemí světa. Leone proto říká: “we need to use less” a je zastánkyní politik zaměřených na family planning v těchto zemích (viz např. Hickey et al., 2016). Její pohled na přelidnění je ovlivněn výchovou, neboť již od útlého dětství byly její názory na problémy spojené s životním prostředím a reprodukční volbou formovány smýšlením Leoniny matky, někdejší členky politického hnutí Zero Population Growth³³.

“Because when we think of overpopulation, we want to think of India, China, Mexico, maybe some places in Africa, but they're not the problem, really. As much as somewhere like the United States – we're a big problem. China, you know, they did the one child law for a long time, which is very authoritarian. But I kind of could see why they did that.”

(Leone, 58 let)

Georgeův pohled na problematiku přelidnění se nejvíce blíží současným přístupům k tomuto tématu, o nichž hovoří například Donna J. Haraway (2016), když říká, že se nesmíme diskuzi o přelidnění vyhýbat zcela, ale musíme ji vést etickým a intersekciónálním přístupem, jenž bude klást důraz na sociální, geografické, ekonomické a všechny další formy strukturálních nerovností. George poukazuje na nezbytnost uvážlivého využívání zdrojů,

³³ Hnutí Zero Population Growth (ZPG) vzniklo v USA v 60. letech a jedním ze zakladatelů hnutí byl mj. Paul Ehrlich. Podle ZPG stojí za existencí většiny světových environmentálních a sociálních problémů velikost lidské populace (Wikipedia, 2021).

jejichž množství je na planetě omezeno, ale je si zároveň vědom nerovného přístupu k těmto zdrojům z pozic obyvatel různých částí světa. Přesto říká, že určitá míra populační kontroly (jež nemusí mít nutně podobu legislativních restrikcí) je nutná:

"It might sound a little bit controversial (sigh), but as some kind of population control, let's say, because if we have limited resources, there needs to be some kind of measures. And of course I am talking to you from a very privileged position. I'm European living in Europe, so I'm in a very, very privileged position to tell you these things. I think that different geographical locations would need to be addressed differently for the same topics because they don't have the same privileges that we have. They don't have the same access to information that we have. And they don't have the same freedom to make these choices."

(George, 29 let)

7.1.4 Beznadějná budoucnost

Kinovátoři nahlíží na současnost i budoucnost apokalyptickou optikou. Klimatická krize není z jejich pohledu budoucí hrozbou nýbrž, jak podotýká Buell (2010), realitou, ve které všichni žijeme, a jejíž projevy se budou postupně zhoršovat. Aktuálně je podle kinovátorů už příliš pozdě na naději, že se svět s klimatickou krizí může změnit k lepšímu, neboť „bod zvratu“ byl již v tomto ohledu nenávratně překročen:

"And it's too late, and everyone knows it's too late. And so there'll be nothing left soon. Horrible."

(Hannah, 53 let)

"I don't know if this is the end but the worst is coming."

(Margaret, 34 let)

"We are at this tipping point. (...) And what can we do?! I don't know. We've got the wrong people. All over the world it's authoritarian and dictatorship wave. And they don't care! About the planet or the people. They just care about money. (...) I just hope it's not too little too late."

(Leone, 58 let)

Ačkoliv z perspektivy kinovátorů je naděje na změnu mizivá, přesto se v současnosti tito informátoři věnují individuálním aktivitám, které by z jejich pohledu mohly budoucí proměnu stavu světa směrem k lepšímu podnítit. Obecně hovoří-li kinovátoři o možných řešení klimatické krize, kladou velký důraz na osvětu, vzdělání a rozvoj kritického myšlení.

Kinovátoři věří, že právě vzdělání má moc přeorientovat hodnoty vyznávané moderní společností, a následně i činy jednotlivých individuí:

“In my opinion, I think everything starts with education. So it's the way we educate our children that needs to change. And of course the mentality, this very old fashioned mentality that we have about consumerism, capitalism, and many other topics that no longer make sense to the current state that we're facing.”

(George, 29 let)

Jako by se tito informátoři před nevyhnutelným „koncem světa“ snažili zachránit alespoň to, co z jejich pohledu ještě zachránit lze. Svou orientací na realizaci smysluplných činů v přítomnosti tito kinovátoři potvrzují tezi Jonathana Moo (2015) o konstruktivní roli, jež může v našich životech apokalyptické rámování klimatické krize hrát.

Apokalyptické představy současnosti a blízké budoucnosti kinovátorek jsou také silně ovlivňovány intenzivními pocity environmentálního žalu za minulé, současné a budoucí ztráty ekosystémů a organismů. Ve své silné empatii se vším živým se kinovátorky s těmito ztrátami vyrovnávají velmi těžce. Když se bavíme o budoucím stavu světa, Leone se v jednu chvíli během našeho rozhovoru rozbřečí: *“So hopefully I'll be dead within 20, 30 years and I won't have to watch this total destruction.”* (Leone, 58 let).

Ačkoliv to pro ně není jednoduché, snaží se kinovátoři při pohledu do budoucna hledat střípky naděje, které by jim usnadnily existenci ve světě ovlivněném klimatickou krizí, a které by jim alespoň trochu od pociťované tíže environmentálního žalu ulevily:

“But I like to think that we're going to make it somehow, we're going to be able to reverse the situation. And this is what keeps me going. Otherwise, I think it would be very hard to find motivation.”

(George, 29 let)

7.2 Environmentální antinatalisté

Druhou kategorii, do níž jsem své informátorky a informátory pro účely této práce rozdělila, tvoří *environmentální antinatalisté*. Antinatalismus jako filosofický směr vychází z představy, že život každého živého tvora je plný utrpení, a že „příchod na svět nepřináší žádný čistý užitek, takže se nevyplatí nikdy.“ (Benatar, 2013: 28). Pojem *environmentální antinatalismus* zde chápu jako antinatalismus zasazený do rámce klimatické krize, který je však zbaven dogmatické představy o amorálnosti veškeré prokreace. Environmentální antinatalismus vnímám jako vědomou volbu lidských jedinců nereprodukovat se ve světě,

jenž je v klimatické krizi. A environmentální antinatalisté jsou tudíž lidé, kteří nezamýšlejí přivádět do tohoto světa biologické děti, protože je chtějí ušetřit utrpení, které by, jak věří, jejich potomky ve světě ovlivněném klimatickou krizí čekalo.

7.2.1 Bezdětnost jako vzdání se biologického rodičovství

Environmentální antinatalisté vnímají své rozhodnutí pro dobrovolnou bezdětnost primárně jako způsob adaptace na život s klimatickou krizí, což úzce souvisí s jejich vizemi budoucnosti. Schneider–Mayerson a Leong (2020: 8) ve své studii popisují, že množství obav, jež informátoři pociťují z toho, co bude muset jejich potenciální či budoucí dítě zažít v budoucnosti, se odvíjí od představ, které informátoři o budoucnosti chovají. Podobně jako kinovátoři, také environmentální antinatalisté nahlížejí na budoucnost dystopicky, nicméně oproti kinovátorům vykreslují velice konkrétní obrazy budoucí zkázy:

“Imagine what happens in 50 years from now. Worries about natural resources, worries about water and food are going to be normal. And also due to the climate change, and then the raise of the temperature, people will have to move to colder areas. So there are going to be too many areas that are going to be over overpopulated. This is going to be also an economic problem for the people. Besides the survival issues. So the amounts of the world that is over overpopulated in specific areas with financial issues and wars. And I couldn't bring a child into this world. And that is coming in 50 years from now.”

(Kevin, 35 let)

Kinovátoři se o budoucnosti vyjadřovali v abstraktních kategoriích „destrukce“, „konce“ a „překročení bodu zvratu“, což může souviset s faktem, že většina z nich o rodičovství reálně nepřemýšlí, a tudíž nekladou tak velký důraz na konkrétní podmínky, kterým by jejich budoucí dítě ve světě s klimatickou krizí muselo čelit. U environmentálních antinatalistů je toto odlišné, neboť někteří z nich by vlastní dítě nebýt klimatické krize měli – tak jako například Beatrice, pro niž bylo právě z tohoto důvodu rozhodování pro dobrovolnou bezdětnost velmi složitou a bolestnou zkušeností. Environmentální žal se u Beatrice prolíná s žalem osobním – za biologické děti, které kvůli klimatické krizi nikdy nebude mít:

“It was always expected that I would ‘settle down and have babies’ and this was a prospect I looked forward to and was very happy with. To make the decision to not opt for this version of my future was very difficult. It felt like

*an enormous loss and I still consider it to be a form of grieving process -
grieving for a life I will now never have and lives I will never create."*

(Beatrice, 26)

Pro další environmentální antinatalistky představovalo minimálně v jistém bodu v minulosti biologické rodičovství reálnou volbu – nikoliv proto, že by po vlastních dětech, tak jako Beatrice, velmi toužily, ale spíše z toho důvodu, že vnímají biologické rodičovství na hodnotově vyšší úrovni, než jiné formy rodičovství. Jak ukazují autorky Hašková a Zamykalová (2006), v hierarchii rodičovství je biologické rodičovství obvykle vnímáno jako nejhodnotnější a zároveň „nejnormálnější“ způsob rodičovství. Adoptivní rodičovství, kdy dítě nemá přímou biologickou vazbu ani na jednoho z rodičů, je v této hierarchii naopak většinou řazeno až na poslední místo.

Environmentální antinatalistky zdůrazňují hodnotu biologických dětí jak na emotivní, tak na racionální úrovni. Tyto informátorky zmiňují na jedné straně praktické důvody pro rodičovství (jež se ne vždy musí pojít pouze s rodičovstvím biologickým) jako je zaopatření ve stáří či otázka dědictví; na druhé straně kladou mnohé z nich důraz na předávání vlastních genů budoucím generacím; mají partnera, který po dětech touží; či vnímají, podobně jako Anna, biologické dítě jako obohacující element, bez něhož by byl život méně smysluplný:

„Protože ono se říká, že je to prostě nejkrásnější být těhotná a mít to miminko a pak ho miluješ nejvíc na světě. Což je teda pravda, já tomu věřím. Mně přijde, že ten život by pak byl smutnější, bez dětí.“

(Anna, 26 let)

Právě proto, že biologické rodičovství představuje pro environmentální antinatalistky, stejně jako pro jejich okolí, velkou hodnotu, rozhodnutí pro dobrovolnou bezdětnost z důvodu klimatické krize je pro ně často náročnější a méně jednoznačné, než pro informátorky z řad kinovátorek:

„Takže já jsem k tomu inklinovala odjakživa, ale bylo těžký si to přiznat. A pak bylo mnohem těžší přiznat to tomu partnerovi. Tam to bylo fakt, jako jestli to máš tomu partnerovi říct, když ještě nejsi ve věku nebo v situaci, kdy se rozhoduješ.“

(Renata, 26 let)

Většina z environmentálních antinatalistek považuje za alternativu k biologickému rodičovství v budoucnu adoptivní rodičovství, k němuž by přikročily v případě, že by je přemohl „mateřský pud“. Informátorka Beatrice se svým partnerem momentálně proces

adopce podstupuje. Ačkoliv tyto informátorky zdůrazňovaly morální aspekty adoptivního rodičovství, z některých výpovědí bylo patrné, že pokud by se mohly rozhodnout jiným způsobem³⁴, daly by přednost vlastním, biologickým dětem. Pro Annu, která během našeho rozhovoru velmi akcentovala etický a altruistický rozměr adopce, reprezentují vlastní geny záruku jistoty, zatímco adoptivní rodičovství se pojí s velkou mírou nejistoty, co se týče potenciálního zdravotního a psychického stavu dítěte:

„V tomhle se v sobě tak trošku ještě peru. Jako je to asi do určitý míry důležitý, když o tom dítěti víš, že je tvoje a víš, co může zdědit za choroby. Já nevím, jak to je u těch adoptovaných dětí, jestli znáš jejich anamnézu a anamnézu jejich rodiny a jestli třeba můžeš vědět, že mají riziko něčeho. Nebo že víš, že když ty máš nějakou povahu, tak že to dítě nebude úplně opačný. I když to se asi taky může stát.“

(Anna, 26 let)

Důraz na určující roli biologie se ve výpovědích těchto informátorek promítá i do možné budoucí proměny rozhodnutí pro dobrovolnou bezdětnost. Environmentální antinatalistky zmiňovaly roli „hormonů“, „mateřského pudu“ a „tikajících hodin“ jako faktorů, které by mohly definitivnost jejich rozhodnutí pro bezdětnost ovlivnit v případě, že by se environmentální situace na světě začala zlepšovat:

„Ale možná bych uznala roli těch hormonů a toho, že přece jenom egoisticky chceš, aby tady někdo po tobě zůstal, nebo aby spíš aby se měl o tebe kdo postarat. A možná by mně to jako fakt vzalo, ty hormony. Takový to, když ženský najednou tikaj hodiny. Ale v tuhle chvíli, za týhle situace, i když mně bude tikat všechno možný, tak tohle je pro mě důležitější, ten enviro důvod.“

(Renata, 26 let)

Jak podotýkají autorky Hašková a Zamykalová (2006), pro dobrovolně bezdětné kolem 30. roku věku³⁵ je snaha dopředu nic definitivně neuzavírat typická a vychází jak z vnitřních pohnutek, tak z tlaku, jež na dobrovolně bezdětné kolem této věkové hranice vyvíjí okolí.

³⁴ Ačkoliv objektivně vzato se tyto informátorky *mohou* pro biologické děti rozhodnout v tom smyslu, že bezdětnost je pro ně dobrovolnou volbou, ani pro jednu z nich biologické rodičovství nepřichází v současné době úvahu. Ať už je jejich hlavním důvodem pro bezdětnost klimatická krize nebo další aspekty spojené s obavami či specifickými zkušenostmi, které jim v rozhodnutí pro biologické rodičovství zabraňují.

³⁵ Informátorky a informátor, které řadím do kategorie environmentálních antinatalistů, nebyli starší 35 let.

7.2.2 Bezdětnost jako způsob individuální adaptace na klimatickou krizi

Environmentální antinatalisté vnímají klimatickou krizi jako komplexní problém a podobně jako Michael Maniates (2002) kritizují narativ, jež se pojí ve vztahu k řešení klimatické krize s individualizovanou odpovědností. Jak ve svém výzkumu zmiňují Schneider-Mayerson a Leong (2020: 7), nahlížení na environmentální problémy optikou individuálních voleb je informatory, zohledňujícími ve svých reprodukčních volbách klimatickou krizi, často označováno za problematické a neefektivní rámování tohoto kolektivního problému.

Většina environmentálních antinatalistů je také přesvědčena o tom, že odpovědnost za současný stav světa by měli přijmout aktéři, kteří mají na zhoršování stavu životního prostředí souvisejícího s množstvím vypouštěných emisí CO₂ největší vliv:

„Politici by měli prostě přijmout to, že musí zatlačit na ty korporace. A je úplně jedno, jestli to je Google nebo nějaký továrny v Číně. Všechny ty korporáty produkují CO₂, ať už dělají cokoli. No a takový to, že každé musí začít od sebe, a že to záleží na každém jednotlivci, tak to je podle mně nesmysl. To bychom se utřídili k smrti. Nikdy neuděláme ani miliontinu toho, co vyprodukuje továrna v Číně. Já mám pocit, že tenhle argument používají hlavně politici, anebo aj ty korporace. Oni vlastně kladou tu zodpovědnost na toho jejich klienta, uživatele nebo zákazníka. (...) Ale to samozřejmě neznamená, že by lidi měli rezignovat na svoji osobní zodpovědnost nebo na ty svoje volby. Ale ta zodpovědnost leží úplně někde jinde.“

(Amálka, 30 let)

Jasmine dále udává jako součást systémového problému prostorovou a sociální vzdálenost mezi spotřebiteli a výrobcí (Conca, 2002), jež vede kromě jiného k prodlužování řetězce mezi producenty a zpracovateli odpadů, a tedy i ke stále se zvyšující produkci odpadů:

“So there are huge sections over a lot of our environmental issues that come back to a very centralized, highly corporate. There are huge corporations behind the mysteries of some of our environmental issues. And that's by design. So how would someone change their behavior around a brand waste when they're so disconnected from the system and they don't understand it? Most people have no idea. Even people who work in waste don't understand how the system works.”

(Jasmine, 35 let)

Renata nahlíží na budoucnost podobně jako Jem Bendell (2018: 22), když tvrdí, že konání jednotlivců nebude nikdy dostatečné na radikální transformaci, k níž může dojít pouze zhroutením současného systému a naprostým přeskupením lidmi vyznávaných hodnot:

„Teď už jsme daleko za možností si říct: ‚Hele tak pojd‘me používat všichni elektrokola místo MHD anebo kola místo MHD a elektroauta, nebo pojd‘me se úplně vykašlat na plasty nebo na odpady.‘ Už to není ta cesta, protože jednak už je pozdě, ale hlavně je pozdě v našich myslích.“

(Renata, 26 let)

Ačkoliv na jedné straně se environmentální antinatalistky shodují s Hanou Librovou (2010), že nelze podceňovat etickou a symbolickou funkci pojící se s přijetím individuální odpovědnosti, uvědomění si relativní bezvýznamnosti skutečných dopadů individuálních činů vede u těchto informátorek k pocitům frustrace, méněcennosti, až rezignace, o níž hovoří Hulme (2006), když varuje před upadnutím do apatie současnosti:

„No je to jako těžký se motivovat k něčemu, když víš, že to vlastně nemá žádné dopad. A jsme u toho zase – jak to změnit, tu společnost? To podle mně už nejde.“

(Renata, 26 let)

„Děsí mně, že jako jedinec s tím nic moc nezmůžu. Že to všechno je v rukou lidí, co jsou fakt někde nahoře. Někdy si přijdu jako pokrytec, že mi přijde, že nic nedělám pro to, aby se to změnilo. Ale já ani nevím co.“

(Anna, 26 let)

Tyto informátorky ve svých výpovědích často opakovaně poukazují na nutnost systémové změny či proměny „shora“, již vnímají jako jediný způsob, jak lze zvrátit klimatickou krizi, nicméně samy skutečnou naději na takovou proměnu nevidí. Kromě dílčích aktivit jako je účast na klimatických kempech či přispívání na chod environmentální organizace, se environmentální antinatalistky také přímo neangažují v činnostech, které by přesahovaly rovinu jednotlivce.

Pocity bezmoci vyplývající z absence naděje na potenciální změnu, k níž by mohlo dojít působením jednotlivých individuí nebo skrze proměnu systému, nakonec u těchto informátorek ústí v individuální adaptaci na svět v klimatické krizi prostřednictvím dobrovolné bezdětnosti. Pro environmentální antinatalisty představuje dobrovolná bezdětnost způsob, pomocí něhož se lze s negativními pocity ohledně stavu světa na osobní úrovni vyrovnat.

Ve světě plném nejistoty a strachu z budoucnosti chtějí mít nad svým životem environmentální antinatalisté alespoň částečnou kontrolu a mít dítě je pro ně odpovědnost, která svou naléhavostí do této složité doby nezapadá (Bauman, 2013: 53). Dobrovolná bezdětnost u environmentálních antinatalistů proto není motivována primárně snahou snižovat svou uhlíkovou stopu, jako tomu bylo v případě některých kinovátorek, nýbrž silně pociťovanou individuální odpovědností vůči potenciálním budoucím generacím, které si nezaslouží nevyhnutelné realitě klimatické krize čelit:

„Já bych to tomu dítěti nechtěla udělat. Přivést ho na svět, když ten svět je v tomhle stavu a nevím, v jakým bude za sto let. A už já trpím, i když jenom psychicky, tím, jak se ten svět žene někam do záhuby, a nedovedu si představit, jak to bude za několik generací. A tak to nechci těm dušičkám udělat, aby musely trpět.“

(Anna, 26 let)

“I didn't want to bring another human being into this world, into this rotten world. That human I would bring into this world would be my child and you can't say that you love someone and at the same time do this to him or her.”

(Kevin, 35 let)

Nabízí se zde srovnání s konceptem *hluboké adaptace* Jema Bendella (2018), který tímto termínem označuje nezbytnost adaptace na budoucí sociální kolaps. Bendell zde hovoří o opouštění, zachování a obnovování hodnot také na celospolečenské úrovni, zatímco environmentální antinatalisté v tomto ohledu zůstávají v rovině jednotlivce. Pro některé z environmentálních antinatalistek je vize budoucího kolapsu natolik reálná, že se na něj aktivně připravují i jinými způsoby, než prostřednictvím dobrovolné bezdětnosti. Například Beatrice s partnerem momentálně buduje soběstačný dům založený na principech permakultury, zachytávání dešťové vody a využívání solární energie a je přesvědčena o pozitivním dopadu takového způsobu života: *“I think we will adapt to a new way of living and try to reduce harm as much as possible.”* (Beatrice, 26 let).

V představě environmentálního a sociálního kolapsu v budoucnu je pro environmentální antinatalisty skryta jistá naděje na pozitivní změnu spočívající ve snění o „novém světě“, který však předpokládá opuštění světa a způsobu života tak, jak jej známe. Neboť, jak zmiňuje Donna J. Haraway (2016), proces hledání a nalézání nových možností adaptace na klimatickou krizi se neobejde bez prožití pocitů smutku za ztráty druhů, míst a ekosystémů, které tento kolaps přetrvat nedokážou:

„Ona je to vlastně hrozná úleva si říct: ‚ono se to vyřeší samo‘. Sice asi hnusně a drasticky, ale vyřeší se to samo. Takhle z toho sociálního hlediska to je asi úleva, ale pak čteš ty články, jak tamhle něco vyschlo, tamhle uhořelo já nevím kolik tisíců hektarů stromů a tady zase vyhynulo 500 druhů živočichů. A říkáš si: ‚tak možná už by to mohlo přijít co nejdřív‘, protože tohle je hrozný a furt hrozně smutný. Že to ničíme, a že se třeba moje imaginární děti nepodívají do Tater a nebudou tam brečet půl hodiny nad tím, jaký je to krásný.“

(Renata, 26 let)

8 Neenvironmentální aspekty dobrovolné bezdětnosti

V této kapitole se zaměřím na neenvironmentální faktory, jež se s dobrovolnou bezdětností v případě mých informátorek a informátorů pojí. Budu se soustředit na další důvody, pro něž se mí informátoři rozhodli být dobrovolně bezdětní, a které hrály v některých případech z hlediska časové posloupnosti v rámci rozhodování pro bezdětnost minimálně stejně velkou či významnější roli, než důvody pojící se s klimatickou krizí. Také zde ukážu, že environmentální a neenvironmentální stránku důvodů pro bezdětnost od sebe nelze zcela oddělovat, neboť se navzájem doplňují, upevňují a společně utvářejí komplexní fenomén, jímž dobrovolná bezdětnost je. V poslední kapitole se zaměřím na genderové rozdíly v percepci bezdětnosti a na vnímání stigmatizace bezdětnosti z pozic mých informátorek a informátorů.

8.1 Komplexita vrstev dobrovolné bezdětnosti a jejich odkrývání

Tematické rozdělení na environmentální a neenvironmentální aspekty dobrovolné bezdětnosti jsem zvolila pro účely lepší přehlednosti práce, nicméně jsem si vědoma toho, že je do jisté míry zjednodušující. Rozhodování o dobrovolné bezdětnosti je velmi složitým fenoménem, do něhož vstupuje celá řada faktorů, které jsou informátory a informátorkami více či méně akcentované a reflektované. Schneider-Mayerson a Leong (2020: 11) zmiňují, že klimatická krize je málokdy udávána jako jediný faktor ovlivňující prokreační volby informátorů. Jako další determinanty zmiňovali informátoři v jejich studii například psychické zdraví, absenci touhy po dětech či obecně znepokojující stav světa související s rostoucí globální nespravedlností (Ibid). Podobně některé z mých informátorek buď již na začátku či postupně v průběhu našeho rozhovoru zdůrazňovaly, že je k bezdětnosti vedou i další důvody.

U mých informátorů je klimatická krize často vlivem, který se k ostatním důvodům pro bezdětnost přidává dodatečně v průběhu času, společně s rostoucím povědomím o environmentálním stavu světa. To však neznamená, že by důvody spojené s klimatickou krizí měly být považovány za druhořadé. Ba naopak – všichni z mých informátorek a informátorů akcentují environmentální faktory a opakovaně poukazují na klíčovou roli, již hrají v jejich rozhodování o bezdětnosti. Nicméně pouze jedna informátorka v mém výzkumu udávala klimatickou krizi jako jediný důvod pro bezdětnost.

Mnohost důvodů a motivací pro bezdětnost vychází jak z komplexity problému klimatické krize, tak z komplexních osobností informátorů, jež jsou dány specifickými zkušenostmi, rodinným prostředím, povahou a dalšími aspekty souvisejícími s jejich

situovaností. A často sami informátoři přiznávají, že si nejsou jisti, které z důvodů mají na jejich rozhodnutí větší vliv.

Jakým způsobem tedy začali jednotliví informátoři začleňovat do svého promýšlení dobrovolné bezdětnosti environmentální faktory a klimatickou krizi? Zájem o životní prostředí a určitá míra povědomí o environmentálních problémech jsou společné všem informátorům, s nimiž jsem hovořila. U některých z nich se zaujetí o environmentální stav světa projevuje a je posilováno skrze vysokoškolské studium tohoto tématu. U dalších se jedná o aktivistické činnosti jako je tvorba youtube videí s environmentální tematikou, účast na klimatických kempech, utváření webu o veganském životním stylu nebo individuální snaha žít co nejskromněji a co nejbližší přírodě.

Informátoři se nicméně liší v míře, v níž pro ně environmentální uvědomění představovalo rozhodující a definitivní motivaci pro bezdětnost. Některé informátorky popisují konkrétní okamžik v minulosti, v němž si uvědomily, s jakou rychlostí dochází k destrukci životního prostředí. Tento klíčový vhled do environmentální problematiky má mnohdy podobu mediálních článků či vzdělávacích institucí, jež zprostředkovávají expertní vědění ohledně stavu životního prostředí. Vybrané informátorky proto v této souvislosti hovoří o bodu zvratu, jež je možné vytrasovat v jejich osobní biografii, a za nímž pro ně představa reprodukce jakožto reálná volba přestala existovat:

“Once I became able to see the suffering that humans were inflicting on each other and on the world, I just didn't want to contribute to that. So then, it (mateřství, pozn. autorky) was never a choice. I just knew from then.”

(Hannah, 53 let)

Pro další informátory bylo uvědomování souvislostí mezi závažností environmentálních problémů a specifickou osobní reproduktivní volbou postupnějším procesem, úzce souvisejícím s utvářením či s celkovou proměnou životního stylu:

“Around seven years ago I turned vegetarian. And later on I became vegan. And of course veganism is very much linked to to the environmental side of things. And I think that not having children is something that came up during conversations that I would have with friends, and sometimes members of the family.”

George (29 let)

Na dotaz, jaké ze svých motivací pro bezdětnost považují za nejpodstatnější, často mnohé informátorky nedokázaly jednoznačně odpovědět, neboť bylo pro ně samotné komplikované přiřadit jednotlivým důvodům váhu. Dle Overall (2012 in Schneider-

Mayerson, Leong, 2020: 14) není tato skutečnost příliš překvapivá, neboť motivace dobrovolně bezdětných jsou mnohdy částečně neuvědomované. Obtížnost škálování důvodů pro bezdětnost a jejich rozřazení do jasně vymezených kategorií přirovnává Jasmine k osobní zkušenosti se dříve pociťovanou potřebou přináležet ke konkrétnímu environmentálnímu hnutí:

"I'm trying to challenge my motivation in general, I'm really trying to unpack it and to pull away the layers of why I feel the way I do. I always thought that as an environmentalist there's always these camps of traditional environmentalist values and some more radical ideas. And I always thought: 'Well, you pick a camp and you sort of keep your foot in that camp.' But now that I'm getting older, I'm starting to understand it's a process, it's a journey and it changes. And that's okay."

(Jasmine, 35 let)

8.2 Další důvody pro dobrovolnou bezdětnost

Jedním z opakujících se motivů v momentě, kdy se mé informátorky začaly svěřovat s neenvironmentálními rovinami svého rozhodnutí, byla absence mateřské touhy po dítěti, často doprovázena averzí k malým dětem. Agrillo a Nellini (2008) poukazují na to, že právě tyto dva důvody jsou dobrovolně bezdětnými zmiňovány nejčastěji. Park (2005: 397) na základě výsledků svého výzkumu dodává, že ženy vyjadřují absenci jakéhokoliv zájmu o děti explicitněji než muži, neboť často pociťují větší potřebu nabourat společenským diskurzem ustavenou představu mateřského pudu jakožto neoddelitelné součásti každé ženy.

I mé informátorky, jež staví environmentální aspekty ve své hierarchii důvodů pro bezdětnost zcela jasně na první místo, vzápětí dodávaly, že jejich rozhodnutí je umocňováno negativními niternými pocity ohledně mateřské role:

"I think my reasons are many, but I would say mostly for environmental reasons. And partly because of personal reasons. I just don't feel like I have an interest or desire."

(Jasmine, 35 let)

"I don't really like children (laugh). I'm a psychiatric nurse and I work with teenagers, so I like young people. But babies? I never felt that drive, that want to hold them. I was never thinking: 'Oh, how cute they are'. It just didn't happen for me. It just wasn't something I ever wanted. And I'm very happy that I didn't have them. I've traveled the world. I've been to 70 countries. I couldn't have done that."

(Leone, 58 let)

Leone nelituje svého rozhodnutí pro bezdětnost, protože si díky němu byla schopna zachovat velkou míru osobní autonomie, jež jí umožnila procestovat svět. Větší seberealizace plynoucí ze svobody od odpovědnosti, již absence dětí umožňuje, je dle obsáhlé studie Houseknecht (1987) dalším z běžných motivů pro dobrovolnou bezdětnost. I v případě informátorek, které pozitivní vztah k dětem chovají, je patrný strach ze ztráty individuální svobody, o niž nás odpovědnost za dalšího člověka minimálně na určitou dobu připraví: „*Nejvíc by se mi líbilo, kdyby třeba moje ségra měla děti a půjčovala by mi je. Na půl úvazku nebo tak nějak (smích).*“ (Anna, 26 let). „*Prostě je mám ráda, ale zase je potom ráda vrátím těm rodičům.*“ (Amálka, 30 let). Ztráta osobní svobody se v případě rodičovství totiž týká zejména žen, které se ocitají v divergentních podmínkách, kdy musejí volit mezi svou seberealizací a uplatněním na trhu a mateřstvím (Beck, 2011).

Kromě absence vztahu k dětem a strachu ze ztráty individuální svobody akcentují mé informatorky také aspekty pojící se s tělesností – zejména trauma spojené s těhotenstvím a s porodem. U mých informatorek vyplývá strach z porodu, nechť k těhotenství či k předávání vlastních genů mnohdy z traumatických zážitků, jimž musely čelit v minulosti. Amálka byla znásilněna, a proto se rozhodla podstoupit sterilizaci. Renata byla na prvním stupni základní školy nucena sledovat dokument s explicitně vyobrazeným porodem a až poté, co při sledování filmu omdlela, jí učitelka dovolila třídu opustit. Margaret zemřela před 14 lety matka a od té doby trpí depresemi a psychickými problémy, které nechce předávat prostřednictvím svých genů dalším generacím.

Explicitní obavy z tělesných a psychických proměn, kterými ženského tělo během porodu a po něm prochází, vyjádřila Anna, u níž hraje strach ze zdravotních komplikací spojených s porodem v rozhodnutí pro bezdětnost velmi důležitou roli:

„Když bych byla těhotná a něco se zkomplikovalo a měla bych třeba úplně šílený těhotenství, protože by mně něco strašně bolelo, nebo bych měla nějaký zdravotní problémy, tak jako v tu chvíli si budu říkat, že mně to je jedno, protože já udělám všechno pro to dítě, přece. Protože ho miluju nade všechno. Takže tohle se může stát, že se ti prostě něco stane. Nebo třeba při porodu budou nějaký komplikace a ty z toho budeš mít následky, nebo poporodní deprese. A mně přijde, že těch věcí je strašně moc, a že ti to může strašně moc ovlivnit tvůj život a tvoje tělo.“

(Anna, 26 let)

8.3 Dobrovolně bezdětní ve vztahu ke svému okolí

Dle studie Park (2005: 376) jsou v porovnání s rodiči a s nedobrovolně bezdětnými dobrovolně bezdětní vnímáni jako méně sociálně zdatní, méně přizpůsobiví, méně vyspělí,

materialističtější, individualističtější a sobečtější. Deklarovat rozhodnutí pro dobrovolnou bezdětnost veřejně – ať už v rámci rodinného kruhu či před širší společností – proto není pro dobrovolně bezdětné snadným úkolem, neboť se jim jen málokdy dostává pochopení. Namísto toho vyjadřuje okolí mých informátorek a informátorů často údiv, nepochopení a zlehčování – zpravidla rodinní příslušníci a nejbližší přátelé nepřikládají rozhodnutí pro bezdětnost u informátorek ve věku kolem 30 let příliš velkou váhu a obvyklé jsou fráze typu: *“you will change your mind”* (Jasmine, 35 let), *„počkej, někoho potkáš a všechno se to změní“* (Anna, 26 let), *„to je prostě nejlepší, dokud to nemáš, tak to nepoznáš (o dětech, pozn. autorky)“* (Renata, 26 let). Výjimkou není ani přímý nátlak vyvíjený na bezdětné ze strany rodiny:

“So it's pretty a hot topic. When I visit my family, this question always is: 'When are you going to have a child?' (...) sometimes it becomes hard to have this conversation because they see me almost as an alien.”

(George, 29 let)

Vzhledem k míře stigmatizace, již musejí dobrovolně bezdětné čelit, není divu, že se mé informátorky s rozhodnutím pro bezdětnost svému okolí příliš nesvěřují. Jasmine dokázala přijmout volbu pro bezdětnost a opustit internalizovaný stigmatizující pohled na sebe sama až po intenzivních návštěvách psychoterapie:

“Because there has been a period of time when I really had to work with a therapist to remember that I believe this and there's nothing wrong with that. I needed help trying to understand that there's a stigma and that how I feel is just as valid.”

(Jasmine, 35 let)

Bezdětní jsou svým okolím často označováni za sobecká individua. Vůči tomuto názoru zaujímají mé informátorky a informátoři dva základní postoje, které jsou podle studie Hany Víznerové (2006: 82) u dobrovolně bezdětných nejběžnější. Jedna skupina informátorů, jak jsem již naznačila v části o environmentálních aspektech bezdětnosti, považuje své rozhodnutí pro bezdětnost za přímý opak sobeckosti – tedy za altruistický a morální akt vůči všem opuštěným dětem a vůči planetě. Leone mi vypráví příběh o tom, jak ji kamarádka označila za sobce a sama vztahuje sobectví spíše k rodičům, než k nerodičům:

“It's actually more selfish to have children, in my opinion, than it is to not have them. I spent my whole life working in community service. So I'm obviously not a selfish person. That was not why I didn't have children. And many people have children for very selfish reasons. They want to carry on

their legacy, or their genetics, or have someone to look after them when they're old."

(Leone, 58 let)

Ve druhém pojetí sobectví se ve výpovědích samotných informátorů projevují internalizace norem bezdětnosti, o nichž hovoří autorky Hašková a Zamykalová (2006). Když samy informátorky označují své rozhodnutí za „sobecké“ a svou absenci mateřských pocitů za „neobvyklou“, ve výsledku tím normativitu diskurzů rodičovství a abnormalitu bezdětnosti ještě více posilují. Renata považuje své rozhodnutí za sobecké vůči partnerovi, který by si děti přál, ale také vůči nenarozenému dítěti, které je ochuzeno o možnost rozhodnout se, zda na tento svět přijde nebo nikoliv:

„Jednak je to dost sobecký vůči tomu partnerovi. Že prostě on se k tomu musí nějak postavit, nějak se s tím smířit, nebo se se mnou rozejít. Ale když nechce, tak je postavenej před hotovou věc. (...) To dítě vlastně nebude žít, protože já si myslím, že tady na světě je nějaký problém, ve kterým ho nechci vychovávat. Že mu vlastně odpírám tu existenci, protože si myslím, že tenhle svět pro něj není dobřej. Ale ono se nemůže logicky rozhodnout samo (...). Třeba by to bylo dítě, který by na tomhle světě bylo úplně šťastný.“

(Renata, 26 let)

Rodičovství není z pohledu okolí mých informátorek a informátorů vnímáno jako svobodná volba a předmět rozhodování, nýbrž jako předem stanovená cesta, jíž se každý dříve či později vydá. Silně genderované normy rodičovství přitom dopadají především na ženy, neboť primárně od nich se očekává, že z péče o „rodinné hodnoty“ učiní středobod svého života (Park, 2005: 397), „více je jim vnucována role matky a mateřství je považováno za hlavní poslání v životě ženy či za nejdůležitější část identity ženy“ (Víznerová, 2006: 88). Tudíž ženy, které si dovolí se této normě vzepřít, jsou podrobny mnohem větší stigmatizaci než muži.

Pro mé informátorky je téma odlišného pojetí bezdětnosti u mužů a žen důležité a kritizují společenským diskurzem akcentovanou genderovanou percepci rodičovství. Samy totiž cítí, že se nacházejí ve velmi zranitelné pozici, kdy mohou být za své rozhodnutí společností kdykoliv odsouzeny:

“And I think very few men get asked: ‘Do you have children? Why don't you have children?’ It's not something that a man has ever been troubled with.”

(Hannah, 53 let)

Ve svých výpovědích kladou důraz na posilování práv žen – Leone vyzdvihuje důležitost vzdělání a posilování reprodukčních svobod žen v nejméně industrializovaných zemích; Jasmine kritizuje divergentní podmínky žen v moderní společnosti, o nichž hovoří Ulrich Beck (2011: 184), a v rámci kterých se ženy rozhodnutím pro mateřství simultánně vzdávají svého kariérního růstu. Ve způsobu současného nastavení společenského systému je mateřství pro ženy, které chtějí zároveň realizovat svůj potenciál, vnímáno z pozic mých informátorek jako silně nevýhodné. Pro Jasmine představuje mateřství jistou formu oběti, kterou musí žena dítěti, svému muži a společnosti postoupit a nevole se tomuto předem danému scénáři podřídit je dalším z důvodů, které ji utvrzují v rozhodnutí pro bezdětnost:

"I'm seeing women who are university educated, have started their careers, they're kicking ass, and then they have children, and they just pull themselves out of the workforce because their husbands jobs somehow get priority. And they end up staying home with the children. And I've seen more than a few of my friends do this and it infuriates me."

(Jasmine, 35 let)

Normativita rodičovství je v okolí mých informátorek kolem 30. roku věku upevňována tím více, čím více jejich přátel postupně zakládá rodinu. Ač se na jedné straně snaží prokreační volby svých přátel nesoudit, v rozhovorech tyto informátorky často zmiňují, že z dítěte se stala komunikační bariéra jejich přátelství, vyplývající z náhlé absence společných témat k rozhovoru: „A my když se vidíme, tak se jedeme podívat na Mařenku. A přitom já jsem si vybrala za kamarádku tu dospělou holku a ne její dítě.“ (Renata, 26 let).

Jelikož je komunikace mezi světem dětných a bezdětných z hlediska bezdětných velmi problematická, aby o svá přátelství nepřišly, uchylují se ve vybraných situacích mé informátorky ke zdvořilosti a předstírají zájem o novorozené děti svých přátel. Protože mé informátorky automaticky předpokládají, že budou ostatními za svou volbu pro bezdětnost souzeny, je pro ně schůdnější náklonnost k dětem předstírat, než nahlas přiznat, že ji nesdílí:

"And I think that I learned to put on a mask around my friends who all have children. So I just know how to play the part and look engaged, but I know that behind that I'm not. I don't feel it."

(Jasmine, 35 let)

"And because I'm 53, for a long time, I didn't know many people who chose not to have children for reasons of ecology, and ethical reasons, rather than just not liking children. (...) So I think it is really important to have good

friends that are similar in politics, so that you can just totally be yourself and not have to be very polite all the time.”

(Hannah, 53 let)

Kvůli nepochopení či přímo odmítnutí dobrovolně bezdětných jejich okolím, se cítí mé informátorky ve svých postojích mnohdy osamocené, neboť jim chybí možnost své obavy a názory sdílet. Jasmine a Hannah se právě z těchto důvodů připojily k někdejší facebookové skupině hnutí Birthstrike, jež dobrovolně bezdětné z environmentálních důvodů sdružovala. V případě obou informátorek upevnilo jejich členství ve skupině pocity sounáležitosti, neboť díky Birthstrike poznaly jednotlivce, kteří pociťují environmentální žal v souvislosti s dobrovolnou bezdětností podobným způsobem.

Závěr

Klimatická krize je největší globální hrozbou současnosti a není pochyb o tom, že její projevy výrazným způsobem proměňují a do budoucna radikálně promění životy většiny lidských i ne-lidských druhů na planetě (IPCC, 2014). Tato práce se zabývá dobrovolnou bezdětností jakožto specifickou individuální reakcí na klimatickou krizi, již někteří lidé ve snaze vyrovnat se s realitou klimatické krize volí. Zaměřila jsem se zde na to, jakým způsobem vybrané informátorky a informátoři internalizují klimatickou krizi do své specifické reprodukční volby a jaké důvody pro dobrovolnou bezdětnost akcentují.

Limity předloženého výzkumu vycházejí především z omezení týkajících se časových a ekonomických prostředků pro tvorbu diplomové práce. Práce má kvalitativní charakter a výsledky výzkumu si nekladou nároky na zobecnování na populaci či nějakou její část – tuto generalizaci neumožňuje jak nízký počet informátorů, s nimiž jsem prováděla rozhovory, tak relativní heterogenita výzkumného vzorku, co se týče zejména věkových, národnostních a genderových charakteristik.

Téměř u všech mých informátorů hraje klimatická krize v rozhodování pro bezdětnost klíčovou, byť ne jedinou, roli. Informátoři se mezi sebou však liší ve způsobech, jimiž na pozici svého rozhodnutí pro bezdětnost ve světě zmítaném klimatickou krizí nahlízejí, a v tom, jakou funkci svému rozhodnutí přisuzují. Na základě individuálních podobností a odlišností v percepci klimatické krize, jejích příčin a řešení v souvislosti s dobrovolnou bezdětností, jsem rozdělila informátory a informátorky do dvou schematických kategorií – *kinovátorů* a *environmentálních antinatalistů*.

Informátoři z kategorie *kinovátorů* vnímají svou dobrovolnou bezdětnost primárně jako individuální volbu, jež jim umožňuje vytvářet a upevňovat vztahy a aliance mezi všemi druhy na Zemi. Tito informátoři kladou, podobně jako Donna J. Haraway (2016), důraz na komplexitu všeho živého a jejich pojetí příbuzenství ("kin") se neomezuje na genealogické vazby mezi lidmi. Kinovátoři jsou ve svém rozhodnutí pro bezdětnost vedeni etickým principem vůči okolnímu světu a jednoznačně upřednostňují adoptivní rodičovství před biologickým, ačkoliv většina z nich o jakémkoliv druhu rodičovství reálně nepřemýšlí, neboť chtějí svůj čas věnovat vzdělávacím, aktivistickým či jiným, z jejich pohledu smysluplnějším, činnostem. Biografické řešení systémového rozporu klimatické krize (Beck, 2011) prostřednictvím individualizace odpovědnosti (Maniates, 2002) má v pojetí kinovátorů dvojitý význam – dobrovolná bezdětnost je pro tyto informátory primárně způsobem mitigace klimatické krize, ale také prostředkem k zachování vnitřní individuální

integrity související s pro-environmentálním životním stylem těchto informátorů, již by rozhodnutím pro biologické rodičovství rozporovali.

Příčinu klimatické krize spatřují kinovátoři v epoše antropocénu, když kritizují imanentně destruktivní povahu člověka a současně jeho odpojení od přírodních procesů. Přestože tito informátoři vyznávají hodnoty antispeciesismu, člověk má v jejich pojetí v uspořádání světa zvláštní místo, jehož zneužívá ve svůj prospěch. Někteří z nich by dokonce dali přednost existenci jiných druhů živočichů před druhem lidským, neboť budoucnost antropocénu v očích kinovátorů nepředstavuje naději, nýbrž apokalypsu. Mnozí z kinovátorů považují za hnací sílu klimatické krize přelidnění a ve výpovědích těchto informátorů se objevují 3 odlišné perspektivy nahlížení na problematiku přelidnění – malthusiánská, podle níž je velké množství lidí na světě nejvýznamnější hnací silou environmentálních problémů (Malthus, 1998); dále kritizují přelidnění jako problém v kontextu nadměrné spotřeby vysoce industrializovaných zemí (Hickey et al., 2016) a někteří zastávají etický pohled na přelidnění, jež si klade za cíl akcentovat strukturální nerovnosti napříč i uvnitř jednotlivých zemí (Haraway, 2016).

Kinovátoři pocítují hluboký environmentální žal za současné a budoucí environmentální ztráty, jež vychází z jejich soucitu s přírodním světem (Kevorkian, 2004; Librová a žáci, 2016). Ač v kinovátorech působí představa budoucího stavu světa hluboký smutek a frustraci, nerezignují na realizaci individuálních činů v současnosti, v nichž nacházejí smysl i své poslání. Apokalyptické rámování klimatické krize je tak v případě kinovátorů katalyzátorem jejich individuálních proaktivních a kreativních činů v současnosti (viz např. Moo, 2015).

Environmentální antinatalisté spatřují při pohledu do budoucnosti konkrétní obrazy kolapsu, kterému nechtějí vystavit své potenciální děti a dobrovolná bezdětnost je pro tyto informátory primárně způsobem adaptace na současnou i budoucí klimatickou krizi. Environmentální antinatalisté považují za nezbytné přeskupit v nevyhnutelném procesu postupné adaptace na klimatickou krizi vyznávané hodnoty a přiklonit se k trvale udržitelnějšímu a s ohledem na budoucí generace etičtějšímu způsobu existence ve světě – jíž je v případě těchto informátorů existence bez biologických potomků. Koncept *hluboké adaptace*, o níž hovoří Jem Bendell (2018,) vztahují tito informátoři na individuální úroveň.

Proces transformace hodnot, jež vychází z hledání nových způsobů bytí ve světě s klimatickou krizí, je procesem bolestným, neboť připouští, že aby mohlo být něco nového vytvořeno, je nutno počítat s určitými ztrátami (Haraway, 2016). V rámci dobrovolné bezdětnosti jakožto nezbytné individuální adaptace na environmentální a sociální kolaps se tak u environmentálních antinatalistů mísí environmentální žal s osobním žalem za nenarozené děti. Pro tyto informátory není rozhodnutí pro dobrovolnou bezdětnost často

jednoduché, neboť biologickému rodičovství přisuzují velmi vysokou hodnotu – a to přesto, že ne všichni z environmentálních antinatalistů by za příznivějších environmentálních okolností biologického potomka měli. Někteří z těchto informátorů však uvažují reálně o adopci či ji aktuálně podstupují.

Environmentální antinatalisté považují klimatickou krizi za systémový problém, za nějž nesou skutečnou odpovědnost jen někteří. Tito informátoři proto často přímo kritizují princip individualizované odpovědnosti (Maniates, 2002) a označují jej za neefektivní rámování komplexního problému. Ve vztahu k individuální odpovědnosti jakožto způsobu mitigace klimatické krize pociťují mnozí environmentální antinatalisté hlubokou frustraci a uvědomění si relativní zbytnosti individuálních činů vede u některých těchto informátorů až k rezignaci. Tito informátoři zároveň nevidí do budoucna naději ani na systémovou změnu, a dobrovolná bezdětnost je v případě environmentálních antinatalistů částečným vyústěním pocitů bezmoci, jež při pohledu do budoucnosti pociťují. Individuální odpovědnost pojící se s dobrovolnou bezdětností je pro tyto informátory primárně odpovědností za život jejich potenciálních biologických potomků a budoucích generací obecně.

Kinovátoři i environmentální antinatalisté mají pro dobrovolnou bezdětnost i další, neenvironmentální, důvody, z nichž těmi nejčastěji zmiňovanými jsou: absence vztahu k dětem, strach ze ztráty individuální svobody, nechut k porodu a strach z tělesných a psychických proměn s ním spojených. Jak ukazují mnohé výzkumy dobrovolné bezdětnosti (viz např. Agrillo, Nelini, 2008; Housekencht, 1987), jsou tyto důvody udávané dobrovolně bezdětnými obvyklé.

Autorky Hašková a Zamykalová (2006) poukazují na normativitu rodičovství a s tím spojenou stigmatizaci, jíž ve svém okolí dobrovolně bezdětní čelí. Ani pro informátory a informátorky, s nimiž jsem hovořila, není často jednoduché deklarovat svou reprodukční volbu veřejně. Zejména užší okruh rodiny a přátel mých informátorů od nich očekává, že dříve či později naplní roli rodiče/rodičky a toto očekávání se mění v mírný či větší nátlak v momentě, kdy přátelé mých informátorů začínají mít děti. Komunikace s dětnými přáteli se stává pro mé bezdětné informátory velmi problematickou, a ti se tak často ve snaze nepřijít o svá přátelství uchylují k předstírání zájmu o děti svých přátel či si stigmatizující pohledy na svou bezdětnost přivlastňují.

Genderované normy rodičovství, o nichž hovoří např. Park (2005) navíc způsobují, že nesouměrně větší tlak k naplnění role rodiče je vyvíjen na ženy, které, v případě, že se pro mateřství rozhodnou, se rázem ocitají v divergentních podmínkách se ztíženým přístupem

k realizaci své kariéry (Beck, 2011). Mé informátorky tento tlak pocít'ují, kritizují jej a i proto ve svých výpovědích kladou důraz na globální posilování práv žen.

Diskuze

Většina z mých informátorů nebyla během rozhovoru ve výpovědích jednotná v tom smyslu, že by svou bezdětnost zdůvodňovali výlučně environmentálními faktory. Přijmeme-li předpoklad, že environmentální důvody mohou hrát u některých dobrovolně bezdětných roli zástupných důvodů, lze s vypůjčením pojmosloví Ulricha Becka (2011), dobrovolnou bezdětnost vnímat jako biografické řešení rozporu stigmatizace, jež na bezdětné jedince společnost uvaluje. Pokud jsou totiž v pronatalisticky orientovaných společnostech dobrovolně bezdětní nuceni svá rozhodnutí neustále obhajovat, a jsou pro své volby často označováni za sobce (viz Agrillo, Nelini, 2008; Park, 2005), není překvapivé, že se někteří z nich mohou vědomě přiklonit k altruističtějšímu, společensky a morálně přijatelnějšímu důvodu pro bezdětnost, jímž je klimatická krize. Mills (1940 in Schneider-Mayerson, Leong, 2020: 14) v tomto kontextu zmiňuje tzv. ekoreproduktivní slovník motivů, podle něhož jednotlivci mohou vysvětlovat své reprodukční volby až zpětně a s ohledem na společensky a kulturně přijatelná vysvětlení.

Zůstává však otázkou, do jaké míry je výzkumnice schopna a do jaké míry jí přísluší pokusit se tento možný konflikt potenciálních „zástupných“ a „skutečných“ důvodů pro dobrovolnou bezdětnost rozřešit. Vzhledem k tomu, jak stigmatizujícím tématem zejména pro ženy bezdětnost stále je, a také z důvodů etické odpovědnosti, jež vůči mým informátorům pociťuji, bych se proto ráda vyvarovala dalších a definitivních polemik o tom, zda informátoři deklarují environmentální důvody pro bezdětnost za účelem příznivějšího přijetí jejich rozhodnutí společenským diskurzem nebo nikoliv. Domnívám se totiž, že k takovému závěru nedisponuji dostatečnými důkazy; navíc může toto nahlížení na bezdětné ještě více umocnit stigmatizující nálepkou bezdětnosti, neboť automaticky předpokládá, že informátory deklarované environmentální preference jsou pouze zástupné, a proto jim nepřipisuje velkou důležitost.

Environmentální důvody jakožto prostředek k legitimizaci rozhodnutí pro dobrovolnou bezdětnost před společností nicméně představuje zajímavý námět možného dalšího zkoumání. Domnívám se však, že pro zajištění dostatečné vypovídající hodnoty takového výzkumu, by se tento nemohl omezovat pouze na sociologické šetření, nýbrž by měl interdisciplinárně propojovat i další vědní disciplíny a jejich způsoby získávání a tvorby dat, jako je například psychologie či etnografie.

Napadá mne několik dalších námětů, kterými by mohla být tato diplomová práce a celkově téma dobrovolné bezdětnosti ve vztahu ke klimatické krizi dále rozšířeno a detailněji propracováno.

V první řadě by bylo jistě přínosné realizovat výzkum týkající se vztahu reprodukčních voleb a klimatické krize pouze mezi dobrovolně bezdětnými informátory a informátorkami v České republice, kde společenskovední uchopení tohoto fenoménu doposud zcela chybí. Přitom, jak jsem zjišťovala v průběhu realizace výzkumu, mé prvotní obavy z nedostatečného počtu dobrovolně bezdětných informátorů z důvodu klimatické krize v českém prostředí, nebyly zcela oprávněné. I po ukončení procesu vytváření dat se mi ozvalo několik českých informátorů a informátorek, kteří měli o participaci ve výzkumu zájem. Inspirací pro takovou studii by mohla být kvalitativně-quantitativní metodologie výzkumu Schneider-Mayerson a Leong (2020) uskutečněného v USA. Stejně tak by mohl být kvalitativně-quantitativní výzkum dobrovolně bezdětných z důvodů klimatické krize realizován zvláště mezi ženami a muži a jednotlivé aspekty dobrovolné bezdětnosti v kontextu klimatické krize mezi těmito dvěma gendery následně porovnávány.

Zajímavé by také bylo zaměřit výzkumnou pozornost k informátorkám a informátorům, kteří byli členy a členkami skupiny a hnutí Birthstrike a zkoumat, jakým způsobem se vyrovnávají s transformací hnutí ve skupinu zaměřenou na ryze environmentálně antinatalistická témata žalu nad nenarozenými dětmi. Některé informátorky, s nimiž jsem v rámci výzkumu hovořila, projevovaly nad ukončení činnosti skupiny rozhořčení či údiv, nicméně neměla jsem zde dostatek prostoru na detailnější zkoumání těchto konkrétních postojů.

Stejně tak by mohlo vést další výzkumné sociologické směřování tohoto tématu ke studii dobrovolné bezdětnosti z důvodu klimatické krize se zaměřením na proměnu postojů a chování dobrovolně bezdětných vlivem globální pandemie COVID-19. Pozoruhodné by zde bylo zjistit, jakým způsobem se postoje k bezdětnosti vlivem pandemie u jednotlivců proměnily – a to jak v kvalitativní (proměna subjektivních důvodů), tak v kvantitativní (např. proměna míry porodnosti na úrovni daného státu) rovině. Ačkoliv by bylo komplikované a ne-li nemožné porovnat v kvalitativní studii aktuální stav subjektivních důvodů pro bezdětnost u vybraných informátorů před pandemií, domnívám se, že by se mohla objevit nová „kategorie“ dobrovolně bezdětných, u nichž vedle existence pandemie a s ní spojený všudypřítomný strach ze současnosti k přehodnocení dříve pocítované volby pro rodičovství. Výzkum by zároveň mohl reflektovat proměny reprodukčních voleb u již dětných jednotlivců, kteří před vypuknutím pandemie další potomky plánovali.

Bibliografie

- ADGER, Neil W., LORENZONI, Irene a O'BRIEN, Karen. 2009.** *Adapting to Climate Change: Thresholds, Values, Governance.* . [Online] 2009. [Citace: 12. 1 2021.]
https://www.researchgate.net/publication/275035257_Adapting_to_Climate_Change_Thresholds_Values_Governance
- AGRILLO, Christian a NELINI, Cristian. 2008.** Childfree by Choice: A Review. *Journal of Cultural Geography.* [Online] 2008, Sv. 25, 3, stránky 347 - 363. [Citace: 10. 12. 2020.]
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08873630802476292>
- AKENJI, Lewis. 2014.** Consumer scapegoatism and limits to green consumerism. *Journal of Cleaner Production.* [Online] 2014, 63. [Citace: 26. 1 2021.]
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652613003405?via%3Dihub>
- ANDO, Hikari, COUSINS, Rosanna a YOUNG, Carolyn. 2014.** *Achieving Saturation in Thematic Analysis: Development and Refinement of a Codebook.* 2014. *Comprehensive Psychology.* [Online] [Citace: 8. 12 2020.]
<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.2466/03.CP.3.4#articleCitationDownloadContainer>
- ASHBURN-NARDO, Leslie. 2017.** Parenthood as a Moral Imperative? Moral Outrage and the Stigmatization of Voluntarily Childfree Women and Men. [Online] *Sex Roles.* 2017, Sv. 76, stránky 393 – 401. [Citace: 10. 12 2020.]
<https://link.springer.com/article/10.1007/s11199-016-0606-1>
- BAUMAN, Zygmunt. 2013.** *Tekutá láska: O křehkosti lidských pout.* Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2270-7.
- BAUMAN, Zygmunt. 2005.** *Individualizovaná společnost.* Praha: Mladá fronta, 2005. ISBN 80-204-1195-X.
- BECK, Ulrich. 2011.** *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně.* Praha: Sociologické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7419-047-6.
- BELL, Michael Mayerfeld. 2004.** *An Invitation to Environmental Sociology.* University of Wisconsin: Madison: Pine Forge Press, 2004. ISBN 0-7619-8775-4.
- BENATAR, David. 2013.** *Nebýt či být: o utrpení, které přináší příchod na tento svět.* Praha: Dybbu, 2013. ISBN 978-80-7438-085-3.
- BENDELL, Jem. 2018.** Deep adaptation: a map for navigating climate tragedy. *Occasional Papers Volume 2.* Institute for Leadership and Sustainability (IFLAS) [Online] 2018. [Citace: 21. 1 2021.] <https://mahb.stanford.edu/wp-content/uploads/2018/08/deepadaptation.pdf>

- BLACKSTONE, Amy a STEWART, Mahala Dayer. 2012.** Choosing to be Childfree: Research on the Decision Not to Parent. *Sociology Compass*. 2012, 6, stránky 718-727. [Online] [Citace: 12. 11. 2020.] <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1751-9020.2012.00496.x>
- BLACKSTONE, Amy. 2019.** *Childfree by Choice: The Movement Redefining Family and Creating a New Age of Independence*. New York : Dutton, 2019. ISBN 9781524744090.
- BLUM, Dani. 2020.** How Climate Anxiety Is Shaping Family Planning. *The New York Times*. [Online] 2020. [Citace: 3. 12 2020.] <https://www.nytimes.com/2020/04/15/parenting/climate-change-having-kids.html>
- BOLOGNA, Mauro a AQUINO, Gerardo. 2020.** Deforestation and world population sustainability: a quantitative analysis. *Sci Rep*. [Online] 2020, Sv. 10, 7631. [Citace: 5. 1 2021.] <https://www.nature.com/articles/s41598-020-63657-6>
- BONGAARTS, John a O'NEILL, Brian C. 2018.** Global warming policy: Is population left out in the cold? *Science*. [Online] 17. 8 2018, Sv. Issue 6403, 361. [Citace: 24. 1 2021.] <https://demographic-challenge.com/files/downloads/dba87c53530fb9f6776c29cff5820115/science-361.pdf>
- BOOKCHIN, Murray. 2010.** The Population Myth . *The Anarchist Library*. [Online] 20. 3 2010. [Citace: 24. 1 2021.] <https://theanarchistlibrary.org/library/murray-bookchin-the-population-myth>
- BOSCHMAN, Sanne. 2007.** Choosing Childlessness; decision-making of women about childlessness, the role of values. [Online] 2007. [Citace: 20. 11. 2020.] https://www.researchgate.net/publication/271013951_Choosing_Childlessness_decision-making_of_women_about_childlessness_the_role_of_values
- BOULDING, Kenneth. 2003.** The Economics of the Coming Spaceship Earth. [Online] 2003. [Citace: 23. 1 2021.] http://arachnid.biosci.utexas.edu/courses/THOC/Readings/Boulding_SpaceshipEarth.pdf
- BRYMAN, Alan. 2012.** *Social research methods*. 4. Oxford : Oxford University Press, 2012. ISBN 978-0-19-958805-3.
- BUELL, Frederick. 2010.** A Short History of Environmental Apocalypse. [autor knihy] Stefan SKRIMSHIRE. *Future Ethics: Climate Change and Apocalyptic Imagination* . Chippenham : ISBN 978-1-4411-7655-4, 2010.
- BUIS, Alan. 2019.** The Atmosphere: Getting a Handle on Carbon Dioxide. *NASA. Global Climate Change. Vital Signs of the Planet*. [Online] 9. 10 2019. [Citace: 13. 1 2021.] <https://climate.nasa.gov/news/2915/the-atmosphere-getting-a-handle-on-carbon-dioxide/>

- CAIN, Sian. 2020.** The Guardian. *Why a generation is choosing to be child-free*. [Online] 25. 7. 2020. [Citace: 29. 11. 2020.] <https://www.theguardian.com/books/2020/jul/25/why-a-generation-is-choosing-to-be-child-free>
- CAMPBELL, Maeve. 2019.** Which newspaper has stopped using the phrase 'climate change'? *Euronews*. [Online] 21. 5. 2019. [Citace: 6. 12. 2020.] <https://www.euronews.com/living/2019/05/20/guardian-style-guide-change-climate-change>
- CAMPBELL, Martha. 2007.** Why the silence on population? 2007, Sv. Population and Environment, 28, stránky 237–246. [Online] [Citace: 24. 1. 2021.] <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11111-007-0054-5>
- CARRINGTON, Damian. 2017.** Want to fight climate change? Have fewer children. *The Guardian*. [Online] 2017. [Citace: 6. 12. 2020.] <https://www.theguardian.com/environment/2017/jul/12/want-to-fight-climate-change-have-fewer-children>
- CARROLL, Laura. 2012.** *The Baby Matrix: Why Freeing Our Minds From Outmoded Thinking About Parenthood & Reproduction Will Create a Better World*. US : LiveTrue Books, 2012. ISBN 978-061-561-7329.
- CÍLEK, Václav. 2002.** Antropocén. *Vesmír*. 1. 2 2002, 2. [Online] [Citace: 13. 1. 2021.] <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2002/cislo-2/antropocen.html>
- CLAPP, Jennifer. 2002.** The Distancing of Waste: Overconsumption in a Global. [autor knihy] Thomas PRINCEN, Michael MANIATES a Ken CONCA. *Confronting Consumption*. Massachusetts Institute of Technology : MIT Press, 2002, stránky 155 - 177. ISBN 0-262-16208-3.
- CONCA, Ken. 2002.** Consumption and Environment in a Global Economy. [autor knihy] PRINCEN Thomas, MANIATES Michael a Ken CONCA. *Confronting Consumption*. Massachusetts Institute of Technology : MIT Press, 2002, stránky 133 - 155. ISBN 0-262-16208-3.
- CONLY, Sarah. 2016.** *One child: Do we have a right to more?*. Oxford : Oxford University Press, 2016. ISBN: 978-0-19-020343-6.
- COOLE, Diana. 2013.** Too many bodies? The return and disavowal of the population question. *Environmental Politics*. 2013, 22:2, stránky 195-21. [Online] [Citace: 24. 1. 2021.] <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09644016.2012.730268>
- CRAPS, Stef. 2020.** Ecological Grief. *American Imago*. 2020, Sv. 77, 1. [Online] [Citace: 28. 2. 2021.] <https://muse.jhu.edu/article/753058>

- DAVIS, C. Adam, ARNOCKY, Steven a STROINK, Mirella.** 2019. The Problem of Overpopulation: Proenvironmental Concerns and Behavior Predict Reproductive Attitudes. *Ecopsychology*. 2019. Sv. 11, 2. [Online] [Citace: 3. 5. 2021.] <https://doi.org/10.1089/eco.2018.0068>
- DE MATTEIS, Alessandro.** 2019. Decomposing the anthropogenic causes of climate change. *Environ Dev Sustain*. [Online]. 21, 2019, stránky 165–179. [Citace: 2. 2. 2021.] <https://doi.org/10.1007/s10668-017-0028-4>
- DISMAN, Miroslav.** 2011. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha : Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8.
- DOUGLAS, Mary a WILDAVSKY, Aaron.** 1983. *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*. 1983. ISBN 9780520050631.
- DWYER, James.** 2013. On Flying to Ethics Conferences: Climate Change and Moral Responsiveness. *International Journal of Feminist Approaches to Bioethics*. [Online]. 2013, Sv. 6, 1, stránky 1-18. [Citace: 9. 2. 2021.] https://www.researchgate.net/publication/259734131_On_Flying_to_Ethics_Conferences_Climat_Change_and_Moral_Responsiveness
- ECKHARDT, Ivan.** 2005. Immanuel Wallerstein: World-Systems Analysis: An Introduction. *Perspectives*. [Online]. 2005, 25, stránky 95–98. [Citace: 11. 2. 2021.] https://www.jstor.org/stable/23616037?seq=1#metadata_info_tab_contents
- EHRlich, Paul R.** 1968. *The Population Bomb*. Canada : Ballantine Books, 1968. ISBN 0-345-33834-0. [Online] [Citace: 11. 2. 2021.] <http://pinguet.free.fr/ehrllich68.pdf>
- ERIKSEN, Thomas Hylland.** 2010. *Syndrom velkého vlka*. Brno: Doplněk, 2010. ISBN 978-80-7239-244-5.
- EYSENBACH, Gunther a TILL, James E.** 2005. Ethical issues in qualitative research on internet communities. [Online] 2005. [Citace: 29. 12. 2020.] <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC59687/>
- GARDINER, Stephen M.** 2010. Saved By Disaster? Abrupt Climate Change, Political Inertia and the Possibility of an Intergenerational Arms Race. [autor knihy] Stefan SKRIMSHIRE. *Future Ethics: Climate Change and Apocalyptic Imagination*. Chippenham : Continuum, 2010. ISBN 978-1-4411-7655-4
- GARDNER, Dan.** 2010. *Future Babble: Why Expert Predictions Fail – and Why We Believe Them Anyway*. Toronto : McClelland and Stewart, 2010. ISBN 0771035195
- GIDDENS, Anthony.** 2000. *Unikající svět. Jak globalizace mění náš život*. [překl.] Jana Ogrocká. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 2000. ISBN 8085850915
- GORE, Timothy.** 2015. Extreme Carbon Inequality: Why the Paris climate deal must put the poorest, lowest emitting and most vulnerable people first. *Oxfam*. [Online] 2. 12 2015.

[Citace: 13. 12 2020.]

<https://oxfamibrary.openrepository.com/handle/10546/582545?show=full>

GOULD, Kenneth, PELLOW, David a SCHNAIBERG, Allan. 2003. Interrogating the treadmill of production: Everything you wanted to know about the treadmill, but were afraid to ask. *Organization & Environment*. [Online] 17, 2003. [Citace: 8. 2. 2021.]

<https://www.researchgate.net/publication/228772684> Interrogating the treadmill of production Everything you wanted to know about the treadmill but were afraid to ask

GROVES, Christopher. 2010. Living in Uncertainty - Anthropogenic Climate Warming and the Limits of 'Risk Thinking'. [autor knihy] Stefan SKRIMSHIRE. *Future Ethics: Climate Change and Apocalyptic Imagination*. Chippenham : Continuum, 2010. ISBN 978-1-4411-7655-4

GUILLEMIN, Marilys a GILLAM, Lynn. 2004. Etika, reflexivita a "eticky důležité okamžiky" ve výzkumu. *Biograf*. [Online]. 2004, 35. [Citace: 15. 12. 2020.]

<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=3502>

GUTERRES, António. 2018. Secretary-General's remarks on Climate Change . *United Nations Secretary-General*. [Online] 2018. [Citace: 6. 12. 2020.]

<https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2018-09-10/secretary-generals-remarks-climate>

HÁK, Tomáš. 2015. *Metabolismus společnosti: materiály, energie a ekosystémy*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 802462799X.

HAMILTON, Clive. 2016. Define the Anthropocene in terms of the whole Earth. *Nature*. [Online]. 17. 8 2016, 536. [Citace: 15. 1. 2021.] <https://www.nature.com/news/define-the-anthropocene-in-terms-of-the-whole-earth-1.20427#auth-1>

HARAWAY, Donna J. 2016 . *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene* . Durham, London : Duke University Press, 2016 . ISBN 9780822373780.

HAŠKOVÁ, Hana a ZAMYKALOVÁ, Lenka. 2006. Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma? *Biograf*. [Online]. 2006, 40-41. [Citace: 28. 11. 2020.]

<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>

HAŠKOVÁ, Hana. 2006. Diverzita bezdětnosti, jejího výzkumu a jejich společenské reflexe. [autor knihy] Hana HAŠKOVÁ, a další. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha : Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-092-3.

HAŠKOVÁ, Hana (ed.), VOHLÍDALOVÁ, Marta, MAŘÍKOVÁ, Hana, et al. 2014. *Vlastní cestou? životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2014. ISBN 978-80-7419-178-7.

- HICKEY, Colin, RIEDER, Travis a EARL, Jake. 2016.** Population Engineering and the Fight against Climate Change. *Social Theory and Practice*. [Online]. 2016, 42(4). [Citace: 11. 1. 2021.] <http://www.jstor.org/stable/24870306>
- HLAĎO, Petr. 2008.** RODINA, ŠKOLA A JEJICH VLIV NA VOLBU POVOLÁNÍ DOSPÍVAJÍCÍCH ŽÁKŮ Konceptuální rámec a návrh výzkumného designu. *Vzdělávání u nás*. [Online] 2008. [Citace: 12. 12. 2020.] <http://vzdelavani.unas.cz/poster.pdf>
- HOLLING, CS. 1973.** Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*. [Online]. 1973, 4, stránky 1-23. [Citace: 11. 1. 2021.] <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>
- HOUSEKNECHT, S.K. 1987.** Voluntary Childlessness. [autor knihy] M. B. SUSSMAN M.B. a S. K. STEINEMTZ. *Handbook of Marriage and the Family*. Boston, MA: Springer, 1987. [Online] [Citace: 13. 12. 2020.] https://doi.org/10.1007/978-1-4615-7151-3_14
- HULME, Mike. 2006.** Chaotic world of climate truth. *BBC*. [Online] 4. 11. 2006. [Citace: 13. 2. 2021.] <http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/6115644.stm>
- CHANCEL, Lucas a PICKETTY, Thomas. 2015.** Carbon and inequality: From Kyoto to Paris. *VOXeu: Research-based policy analysis and commentary from leading economists*. [Online] 1. 12. 2015. [Citace: 20. 11. 2020.] <https://voxeu.org/article/carbon-and-inequality-kyoto-paris>
- CHENAIL, Ronald J. 1998.** Jak srovnat kvalitativní výzkum do latě. *Biograf*. 1998, 15-16, stránky 29-37.
- INTERGOVERNMENTAL PANEL ON CLIMATE CHANGE (IPCC). 2014.** Climate Change 2014: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. [Online] 2014. [Citace: 10. 1. 2021.] https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/WGIIAR5-PartA_FINAL.pdf
- ISLAM, Saidul a HOSSAIN, Ismail. 2015.** The Global Treadmill of Production and the Environment. *Social Justice in the Globalization of Production. International Political Economy Series*. London : Palgrave Macmillan, 2015. [Online] [Citace: 27. 1. 2021] https://doi.org/10.1057/9781137434012_9
- KAUFMANN, Jean-Claude. 2010.** *Chápající rozhovor*. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. ISBN 978-80-7419-033-9.
- KELLER, Jan. 2007.** *Dějiny klasické sociologie*. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 2007. ISBN 978-80-86429-52-6.
- KEVORKIAN, Kris A. 2004.** Environmental grief: Hope and healing. [Online]. 2004. [Citace: 28. 2. 2021.] <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.561.289&rep=rep1&type=pdf>

- KIRK, Dudley. 1996.** Demographic Transition Theory. *Population Studies*. 1996, Sv. 50, 3, stránky 361-387. [Online]. [Citace: 24. 1. 2021.]
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0032472031000149536>
- KOHÁK, Erazim. 2011.** *Zelená svatozář: Kapitoly z ekologické etiky*. Praha: SLON, 2011. ISBN 978-80-85850-86-4.
- KONOPÁSEK, Zdeněk. 1997.** Co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu. *Biograf*. 1997, Sv. 12.
- KUŘÍK, Bob. 2019.** Farma monster: parametry života v plantážocénu. *Institut úzkosti*. [Online] 23. 4. 2019. [Citace: 14. 3. 2021.]
http://www.institutuzkosti.cz/media/files/W1siZiIsIjVjYzAzYmZkM2M0NTg0NzhlYTJhNGRkMCJdXQ/Bob_Ku%C5%99%C3%ADk_FARMA%20MONSTER.pdf?sha=2b3e3d55ca2ee85a
- LAPPE, Frances Moore a SCHURMAN, Rachel . 1993.** *Taking Population Seriously*. London: Earthscan Publications Ltd., 1993. ISBN 0935028536.
- LATOUR, Bruno. 2020.** *Zpátky na zem*. [překl.] Čestmír PELIKÁN. Praha: Neklid, 2020. ISBN 978-80-907-562-4-3.
- LEONG, Kit Ling a SCHNEIDER-MAYERSON, Matthew. 2020.** Eco-reproductive concerns in the age of climate change. *Climatic Change*. 17. 11 2020, Sv. 163, stránky 1007–1023. [Online]. [Citace: 9. 2. 2021.] <https://doi.org/10.1007/s10584-020-02923-y>
- LIBROVÁ, Hana. 2010.** Individualizace v environmentální perspektivě: sociologické rámování mění pohled a plodí otázky. *Sociologický časopis*. 2010, Sv. 46, 1, stránky 125–152. [Online]. [Citace: 3. 2. 2021.] <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2010/01/05.pdf>
- LIBROVÁ, Hana a žáci. 2016.** *Věrní a rozumní: Kapitoly o ekologické zpozdilosti*. Brno : Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8412-4.
- LIPOVETSKY, Gilles. 2007.** *Paradoxní štěstí: esej o hyperkonzumní společnosti*. Praha : Prostor, 2007. ISBN 978-80-7260-184-4.
- LOUŽEK, Marek. 2016.** Populační teorie Thomase Malthuse. *ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY*. 6 2016. [Online]. [Citace: 20. 1. 2021.] <https://e-logos.vse.cz/pdfs/elg/2014/01/06.pdf>
- MACY, Joanna. 1995.** Working through environmental despair. [autor knihy] ROSZAK, GOMES a KANNER. *Ecosychology*. Sierra Club, 1995. [Online]. [Citace: 28. 2. 2021.]
<http://www.rainforestinfo.org.au/deep-eco/macy.pdf>
- MAKI, Alexander, et al. 2019.** Meta-analysis of pro-environmental behaviour spillover. *Nature Sustainability*. 2019, 2, stránky 307–315. [Online]. [Citace: 9. 2. 2021.]
<https://doi.org/10.1038/s41893-019-0263-9>

- MALTHUS, Thomas. 1998.** An Essay on The Principle of Population . [Online] 1998. [Citace: 18. 1. 2021.] <http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf>
- MANIATES, Michael. 2002.** Individualization: Plant a Tree, Buy a Bike, Save the World? [autor knihy] Thomas PRINCEN a Ken CONCA. *Confronting Consumption*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2002. ISBN 0-262-16208-3.
- MANN, Michael, E. 2014.** Earth will cross the climate danger threshold by 2036. *Scientific American*. [Online]. 1. 4. 2014. [Citace: 9. 1. 2021.] <https://www.scientificamerican.com/article/mann-why-global-warming-will-cross-a-dangerous-threshold-in-2036/>
- MEADOWS, Donella, RANDERS, Jorgen a MEADOWS, Dennis. 2004.** A Synopsis: Limits to Growth: The 30-Year Update. *The Donella Meadows Project Academy for Systems Change*. [Online] 2004. [Citace: 24. 1. 2021.] <http://donellameadows.org/archives/a-synopsis-limits-to-growth-the-30-year-update/>
- MILES, Matthew B. a HUBERMAN, Michael A. 1994.** *Qualitative data analysis. An expended sourcebook*. California : Thousand Oaks: SAGE, 1994. ISBN 0-8039-4653-8. [Online]. [Citace: 3. 12. 2020.] <https://vivauniversity.files.wordpress.com/2013/11/milesandhuberman1994.pdf>
- MOLDAN, Bedřich. 2015.** *Podmaněná planeta*. Praha, Univerzita Karlova: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2999-5.
- MOO, Jonathan. 2015.** Climate change and the apocalyptic imagination: Science, faith, and ecological responsibility. *Zygon(r)*. 2015, 50. [Online]. [Citace: 28. 1. 2021.] <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/zygo.12222>
- MOORE, Jason W. 2017.** World accumulation and planetary life, or, why capitalism will not survive until 'the last tree is cut'. *Progressive Review*. 2017, Sv. 24, 3. [Online]. [Citace: 14. 3. 2021.] <https://jasonwmoore.com/wp-content/uploads/2017/12/Moore-World-accumulation-and-planetary-life-2017.pdf>
- MORRIS, Justin. 2015.** Queer Earth Mothering: Thinking Through the Biological Paradigm of Motherhood. *Feminist Philosophy Quarterly*. 1, 2015, 2. [Online]. [Citace: 20. 11. 2020.] <https://doi.org/10.5206/fpq/2015.2.3>
- MURTAUGH, Paul, A. a SCHLAX, Michael G. 2009.** Reproduction and the carbon legacies of individuals. *Global Environmental Change*. 2009, Sv. 19, 14–20. [Online]. [Citace: 9. 12. 2021.] https://www.biologicaldiversity.org/programs/population_and_sustainability/pdfs/OSU_CarbonStudy.pdf
- OECD. 2018.** SF2.5.Childlessness. [Online] 2018 . [Citace: 25. 11. 2020.] https://www.oecd.org/els/family/SF_2-5-Childlessness.pdf

- PARK, Kristin. 2005.** Choosing Childlessness: Weber's Typology of Action and Motives of the Voluntarily Childless. *Sociological Inquiry*. 27. 6 2005, Sv. 75, 3, stránky 372 - 402. [Online]. [Citace: 10. 12. 2020.] <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.2005.00127.x>
- PATEL, Raj. 2018.** Capitalism is destroying the planet. *Verso Books.youtube.com*. [Online] 20. 7. 2018. [Citace: 14. 3. 2021.] <https://www.youtube.com/watch?v=8mk1n4Gp1ks>
- PINKERT, Felix a STICKER, Martin. 2020.** Procreation, Footprint and Responsibility for Climate Change. *The Journal of Ethics*. [Online]. 2020. [Citace: 11. 1. 2021.] <https://link.springer.com/article/10.1007/s10892-020-09345-z>
- PITTOCK, A. Barrie. 2009 .** *Climate Change: The Science, Impacts and Solutions*. Routledge , 2009 . ISBN 978-1-315-87035-9.
- POKORNÝ, Petr a STORCH, David. 2020.** Dvě kulatá výročí. *Vesmír*. 99, 7. 9 2020, 475. [Online] [Citace: 17. 1. 2021] <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2020/cislo-9/dve-kulatata-vyroci.html>
- POKORNÝ, Petr a STORCH, David et al. 2020.** *Antropocén*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3129-7.
- PRINCEN, Thomas. 2002.** Distancing: Consumption and the Severing of Feedback. [autor knihy] Thomas PRINCEN, Michael MANIATES a Ken CONCA. *Confronting Consumption*. Massachusetts Institute of Technology : MIT Press, 2002, stránky 103 - 133. ISBN 0-262-16208-3.
- RACHELS, Stuart. 2014.** The Immorality of Having Children. *Ethic Theory Moral Prac*. 2014, Sv. 17, stránky 567–582. [Online] [Citace: 5. 12. 2020] <https://doi.org/10.1007/s10677-013-9458-8>
- RIEDER, Travis N. 2016.** *Toward a Small Family Ethic: How Overpopulation and Climate Change Are Affecting the Morality of Procreation*. Switzerland: Springer, 2016. ISBN 978-3-319-33871-2.
- ROBERTSON, Thomas. 2012.** *The Malthusian moment: global population growth and the birth of American environmentalism*. New Brunswick, New Jersey, London : Rutgers University Press, 2012. ISBN 978-0-8135-5335-1.
- ROSTOW, Walt W. 1960.** The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto. [autor knihy] W W ROSTOW. Cambridge: Cambridge University Press, 1960, 2, stránky 4 - 16. ISBN 9780511625824. [Online] [Citace: 24. 1. 2021.] <https://web.archive.org/web/20130223023302/http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/ipe/rostow.htm>
- RYNDA, Ivan. 2014.** Další vzdělávání zaměřené na prodloužení horizontu dobrovolného produktivního uplatnění člověka na profesních trzích (Horizont 50+): Odpovědnost

vedoucích pracovníků za udržitelný rozvoj. [Online] 2014. [Citace: 12. 1. 2021.]

http://www.cityu.cz/prilohy/horizont50/6_dpovednost.pdf

SAHLINS, Marshall. 1972. *Stone Age Economics*. New York: ALDINE ATHERTON INC, 1972, stránky 1 – 39, [Online] [Citace: 12. 1. 2021]

<https://is.muni.cz/el/fss/jaro2016/SOC283/re/cp/Sahlins-Original-Affluent-Society-1972.pdf?lang=cs>

SAYER, Andrew. 2015. *Why We Can't Afford the Rich*. Bristol: The Policy Press, 2015. ISBN 978-144-732-0906.

SCHNAIBERG, Allan. 1980. *The Environment: From Surplus to Scarcity*. New York : Oxford University Press, 1980. ISBN 9780195026115.

SINNOT-ARMSTRONG, Walter. 2010. It's Not My Fault: Global Warming and Individual Moral Obligations. [autor knihy] Stephen M. GARDINER, a další. *Climate Ethics: Essential Readings*. New York: Oxford University Press, 2010, stránky 332 - 346. [Online] [Citace: 5. 12. 2020] [Online] [Citace: 5. 12. 2020]

<https://sites.duke.edu/wsa/papers/files/2011/05/wsa-itsnotmyfault2005.pdf>

SKRIMSHIRE, Stefan. 2010. Eternal Return of Apocalypse. *Future Ethics: Climate Change and Apocalyptic Imagination*. Chippenham: Continuum, 2010. ISBN 978-1-4411-7655-4.

SKRIMSHIRE, Stefan. 2010. *Future Ethics: Climate Change and Apocalyptic Imagination*. Chippenham : Continuum, 2010. ISBN 978-1-4411-7655-4.

SPRATT, David a DUNLOP, Ian. 2018. What Lies Beneath: The Understatement of Existential Climate Risk. [Online] 2018. [Citace: 20. 11. 2020.]

<https://climateextremes.org.au/wp-content/uploads/2018/08/What-Lies-Beneath-V3-LR-Blank5b15d.pdf>.

The World Counts. 2021. [Online] [Citace: 29. 1. 2021.]

<https://www.theworldcounts.com/challenges/people-and-poverty/slavery-and-sweatshops/sweatshop-workers-conditions/story>.

THIEDE, Beat. 2019. Climate change will likely influence fertility rates. *New Security*.

[Online] 2019. [Citace: 6. 12. 2020.] www.newsecuritybeat.org/2019/09/climate-change-influence-fertility-rates

THUNBERG, Greta. 2019. Twitter.com. [Online] 9. 5. 2019. [Citace: 6. 12. 2020.]

<https://twitter.com/gretathunberg/status/1124723891123961856?s=11>

TUCKER, Richard. 2002. Environmentally Damaging Consumption: The Impact of American. [autor knihy] Thomass PRINCEN, Michael MANIATES a Ken CONCA. *Confronting Consumption*. Massachusetts Institute of Technology: MIT Press, 2002, stránky 177 - 197. ISBN 0-262-16208-3.

- UNITED NATIONS (UN). 2021.** Population. [Online] 2021. [Citace: 18. 1. 2021.]
<https://www.un.org/en/sections/issues-depth/population/>
- UNITED NATIONS (UN). 2019.** The Climate Crisis – A Race We Can Win. [Online] 2019.
 [Citace: 13. 1. 2021.] <https://www.un.org/en/un75/climate-crisis-race-we-can-win>
- UNITED NATIONS (UN). 2019.** UNDP. *Human Development Report 2019*. [Online] 2019.
 [Citace: 29. 1. 2021.] <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf>
- UNITED NATIONS (UN). 1992.** United Nations Framework Convention on Climate Change. [Online] 1992. [Citace: 11. 1. 2021.]
[https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/ramcova_umluva_osn_zmena_klimatu/\\$FILE/OMV-anglicky_umluva-20081120.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/ramcova_umluva_osn_zmena_klimatu/$FILE/OMV-anglicky_umluva-20081120.pdf)
- VEBLEN, Thorstein. 1999.** *Teorie zahálčivé třídy*. [překl.] Jana OGROCKÁ. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-71-0.
- VÍZNEROVÁ, Lenka. 2006.** „Childfree_zone“ – celosvětová internetová diskuse bezdětných. [autor knihy] Hana HAŠKOVÁ, a další. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006, stránky 78 - 94. ISBN 80-7330-092-3.
- VOHLÍDALOVÁ, Marta. 2005.** Chaos lásky v individualizované společnosti podle Ulricha Becka a Elizabeth Beck-Gernsheim (recenze knihy *The Normal Chaos of Love*). *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2005, Sv. 6 (2), stránky 49-51.
- WACHTEL, Paul L. 2017.** *The Poverty of Affluence: A Psychological Portrait of the American Way of Life*. místo neznámé : Ig Publishing, 2017. ISBN 781632460219.
- WESTERMARLAND, Nicole. 2001.** The Quantitative/Qualitative Debate and Feminist Research: A Subjective View of Objectivity. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*. 2001, Sv. 2, 1. [Online] [Citace: 12. 12. 2020.]
<https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/974>
- Wikipedia, Contributors. 2021.** Zero Population Growth. *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. [Online] 12. 2. 2021. [Citace: 26. 2. 2021.]
https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Zero_population_growth&oldid=1006446420
- WILL, Steffen, RICHARDSON, Katherine, ROCKSTRÖM, Johan et al. 2015.** Planetary Boundaries: Guiding Human Development on a Changing Planet. *Science*. 347, 13. 2. 2015, 6223. [Online] [Citace: 11. 1. 2021.]
<https://science.sciencemag.org/content/347/6223/1259855>
- WILSON, Kalpana. 2015.** The "New" Global Population Control Policies: Fuelling India's Sterilization Atrocities. *Political Science*. [Online] 2015. [Citace: 23. 1. 2021.]

<https://www.semanticscholar.org/paper/The-%22New%22-Global-Population-Control-Policies%3A-Wilson/9e0f1a2740379b068b55df8b0ce016d7a9081ee3>

WORLD BANK. 2021. CO2 emissions (metric tons per capita). *The World Bank*. [Online] 2021. [Citace: 24. 1. 2021.]

https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.CO2E.PC?end=2016&locations=KE-ET-US&name_desc=false&start=1960

WYNES, Seth a KIMBERLY, Nicholas A . 2017. The climate mitigation gap: education and government recommendations miss the most effective individual actions. *Environmental Research Letters*. 2017, Sv. 12, 7. [Online] [Citace: 9. 12. 2020.]

<https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/aa7541>

YOUNG, Thomas. 2001. Overconsumption and Procreation: Are they Morally Equivalent? *Journal of Applied Philosophy*. 2001, Sv. 18, 2, stránky 183-192. [Online] [Citace: 20.11. 2020.] <http://www.jstor.org/stable/24354094>

Přílohy

Příloha č. 1

Znění facebookového příspěvku

Ahoj,

právě pracuji na diplomové práci, která se věnuje fenoménu environmentálního antinatalismu v kontextu klimatické krize, a proto hledám informátory a informátorky jakéhokoliv věku, kteří a které se rozhodli/y v souvislosti s klimatickou krizí nemít děti a byli by ochotní se se mnou na toto téma pobavit.

Je zcela samozřejmé, že veškeré poskytnuté rozhovory budou anonymizovány a ráda se také přizpůsobím té formě rozhovoru, která vám bude vyhovovat - ať už osobní schůzka nebo online volání/dopisování.

Pokud zastáváte tento postoj nebo máte ve svém okruhu známé, kterým by nevadilo o svém rozhodnutí promluvit, budu ráda, když jim tento příspěvek nasdílíte nebo mi napíšete zprávu.

Děkuji,

Šárka

Příloha č. 2

Přehled informátorek a informátorů

Jméno	Země	Věk	Rodinný stav	Zaměstnání	Vzdělání
Beatrice	Nový Zéland	26	Vdaná	Trenérka psů, dobrovolnice v útulku	Pečovatelství a ošetřovatelství
George	Portugalsko	29	Svobodný	Environmentální vzdělávání	Dějiny umění, Francouzský a španělský jazyk
Hannah	Velká Británie	53	Ve vztahu	Umělkyně, doučování žáků s poruchami učení	Antropologie
Jasmine	Kanada	35	Ve vztahu	Městské plánování	Sociologie
Kevin	Řecko	35	Ženatý	Tatér	Všeobecné gymnázium
Leone	USA	58	Vdaná	Sestra na psychiatrii (v důchodu)	Sociální práce
Margaret	Řecko	34	Svobodná	Výzkumnice, dobrovolnice v útulku	Matematika, Biodiverzita
Amálka	ČR	30	Ve vztahu	Sociální pracovnice	Všeobecné gymnázium
Anna	ČR	26	Svobodná	IT – datová analýza	Matematické inženýrství
Renata	ČR	26	Ve vztahu	Administrativa ve zdravotnictví	Sociální a kulturní ekologie
Simona	ČR	25	Ve vztahu	Environmentální vzdělávání	Environmentální studia
Karolína	ČR	37	Ve vztahu	Vzdělávání dospělých	Marketingové řízení a andragogika

Příloha č. 3

Témata polostrukturovaných rozhovorů

Motivace

Jak vás napadlo nad tímto tématem přemýšlet? Kdy? Jak dlouho tento postoj zastáváte?

Byly nějaké klíčové momenty, které hrály ve Vašem rozhodnutí roli? Jaké?

Jaké jsou/byly Vaše hlavní důvody pro toto rozhodnutí?

Bylo to pro Vás obtížné rozhodování? Proč ano/ne?

Vztah k dětem

Jak se chováte k dětem, když je někde potkáte (např. v rámci širší rodiny a známých) - jak na Vás reagují děti, chtějí si s Vámi hrát (a Vy s nimi)?

Jak si myslíte, že by se Váš postoj k tomu, zda mít dítě, změnil, nebýt klimatické krize?

Jaký je Váš postoj k alternativním způsobům rodičovství – např. adopci?

Reakce okolí

Jak se k Vašemu rozhodnutí staví nebo stavělo Vaše okolí?

Pokud máte partnerku/partnera, tak jak se k Vašemu rozhodnutí staví?

Do jaké míry mají názory Vaší rodiny a okolí vliv na Vaše rozhodnutí?

S jakými dalšími reakcemi ve svém okolí (např. mezi přáteli) jste se setkal/a? Byly některé z těchto reakcí negativní?

Budoucnost

Když přemýšlíte o budoucnosti, jak daleko dopředu obvykle plánujete?

Jak si představujete svět za 30 let?

Jaké pocity ve vás vyvolává přemýšlení nad environmentální budoucností?

Čeho konkrétně se v budoucnu nejvíce obáváte? Představujete si, co všechno se může stát?

Klimatická krize

Jaké jsou podle Vás největší environmentální problémy dnešního světa? Proč?

Co jsou podle Vás klíčové procesy způsobující klimatickou krizi?

Kdo by podle Vás měl přijmout hlavně odpovědnost za klimatickou krizi?

Co by podle Vás byla účinná strategie pro boj s klimatickou krizí?

Myslíte si, že lidstvo dokáže klimatickou krizi vyřešit?

Budoucnost

Když přemýšlíte o budoucnosti, jak daleko dopředu obvykle plánujete?

Jak si představujete svět za 30 let?

Jaké pocity ve vás vyvolává přemýšlení nad environmentální budoucností?

Je něco, čeho v budoucnu nejvíce obáváte?

Pasportizace: gender, věk, národnost, rodinný stav, nejvyšší dosažené vzdělání, bydliště

Příloha č. 4

Úkázka z rozhovoru vedeného v anglickém jazyce

(...)

M: For me, my reasons are many. First of all I never felt it, I never felt I would have kids. Second, my genes are fucked up, I have many mental health issues, and I lost my mom. She was very young when I lost her. And in general, my family has genes that I don't want to give to any other person. So also this I find ivery unethical. And I know people who already have some issues like mine, but they don't care. They probably have been very bad. And then even if, okay, someone can tell me, okay, you can adopt. I don't think that I can adopt. I mean I can if I want. But I also don't feel it again, because I'm so busy with all the things that I'm doing. And I think that a kid needs 100% of your dedication and I don't want to stop doing all these things, stop taking care of, or stop having sanctuaries and stop my activism because I educate so many people, you know, and I don't want to stop all this just for one person, I find it very unfair.

But my idea in general, when I speak with people who tell me that they want to have kids, I tell them always: "Why don't you adopt instead of having kids?" And my argument is going to be the environmental, it is not going to be my personal arguments, because at the moment, I feel that it's an environmental crime to procreate. I totally respect people who want to become parents, but they can adopt instead. However, their adoption is another story problem. But still, I mean, for me, it's like, as long as they are stray animals in the streets and we have to adopt them. Breeding has to stop. So it's the same for humans, you know, as long as there are orphanas places with kids, noone should procreate. So there are ethical and environmental reasons and passionate reasons.

Š: *So when I come back to the environmental reasons, it's because when you'd have a child it would have a huge ecological footprint like a human being?*

M: Yeah, yes. So regarding the studies that heve been already published, we have seen that it's 70 times more effective to not procreate than to go vegan, for example. So I went vegan for ethics for the animals, not for the environment. But I also use this argument for people that don't care for the animals. But I mean, many people say: 'Okay, I'm vegan and I'm not flying, and it's enough, and I change my car, I put a I have a hybrid or,...' But this is nothing, this is very small. So the best thing we can do to minimize the CO2 footprint is not procreate. So this is the environmental worry.

S: *And when you said you've never felt it to have children, I suppose it wasn't really a decision for you. Has it been more like a natural process for you? Or was the decision difficult for you in any sense?*

M: I will tell you. When I was in a relationship for many years in the past, and he wanted to have kids and get married all these things, I had in my mind that I will do it for him. But I was like for many years, it was for me, let's say okay. And then the relationship stopped. And then when the relationship stopped also, when I started my master's, I was in France. And I have to say this because it's important for the interview. The first class, of the course, ecology of the ecosystems. And the first thing that they show us was a graph from the human population. So I saw this boom thing, you know, and I was like!

And I'm a mathematician so the graphs are very important for me. So I saw it and I was like: "Oh my god!" Until that moment I hadn't understood yet that we are the main reason that everything is wrapped up in the planet Earth. I thought that there are many different things but the moment I saw this, I was like: "We are the problem! We are so many...." and my master is on Biodiversity Conservation. And normally, when you have too many animals of one species, they go and they hunt to bring the balance back to the nature. So why don't we hunt humans? *(laughing)* Because we are so many, you know.... But no one will ever say this. It's a human centered way, it's a human centered science.

So, yes, I didn't want to have kids. And no, it was not like, I had to think: "Oh, my God will I have them or not?". No, it came naturally. My answer is yes, it came naturally. But we could say that it was a question mark in my head, like maybe if *(ticho)* I didn't want but I was thinking maybe one day I will want. But the moment I saw this *(the graph of human population)*, the questionmark left and it was over for me *(laugh)*.

Š: *Okay. So your attitude wouldn't change if there wouldn't be the climate crisis or if there wouldn't be that many people in the world?*

M: No, no. And I will tell you an example, I will never change because first of all, I want to tie my tubes. At some point, I want to do this operation. But when I did a post on my website about this, why people today don't want to procreate. And one of the people I interviewed was my ex. And it's funny, because when we met, we wanted to have kids...well he wanted, and I was totally in love with him. And the animal instinct was working. And so I got pregnant, because we wanted, but my mental health issues were not already fixed. So when I realized and when we realized what's happening when I was pregnant, we were like: "Fuck, what are we gonna do?!" And I aborted and I never regretted this. And now today, he's vegan, against procreation because I've changed him, you know.

(...)

Š: *Yeah, it (climate change) is a big problem. And how would you solve it? Instead of not having children, what what would you suggest to do with with all these problems?*

M: The thing is that I personally stopped flying. And I was someone who was always in the plane. I stopped eating animals. Recently I was living in Spain and I bought there a hybrid car, I don't want to procreate, I really try to live low waste. I really have, you know how, that whole mindset of reuse these things. I try to pass the message to other people also, through my page and social media. But to be honest, I don't believe that things will change, I don't believe that the world can change. And I don't think I am a pessimist I think that I'm a realist.

(...)

Příloha č. 5

Úkázka z rozhovoru vedeného v českém jazyce

(...)

Š: A když jsi říkala, že máš ráda děti, tak třeba přemýšlíš nad nějakýma alternativníma způsobama rodičovství? Třeba nad adoptí nebo pěstounskou péčí?

A: Kdyby to na mně přišlo, nějaký ty biologický hodiny, nebo tak něco, tak bych si asi chtěla dítě vzít a je mi asi celkem jedno, jestli do pěstounské péče nebo přímo adoptovat. Asi spíš do té pěstounské péče, protože je to takový míň závazný (*smích*). Já vím, že to zní blbě, ale jedna věc je jeden den se postarat o svého synovce a druhá věc je pak mít 24 hodin nějaký dítě.

Š: Jo to chápu, no.

(...)

Š: Můžeme se ještě trošku víc pobavit o té klimatické krizi? Přemýšlíš nad ní ve vztahu právě ke svojí bezdětnosti hodně?

A: Vlastně i ta budoucnost, ten strach z budoucnosti a co jako bude, je taky, kromě toho znečištění, což možná bude znít blbě, že dítě něco znečišťuje. Ale i představa, že bude nějaká klimatická katastrofa, sucho, nebo zvýšení teplot a v důsledku toho právě sucho nebo neúroda. A nebudu schopná zajistit to dítě v nějakých základních potřebách, nebo aj třeba v nějakých nadstavbových věcech, tak to je pro mě... To je taková noční můra. Takže aj z toho důvodu (*povzdech*) taková úzkost. Z toho, že třeba pak někde by byly nějaký pouště a já bych se nemohla o to dítě starat.

Š: A co vnímáš za ty největší environmentální problémy dneska? Já vím, že to je asi těžká otázka, protože to je tak komplexní, že se to asi dá těžko jednoduše popsat; ale jestli tě napadne něco, co si myslíš, že je ten největší problém a třeba jaké procesy nebo příčiny ho podle tebe způsobují? A jak si myslíš, že by se to mělo řešit?

A: No, já si myslím, že ten velkej problém je zvyšující se teplota, která různě po světě způsobuje různé věci. Ať už nějaký tání Sibiře, permafrostu nebo požáry někde v Amazonii nebo obyčejný sucho, v uvozovkách, na jižní Moravě. Třeba tady na jižní Moravě je to sucho fakt hodně viditelný. Já jsem zapojená v KPŽce a bereme plodiny od farmáře. No a člověk si říká: „jo, jasně, podporujeme, solidarita, a tak“, ale potom vlastně dojde na to, že ten farmář vozí rajčata, který jsou úplně seschlý nebo nepřiveze dýně, protože zplsnivý nebo je napadne nějaký virus. A potom nám vykládá, jak sice teďka prší, ale ta hlína je tak suchá, že to všechno spláchne dolů, takže to, co naseli, tak to už tam není. A kdybych se měla živit tím, co přiveze ten farmář, což jsem původně chtěla, tak bych ty zeleniny moc neměla. Měla bych třeba brambory, kterým se asi relativně daří a suchý ředkvičky, třeba. A je to fakt depresivní, no. A on že když se baví s ostatníma farmářema, co to tam dělají už třeba 20 let, tak

říkají, že žádný takový problémy před těmi 20 rokama nebyly a teďka to taky pozorují. A nebo těch parazitů je čím dál víc na tý zelenině, a tak. A ten farmář to taky hodně řeší, tu environmentální stránku. Takže samozřejmě nic nestříká, takže to zasadí a čeká, že to vyroste. No a ono to třeba nevyroste. A vlastně nevím, jestli jsem ti odpověděla na tu otázku. Jo, řešení...nevím...asi...to je celý komplexní problém, kterej...to je takový kruh, že ani nevím, kde to začíná a končí. A nevím, od toho omezení vypouštění CO2 až prostě po – přestat kácet lesy, pralesy, znečišťovat oceány, a tak. To jsem ti asi moc neodpověděla.

Š: Já myslím, že jsi mi na to odpověděla. Vlastně je děsivý, že to jde takhle moc vidět i tady. Jak říkáš, třeba ta Morava, tak to už je tím suchem hodně zasažená region. Tam už je to fakt viditelný. A přitom třeba v Praze nebo někde jinde ve městě, když člověk žije, tak pořád má pocit, že je od toho trošičku daleko. A když se o to nezajímá, tak ty dopady vlastně ani třeba nevidí. Je to děsivý. Že potom, když se na to zaměříš, tak je to vlastně všude a ty změny jsou reálný, samozřejmě, a děje se to už teď.

A: Jo, no. A blbý je, že spousta lidí, a když to vidí, tak si to nepřipouští. Můj otec má les na Vysočině a má tam farmu a tak, ale říkal, že ten les, že to je katastrofa, že to uschne a potom ten kůrovec, kterej jde normálně právě na stromy, který už jsou nějak nemocný, tak, že tam celou tu zkázu ještě dodělá. Takže já když přijedu domů, tak vidím úplně holý pláň, tam, kde byl les, když jsem vyrůstala, a tak. Takže to je fakt depka. A lidi říkají: ‚noo, to je prostě jenom takovej blbej rok‘, a nebo: ‚vždyť tento rok hodně přišlo‘, ale vlastně asi ty souvislosti nejsou tak zřejmý, no.

Š: Právě, no. Lidi si to asi fakt nechtějí připouštět. Plus ještě různý ty weby nebo ty zprávy klimatoskeptický a takový, který to vyloženě zpochybňují, a myslím si, že spousta lidí tomu asi taky věří.

A: Jo, určitě. Jako lidi (*zasmání*) a kolem mě nebo prostě třeba na tom facebooku, nevěří tomu, že existuje koronavirus. A potom jak můžeme po těch lidech chtít, aby věřili v něco tak abstraktního, jako je klimatická změna?!

(ticho)

A: No, trochu depka, že...

(...)

Příloha č. 6

Ukázka Codebooku

Informátor/ka	Vztah k dětem, adoptivní a biologické rodičovství	Percepce přírodního světa, environmentální žal	Percepce problému klimatické krize, role dobrovolné bezdětnosti
<p>Hannah F, 53 let, ve vztahu umělkyně a sociální pracovnice UK BirthStrike „Kinovátorka“</p>	<p>Absence „mateřského pudu“ Absence náklonnosti k dětem Nedělá rozdíl mezi zvířaty a dětmi: <i>„I've always worked with animals and in the environment. So I do a lot of caring and a lot of nurturing but not particularly of human children (laugh).“</i></p>	<p>Člověk není nadřazen přírodě – holistický pohled, antispeciesism, silný vztah ke všemu živému = silné pocity environmentálního žalu (viz také Margaret, Leone) Zdůrazňuje důležitost blízkosti přírody V mládí žila v environmentální soběstačné komunitě</p>	<p>Invazivní povaha lidstva - antropocentrismus (Viz také Margaret, Leone) sdílení příspěvků s týranými zvířaty na FB Kritika ztráty kontaktu s přírodním světem v moderní společnosti - kritika konzumerismu + kapitalismu. Částečné přijetí individualizované odpovědnosti ve vztahu ke klimatické krizi. Dobrovolná bezdětnost jako mitigace</p>
<p>Beatrice F, 26 let, v manželství trenérka psů, dobrovolnice v útulku New Zealand BirthStrike „Environmentální antinatalistka“</p>	<p>Pozitivní vztah k dětem – nebýt klimatické krize, biologické děti by měla S manželem si nedávno zažádali o adopci Biologické rodičovství = větší hodnota: <i>„Were there no climate crisis I would happily have one or two biological children.“</i></p>	<p>Environmentální žal + osobní žal</p>	<p>Klimatická krize = systémový problém; kritika individualizované odpovědnosti Nezbytnost adaptace na "new way of living" nejen lidských, ale i živočišných aktérů zdůrazňuje během rozhovoru několikrát Dobrovolná bezdětnost jako adaptace na život v klimatické krizi.</p>

Projekt diplomové práce

Fakulta humanitních studií UK

katedra magisterského oboru
sociální a kulturní ekologie

Pátkova 2137/5, 182 00, Praha 8

Magisterský obor
sociální a kulturní
ekologie

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Bc. Šárka Stříbrská
2. Osobní číslo (UKČO): 25538077
3. Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2014
4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok): 09/2018
5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny:
Bakalářská práce: *Utváření soukromé nevládní přírodní rezervace Ptáčí park Josefovské louky*, FHS UK, bakalářský obor Studium Humanitní vzdělanosti, obhájena v Praze 7. 2. 2018.
6. Předběžný název DP (česky):
Environmentální antinatalismus jako odpověď na klimatickou krizi současného světa
7. Předběžný název DP (anglicky):
Environmental antinatalism as a respond to the current climate crisis
8. Klíčová slova (česky):
antinatalismus, environmentální antinatalismus, environmentální apokalyptismus, environmentální žal, individualismus, klimatická změna, přelidnění, životní prostředí
9. Klíčová slova (anglicky):
antinatalism, climate change, environmental antinatalism, environmental apocalypticism, environmental grief, overpopulation, environment
10. Obecný kontext (souvislost tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]):
Žijeme v době, v níž se z člověka stal nejvýznamnější geomorfologický činitel, a již mnozí nazývají antropocénem (např. Moldan, 2015). Lidská činnost na Zemi postupně vyústila v klimatickou krizi, které jsme v současné době svědkem. Ta zasahuje všechny sféry našeho života a je tak aktuální i budoucí hrozbou globálního rozsahu. Existuje mnoho vědeckých výzkumů, na jejichž základě nelze pochybovat o tom, že budoucnost naší planety, tak jak jsme ji znali, je minimálně nejistá (Figueres et al., 2017). Jednou z možných odpovědí na klimatickou krizi je právě i individuální postoj tzv. environmentálního antinatalismu – tedy odmítnutí přivést na tento svět nového člověka.
11. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]):
Předmětem práce je současný fenomén environmentálního antinatalismu, který bude v práci rozebírán zejména ze subjektivního hlediska informátorů a informátorek, kteří a které tento postoj zastávají. Konkrétní důvody vedoucí k environmentálnímu antinatalismu,

a tedy dobrovolné bezdětnosti, budou zasazeny do širšího rámce společenskovedních výzkumů, které se zabývají komplexitou klimatické změny a jejími dopady.

Ve výpovědích informátorů budu hledat společné znaky související s klimatickou krizí, podle kterých poté dokážu důvody, pro něž zastávají postoj environmentálního antinatalismu, rozlišit do jednotlivých tematických celků. Oporou mi budou vybrané sociologické koncepty, které se s touto tematikou pojí: např. individualismus (Bauman, 2004;) a individualizovaná odpovědnost (Maniates, 2002; Dwyer, 2013), environmentální apokalyptismus (Bendell 2018), či environmentální žal.

12. Hlavní vstupní výzkumný problém – výzkumná otázka (výzkumné otázky) – ev. hypotéza (hypotézy):

Jakým způsobem přemýšlejí environmentální antinatalisté o klimatické krizi a o své roli v ní? Jaké mají motivy pro tento postoj?

13. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity:

Práce bude mít charakter kvalitativního výzkumu. Stěžejní část práce bude spočívat v analýze polostrukturovaných rozhovorů s informátory a informátorkami. Součástí bude také obsahová analýza veřejných diskuzí na sociálních sítích. Informátory mi budou lidé jakéhokoliv věku, pohlaví a národnosti.

Nezbytným metodologickým krokem práce bude dále literární rešerše, a to zejména současných společenskovedních výzkumů týkajících se klimatické krize, přelidnění a její souvislosti s klimatickou krizí či klimatickou spravedlností.

14. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.):

Diplomová práce si klade za cíl porozumět motivům informátorů, kteří se rozhodli reagovat na klimatickou krizi skrze environmentální antinatalismus, a kteří se tak tedy rozhodli být dobrovolně bezdětní. Pokud bude mít práce nějaký přínos, pak spíše teoretický – mohla by být příspěvkem do debaty o klimatické krizi a o jejích nejruznějších projevech.

15. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“):

Existuje mnoho výzkumů a diplomových prací týkajících se dobrovolné bezdětnosti (viz např. Vaculíková, 2011; Jíchová, 2014; Dobrovolná, 2016). Mezi příčiny vedoucí k dobrovolné bezdětnosti některé výzkumy zmiňují také důvody environmentální, nicméně nedohledala jsem, že by o environmentálním antinatalismu jako takovém byla v České republice publikována rozsáhlejší práce. Zároveň na základě stručné rešerše některých českých medií soudím, že se toto téma stává častější součástí veřejného diskurzu v Česku až v posledních několika letech, resp. v poslední době sílí četnost mediálních článků publikovaných na toto téma.

16. Jaké bude (bude-li) jejich teoretické zobecnění a přínos:

Práce by mohla přispět k debatě o komplexitě dopadů klimatických změn, a to zejména co se týče dopadů, které nejsou na první pohled viditelné, neboť se odehrávají výlučně v našich myslích a individuálních životech. Mezi ně spadá častější zpochybňování hodnot, které byly doposud většinou společností vnímány jako nezpochybnitelné – jako je i rozhodnutí přivést na tento svět nového člověka.

17. Struktura DP (předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol):

Obsah

Abstrakt

Úvod

1. Teoretická východiska
 - 1.1. Klimatická krize
 - 1.1.1. Klimatická změna – příčiny a projevy
 - 1.1.2. Historický vývoj chápání a akcentování klimatické změny ve společenskovědním diskurzu
 - 1.1.3. Dopady klimatické změny
 - 1.1.4. Mitigační a adaptační strategie
 - 1.1.5. Klimatická krize jako zastřešující pojem
 - 1.2. Teorie přelidnění a její souvislost s klimatickou krizí
 - 1.2.1. Malthus
 - 1.2.2. Paul Ehrlich
 - 1.2.3. Kritika teorie
 - 1.3. Individualizovaná odpovědnost
 - 1.3.1. Individualizace a individualizace odpovědnosti
 - 1.3.2. Environmentální antinatalismus
 - 1.3.2.1. Filosofie antinatalismu D. Benatara
 - 1.3.2.2. Dobrovolná bezdětnost
 - 1.3.2.3. Antinatalismus jako životní postoj
 - 1.4. Vztahování se k budoucnosti v současném světě
 - 1.4.1. Nejistota Zygmunta Baumanna
 - 1.4.2. Riziko Ulricha Becka
 - 1.4.3. Apokalyptismus
 - 1.4.4. Environmentální žal
2. Výzkumný problém a výzkumné otázky
3. Metodologie a data
 - 3.1. Výzkumná strategie
 - 3.2. Výběr vzorku a prostředí výzkumu
 - 3.3. Sekundární data
 - 3.4. Analýza dat
 - 3.5. Etické otázky
 - 3.6. Popis a reflexe výzkumu
4. Analýza získaných dat
5. Závěr

6. Předběžná bibliografie k tématu:

- BAUMAN, Zygmunt. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2004.
- BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá láska: O křehkosti lidských pout*. Praha: Academia, 2013.
- BECK, Ulrich. *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. 2. Praha: SLON, 2011.
- BELL, Michael Mayerfeld. *An Invitation to Environmental Sociology*. 2. London: Pine Forge Press, 2004.
- BENATAR, David. *Better Never to Have Been: The Harm of Coming Into Existence*. New York: Oxford University Press, 2006.
- BENDELL, Jem. Deep Aadaptation: A Map for Navigating Climate Tragedy. *IFLAS Occasional Paper 2*. 2020.
- DWYER, James. 2013. "On Flying to Ethics Conferences: Climate Change and Moral Responsiveness." *International Journal of Feminist Approaches to Bioethics*, 6 (1): 1-18.
- FIGUERES, C., SCHELLNHUBER, H.J., WHITEMAN, G., ROCKSTRÖM, J., HOBLEY, A., RAHMSTORF, S. 2017. *Three years to safeguard our climate*. *Nature* 546, 593–595 (29 June 2017)
- KAUFFMAN, J. (2010) *Chápající rozhovor*, Praha: Slon.
- LYNES, P. (2016). *Is it Ecologically Just to Be? Anti-Natalism in Eco-Deconstruction*. *Oxford Literary Review*. 38. 99-126.
- MALTHUS, T. R. (2002). *Esej o principu populace*, přel. Ivo Šebestík, Brno 2002.
- MANIATES, Michael. Individualization: Plant a Tree, Buy a Bike, Save the World? PRINCEN, Thomas, Michael MANIATES a Ken CONCA. *Confronting Consumption*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2002, s. 43-66.
- MORRIS, Justin. 2015. "Queer Earth Mothering: Thinking Through the Biological Paradigm of Motherhood." *Feminist Philosophy Quarterly* 1, (2). Article 3. doi:10.5206/fpq/2015.2.3.
- MURTAUGH, P., Schlax, M. (2009). *Reproduction and the carbon legacies of individuals*. *Global Environmental Change – Human and Policy Dimensions*.
- ROCKSTRÖM, J. et al. (2009). *Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity*. *Ecol Soc.* 14

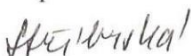
7. Předpokládaný vedoucí DP: Mgr. et Mgr. Arnošt Novák, Ph.D.

8. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zázemí, praxe a zájem studenta):¹

V současné době se i ve svém blízkém okolí stále častěji setkávám s fenoménem environmentální bezdětnosti. Zatím jsem zpozorovala dva nejrozšířenější důvody, které mladé lidi k tomuto rozhodnutí vedou: jedním je strach z budoucnosti a z toho, co všechno by v klimatickou změnou poznamenaném světě musel potenciální potomek zažívat; druhým pak názor, že v současnosti je na světě tolik lidí, kteří už jen svou existencí přispívají ke znečišťování životního prostředí, že přivést na svět dalšího člověka by bylo pouze další zátěží pro životní prostředí. Zajímalo by mne, zda (a jak velkou roli) hrají v rozhodnutí také jiné důvody (např. názor nejbližšího okolí) či jak tito lidé přemýšlejí o budoucnosti, o své roli v klimatické krizi i to, jak se vztahují k natalismu jako takovému.

Troja 31. 8. 2020

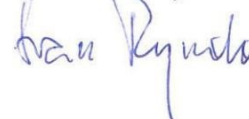
Diplomant

vedoucí DP

vedoucí katedry SKE

¹ nepovinné